

**JOURNAL OF APPLIED AND THEORETICAL SOCIAL
SCIENCES**

TEORİK VE UYGULAMALI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

(E-ISSN: 2687-5861)

(DOI Prefix:10.37241/jatss)

*International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi*

VOLUME 4. ISSUE 3 . 2022

CİLT 4. SAYI 3. 2022

PUBLISHER AND CHIEF EDITOR / SAHİBİ VE BAŞ EDİTÖR

PROF. DR. NİLGÜN SERİM

RESEARCHER-WRITER/ARAŞTIRMACI-YAZAR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences/Istanbul/
Turkey/ editor.jatss@iccsor.com

ASSISTANT EDITOR/ YARDIMCI EDİTÖR

AST.PROF.DR / DR. ÖĞRETİM ÜYESİ NAZMI Y.YAĞANOĞLU

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY

Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of
Econometrics/Çanakkale/Turkey/ nazmiyagan@comu.edu.tr

TURKISH LANGUAGE EDITOR/TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ

PROF. DR. NİLGÜN SERİM

ENGLISH LANGUAGE EDITOR/ İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ

NAZMI Y. YAĞANOĞLU

COMMUNICATION AND COORDINATION/İLETİŞİM VE KOORDİNASYON

<https://www.iccsor.com/index.php/jatss>

E-mail/ E-posta:

editor.jatss@iccsor.com

Istanbul-Uskudar/Turkey

İstanbul-Üsküdar/Türkiye

We are Indexed by the Following Databases / Endekslendiğimiz Veri Tabanları

EBSCOhost

Tarih (Date): 2021

CiteFactor
Academic Scientific Journals

Tarih (Date): 2021

INDEX **COPERNICUS**
I N T E R N A T I O N A L

Tarih(Date):2021

Tarih(Date):2021

Tarih(Date):2021

Tarih(Date):2021

Tarih (Date): 2020

Tarih (Date): 2019

Tarih(Date):2020

Tarih(Date):2020

Tarih(Date):2020

Tarih(Date):2020

Tarih(Date):2020

Tarih(Date):2020

Tarih(Date):2021

Tarih (Date): 2020

International Institute of Organized Research (I2OR)

Tarih (Date): 2020

Scientific Indexing Services

Tarih (Date): 2020

Tarih(Date):2021

Tarih(Date):2021

www.wcosj.com

World Catalogue of Scientific Journals

Tarih(Date):2021

ADVANCED SCIENCE INDEX

CENTRAL EUROPEAN SCIENCE ARCHIVE AND EVALUATION

Tarih (Date): 2020

EDITORIAL BOARD/ YAYIN KURULU

By Title In Alphabetical Order/ Ünvana Göre Alfabetik Sıra ile

Prof. Dr.	İbrahim ACAR	İzmir Katip Çelebi University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/İzmir/Turkey	atilla2000@gmail.com
Prof. Dr.	Serpil AĞÇAKAYA	Süleyman Demirel University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/ Isparta/Turkey	serpilagcakaya@sdu.edu.tr
Prof. Dr.	Selçuk AKÇAY	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Afyon/Turkey	akcay@aku.edu.tr
Prof. Dr.	Tekin AKDEMİR	Yıldırım Beyazıt University/Faculty of Political Sciences/Department of Public Finance/ Ankara/Turkey	takdemir@ybu.edu.tr
Prof. Dr.	Erkan AKTAŞ	Mersin University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Mersin/Turkey	erkanaktas@mersin.edu.tr
Prof. Dr.	Mehmet ASUTAY	Durham University/Durham University Business School/ Durham/England/United Kingdom	mehmet.asutay@durham.ac.uk
Prof. Dr.	Ireide Martínez de BARTOLOMÉ	UNIR La Universidad en Internet /Vicerrectorado de Ordenación Académica/ Madrid /Spain	ireidem@gmail.com
Prof. Dr.	Duncan BENTLEY	Federation University/ Vice- Chancellor and President/Melbourne/Australia	vc@federation.edu.au
Prof. Dr.	Massimo BIASIN	University of Macerata/ Department of Economic and Financial Institutions/ Macerata/ Italy	massimo.biasin@unimc.it
Prof.Dr.	Ali Çağlar ÇAKMAK	Kahramanmaraş Sütçü İmam University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/International Trade and Logistics Department/Kahramanmaraş/Turkey	accakmak1974@gmail.com
Prof. Dr.	Ali ÇELİKKAYA	Osman Gazi University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Eskişehir/Turkey	acelikka@ogu.edu.tr
Prof. Dr.	İhsan Cemil DEMİR	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Afyon/Turkey	icdemir@aku.edu.tr
Prof. Dr.	Ahmet DİKEN	Necmettin Erbakan University/Faculty of Political Science/Department of Business/Konya/Turkey	adiken@erbakan.edu.tr

Prof.Dr.	Serkan DİLEK	Kastamonu University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Kastamonu/Turkey	sdilek@kastamonu.edu.tr
Prof. Dr.	İbrahim DURSUN	The Turkish National Police Academy (TNPA), /Institute of Forensic Sciences/Ankara/Turkey	İbrahim.dursun@pa.edu.tr
Prof. Dr.	Süleyman DÜNDAR	Bakırçay University/Faculty of Health Sciences/Department of Management of Health/Izmir/Turkey	suleyman.dundar@bakircay.edu.tr
Prof. Dr.	Jaroslav DVORAK	Klaipeda University/ Faculty of Social Sciences and Humanities/ Department of Public Administration and Political Sciences / Klaipeda/ Lithuania	jaroslav.dvorak@ku.lt
Prof. Dr.	Veysel EREN	Hatay Mustafa Kemal University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Political Science and Public Administration /Hatay/Turkey	veysel@mku.edu.tr
Prof. Dr.	İlhan EROĞLU	Tokat Gazi Osman Paşa University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Tokat/Turkey	ilhan.eroglu@gop.edu.tr
Prof. Dr.	Adem ESEN	Istanbul University/ Faculty of Political Sciences/ Department of Public Administration and Political Science/İstanbul/Turkey	adem.esen@istanbul.edu.tr
Prof. Dr.	Mecit EŞ	Istanbul Commerce University/Faculty of Business/ Department of Accounting-Auditing/İstanbul/Turkey	mecites@ticaret.edu.tr
Prof. Dr.	Nihat FALAY(Emeritus)	Istanbul University/Faculty of Economics/Department of Public Finance/İstanbul/Turkey	nihatfalay@gmail.com
Prof. Dr.	Emrah FERHATOĞLU	Osman Gazi University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Eskişehir/Turkey	emrahf@ogu.edu.tr
Prof. Dr.	Mehmet GENÇTÜRK	Süleyman Demirel University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Business/ Isparta/Turkey	mehmetgencturk@sdu.edu.tr
Prof. Dr.	Ramazan GÖKBUNAR	Manisa Celal Bayar University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Manisa/Turkey	ramazan.gokbunar@cbu.edu.tr
Prof. Dr.	Erhan GÜMÜŞ	Çanakkale Onsekiz Mart University/Faculty of Political Sciences/ Department of Political Science and Public Administration/Çanakkale/Turkey	erhang@comu.edu.tr
Prof. Dr.	Kamil GÜNGÖR	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Afyon/Turkey	kgungor@aku.edu.tr

Prof. Dr.	Mario JADRIĆ	University of Split, Faculty of Economics, Business and Tourism, Department of Business Informatics/Split/ Croatia	mario.jadric@efst.hr
Prof. Dr.	Muharem Harry KARAMUJIC	University of Sarajevo, The School of Economics and Business / Sarajevo/ Bosnia and Herzegovina	mkar67@hotmail.com
Prof. Dr.	Hüseyin KOÇAK	Afyon Kocatepe University/Faculty of Arts and Sciences/Department of Sociology/Afyon/Turkey	kocak@aku.edu.tr
Prof. Dr.	Mehmet KARAGÜL	Burdur Mehmet Akif Ersoy University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Burdur/Turkey	mkaragul@mehmetakif.edu.tr
Prof. Dr.	Cantürk KAYAHAN	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Business(English)/ Afyon/Turkey	ckayahan@aku.edu.tr
Prof. Dr.	Abdullah KESKİN	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Afyon/Turkey	akeskin@aku.edu.tr
Prof. Dr.	Erich KIRCHLER	University of Vienna/ Faculty of Psychology / Department of Occupational, Economic, and Social Psychology/Vienna/Austria	erich.kirchler@univie.ac.at
Prof.Dr.	Duygu KIZILDAĞ	İzmir Demokrasi University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/ Department of Business Administration/İzmir/Turkey	duygu.kizildag@idu.edu.tr
Prof. Dr.	Hasan KORKUT	Marmara University/Faculty of Political Sciences/International Relations/İstanbul/Türkiye	hasan.korkut@marmara.edu.tr
Prof. Dr.	Veysel KULA	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of International Trade and Finance/Afyon/Turkey	kula@aku.edu.tr
Prof.Dr.	Serdar KURT	Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Econometrics/Çanakkale/Turkey	serdarkurt10@gmail.com
Prof. Dr.	Mustafa MIYNAT	Manisa Celal Bayar University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Manisa/Turkey	mustafa.miynat@cbu.edu.tr
Prof. Dr.	Kaoru NATSUDA	Ritsumeikan Asia Pacific University/Graduate School of Asia Pacific Studies/ Jumonjibaru (Beppu), Oita/ Japan	natsuda@apu.ac.jp
Prof. Dr.	Oka OBONO	University of Ibadan/Faculty of the Social Sciences/ Department of Sociology/ Ibadan, Oyo State/ Nigeria	okaobono@gmail.com

Prof. Dr.	Hakkı ODABAŞ	Yıldırım Beyazıt University/Faculty of Political Sciences/Department of Public Finance/Ankara/Turkey	hodabas@ybu.edu.tr
Prof. Dr.	İzzettin ÖNDER(Emeritus)	Istanbul University/Faculty of Economics/Department of Public Finance/ İstanbul/Turkey	izzettinonder@gmail.com
Prof. Dr.	Engin ÖNER	Van Yüzüncü Yıl University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Van/Turkey	enginoner@yyu.edu.tr
Prof. Dr.	Ersan ÖZ	Pamukkale University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Denizli/Turkey	ersanoz@pau.edu.tr
Prof. Dr.	Musa ÖZATA	Ahi Evran University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Business/Kırşehir/Turkey	mozata@ahievran@edu.tr
Prof. Dr.	Nejat ÖZÜPEK	Selçuk University/Faculty of Communication/Public Relations and Publicity Department/Konya/Turkey	mehmetnejat@selcuk.edu.tr
Prof. Dr.	Ethem Kadri PEKTAŞ	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Political Science and Public Administration/Afyon/Turkey	pektas@aku.edu.tr
Prof. Dr.	İsa SAĞBAŞ	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Afyon/Turkey	isasagbas@yahoo.com
Prof. Dr.	Şakir SAKARYA	Balıkesir University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Business/ Balıkesir/Turkey	sakarya@balikesir.edu.tr
Prof. Dr.	Naci Tolga SARUÇ	Istanbul University/Faculty of Economics/Department of Public Finance/İstanbul/Turkey	naci.saruc@istanbul.edu.tr
Prof. Dr.	Neven ŠERIĆ	University of Split/Faculty of Economics, Business and Tourism/Department of Marketing/Split/Croatia	nseric@efst.hr
Prof. Dr.	Dixon Olutade TORIMIRO	The Obafemi Awolowo University/ Faculty of Agriculture/ Department of Agricultural Extension & Rural Development/ Ile-Ife, Osun State/ Nigeria	torimiro@gmail.com
Prof. Dr.	Suat UĞUR	Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Labor Economics and Industrial Relations/Çanakkale/Turkey	suatugur@comu.edu.tr
Prof. Dr.	Erkan ÜYÜMEZ	Anadolu University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Eskişehir/Turkey	meuyumez@anadolu.edu.tr

Prof. Dr.	İstiklal Yaşar VURAL	Recep Tayyip Erdoğan University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Rize/Turkey	istiklal.vural@erdogan.edu.tr
Prof. Dr.	Mehmet YÜCE	Uludağ University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Bursa/Turkey	mehmetyuc@gmail.com
Assoc.Prof.Dr.	H. Hüseyin AKKAŞ	Karamanoğlu Mehmet Bey University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/ Department of Political Science and International Relations/Karaman/Turkey	hhakkas@kmu.edu.tr
Assoc.Prof.Dr.	Ender BAYKUT	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Business(English)/ Afyon/Turkey	ebaykut@aku.edu.tr
Assoc.Prof.Dr.	Jakub BERCIK	Slovak University of Agriculture/ Faculty of Economics and Management/ the Department of Marketing and Trade/ Nitra/ Slovakia	bercik.jakubxx@gmail.com
Assoc.Prof.Dr.	Ali DEĞİRMENDE RELİ	Ankara Hacı Bayram Veli University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Ankara/Turkey	ali.degirmendereli@hbv.edu.tr
Assoc.Prof.Dr.	Abdülkadir DEVELİ	Yıldırım Beyazıt University/Faculty of Political Sciences/Department of Public Economics/ Ankara/Turkey	adeveli@ybu.edu.tr
Assoc.Prof.Dr.	Hasan DURAN	Istanbul University/Faculty of Political Sciences/Department of Political Science and International Relations/İstanbul/Turkey	hasan.duran@istanbul.edu.tr
Assoc.Prof.Dr.	Deniz ŞAHİN DURAN	Tokat Gazi Osman Paşa University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Tokat/Turkey	deniz.sahin@gop.edu.tr
Assoc.Prof.Dr.	Simla GÜZEL	Tekirdağ Namık Kemal University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Tekirdağ/Turkey	simlaguzel@nku.edu.tr
Assoc.Prof.Dr.	Aleksander JANEŠ	University of Primorska/ Faculty of Management & Faculty of Polymer Technology/Koper/Slovenia	aleksander.janes.fm@gmail.com
Assoc.Prof.Dr.	Dushko JOSHESKI	University "Goce Delcev" at Stip, The Department of Business Administration/ Stip/North Macedonia	dushkojosheski@gmail.com
Assoc.Prof.Dr.	Cüneyt KILIÇ	Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Çanakkale/Turkey	ckilic@comu.edu.tr
Assoc.Prof.Dr.	Adiqa KAUSAR KIANI	Federal Urdu University of Arts, Science & Technolog/Department of Economics/Islamabad/ Pakistan	adiqakian@gmail.com

Assoc.Prof.Dr.	Aroon P. MANOHARAN	Suffolk University/The Institute for Public Service (IPS)/ Sawyer Business School/Boston,/Massachusetts/ U.S.A	amanoharan@suffolk.edu
Assoc.Prof.Dr.	Jasmina MANGAFIC	University of Sarajevo/ The School of Economics and Business/Sarajevo/ Bosnia and Herzegovina	jasminamangafic111@gmail.com
Assoc.Prof.Dr.	Edwin QUINN	Tennessee Wesleyan University/ Business Administration Program/ Athens, Tennessee/U.S.A.	ehq00@hotmail.com
Assoc.Prof.Dr.	Burcu Kılınç SAVRUL	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Çanakkale/Turkey	kilincburcu@hotmail.com
Assoc.Prof.Dr.	Mesut SAVRUL	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Econometrics/Çanakkale/Turkey	msavrul@comu.edu.tr
Assoc.Prof.Dr.	Alexander SHEMETEV	The Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration/ Moscow, Saint-Petersburg/Russia	anticrisis2010@mail.ru
Assoc.Prof.Dr.	Arunkumar SIVAKUMAR	VIT-AP University/ VIT School of Business/ Tamil Nadu/India	arunkumar.sivakumar@vitap.ac.in
Assoc.Prof.Dr.	Gamze Yıldız ŞEREN	Tekirdağ Namık Kemal University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Tekirdağ/Turkey	gyseren@nku.edu.tr
Assoc.Prof.Dr.	Ahmet TEKİN	Osman Gazi University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Eskişehir/Turkey	atekin@ogu.edu.tr
Assoc.Prof.Dr.	Yusuf TEMUR	Tokat Gazi Osman Paşa University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Tokat/Turkey	yusuf.temur@gop.edu.tr
Assoc.Prof.Dr.	Özgür TOPKAYA	Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Labor Economics and Industrial Relations/Çanakkale/Turkey	ozgurtopkayacomu.edu.tr
Assoc.Prof.Dr.	Aynur UÇKAÇ	Aydın Adnan Menderes University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Aydın/Turkey	auckac@adu.edu.tr
Assoc.Prof.Dr.	Yusuf YİĞİT	Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Labor	yusufyigit@comu.edu.tr

		Economics and Industrial Relations/Çanakkale/Turkey	
Asst.Prof.Dr.	Oktay AKTÜRK	Kırşehir Ahi Evran University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Kırşehir/Turkey	oakturk@ahievran.edu.tr
Asst.Prof.Dr.	Verda Davaslıgil ATMACA	Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Econometrics/Çanakkale/Turkey	verdaatmaca@comu.edu.tr
Asst.Prof.Dr.	Murat AYDIN	Uşak University/Applied Sciences Faculty/Department of Accounting and Finance Management/Uşak/Turkey	murat.aydin@usak.edu.tr
Asst.Prof.Dr.	İsmail CİĞERCİ	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Afyon/Turkey	icigerci@aku.edu.tr
Asst.Prof.Dr.	Nihal EMİNOĞLU	Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of International Relations/Çanakkale/Turkey	nihaleminoglu@comu.edu.tr
Asst.Prof.Dr.	Hamza ERDOĞDU	Harran University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/ Department of Econometrics/Şanlıurfa/Turkey	hamzaerdogdu@harran.edu.tr
Asst.Prof.Dr.	Cem GÖKÇE	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Afyon/Turkey	cgokce@aku.edu.tr
Asst.Prof.Dr.	Berfu İLTER	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of International Trade and Finance/Afyon/Turkey	berfu13@hotmail.com
Asst.Prof.Dr.	İsmail KABAN	Ordu University/Ünye Vocational School/Accounting and Tax Applications Program/Ordu/Turkey	ismailkaban@odu.edu.tr
Asst.Prof.Dr.	Safiye Yelda Kaya KARAKATSA NİS	Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Administration/Çanakkale/Turkey	yeldakaya@comu.edu.tr
Asst.Prof.Dr.	Murat KORALTÜRK	Marmara University/Faculty of Economics/Department of Economics/İstanbul/Turkey	mkoralturk@marmara.edu.tr
Asst.Prof.Dr.	Ömer Faruk ÖZTÜRK	Uşak University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Uşak/Turkey	omerfaruk.ozturk@usak.edu.tr
Asst.Prof.Dr.	Kartal SOMUNCU	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Business Administration/Afyon/Turkey	ksomuncu@gmail.com

Asst.Prof.Dr.	Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ	Uşak University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Uşak/Turkey	mahmut.sasmaz@usak.edu.tr
Asst.Prof.Dr.	Recep YORULMAZ	Yıldırım Beyazıt University/Faculty of Political Sciences/Department of Public Finance/ Ankara/Turkey	ryorulmaz@ybu.edu.tr

REFeree BOARD/ HAKEM KURULU*By Title In Alphabetical Order/ Ünvana Göre Alfabetik Sıra ile*

Prof. Dr.	Serpil AĞCAKAYA	Süleyman Demirel University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/ Isparta/Turkey
Prof. Dr.	Tekin AKDEMİR	Yıldırım Beyazıt University/Faculty of Political Sciences/Department of Public Finance/ Ankara/Turkey
Prof. Dr.	Erkan AKTAŞ	Mersin University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Mersin/Turkey
Prof. Dr.	Yusuf AYÖNÜ	Ege University/Faculty of Literature/Department of History/İzmir/Turkey
Prof. Dr.	Esra DANACI	Yıldız Teknik University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Political Science and International Relations/İstanbul/Turkey
Prof. Dr.	Mecit EŞ	Istanbul Commerce University/Faculty of Business/ Department of Accounting-Auditing/İstanbul/Turkey
Prof. Dr.	Kamil GÜNGÖR	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Afyon/Turkey
Prof. Dr.	Soner KARAGÜL	Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of International Relations/Çanakkale /Turkey
Prof. Dr.	Kamer KASIM	Abant İzzet Baysal University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of International Relations/Bolu/Turkey
Prof. Dr.	Namık Sinan TURAN	Istanbul University/Faculty of Economics/Department of Political Sciences International Relations/İstanbul/Turkey
Prof. Dr.	Mahmut MASCA	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Afyon/Turkey
Prof. Dr.	Hakkı ODABAŞ	Yıldırım Beyazıt University/Faculty of Political Sciences/Department of Public Finance/Ankara/Turkey
Prof. Dr.	İsmail ŞİRİNER	Batman University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Batman/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Hüseyin AKGÖNÜL	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Afyon/Turkey

Assoc.Prof.Dr.	Zeliha ALTINKAYA	Yalova University /Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of International Relations/Yalova/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Başak AYDIN	Atatürk Soil Water and Agricultural Meteorology Research Institute /Kırklareli/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Engin ÇAĞMAN	Bandırma Onyedü Eylül University/ Faculty of Economics/Department of Economics/Balıkesir/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Mehmet ÇETİN	Dokuz Eylül University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/İzmir/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Koray DURAK	Boğaziçi University/ Faculty of Arts and Sciences/Department of History/İstanbul/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	İsmail ELAGÖZ	Çanakkale Onsekiz Mart University/Faculty of Political Sciences/ Department of Business Administration/Çanakkale/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Sema Yılmaz GENÇ	Kocaeli University/ Ali Rıza Veziroğlu Vocational School/Department of Marketing and Advertising/Kocaeli/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Altuğ GÜNAR	Bandırma Onyedü Eylül University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of International Relations/Balıkesir/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Can KAKIŞIM	Karabük University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of International Relations/Karabük/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Murat KEÇİŞ	Muğla Sıtkı Koçman University/Faculty of Literature/Department of History/Muğla/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Oya KORKMAZ	Tarsus University/School of Applied Technology and Management International Trade and Logistics Department/Mersin/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Şefik MEMİŞ	İstanbul Commerce University/Faculty of Business/Department of Economic/İstanbul
Assoc.Prof.Dr.	Güner ÖZKAN	Erciyes University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of International Relations/Kayseri/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Burcu Kılınç SAVRUL	Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Çanakkale/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Mesut SAVRUL	Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Econometrics/Çanakkale/Turkey

Assoc.Prof.Dr.	İhsan Erdem SOFRACI	Mersin University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Mersin/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Emine TAHSİN	Istanbul University/Faculty of Economics/Department of Economics/İstanbul/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Ahmet TEKİN	Osman Gazi University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Eskişehir/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Nuri Gökhan TOPRAK	Kırklareli University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of International Relations/Kırklareli/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Aynur UÇKAÇ	Aydın Adnan Menderes University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Aydın/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Akansel YALÇINKAYA	Istanbul Medeniyet University/Faculty of Tourism / Department of Tourism Management/ İstanbul/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Sinan YILDIRMAZ	Istanbul University/Faculty of Political Sciences/Department of Political Science and International Relations/İstanbul/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Ayhan Nuri YILMAZ	AkdenizUniversity/Faculty of Applied Sciences/Department of Banking and Finance/Antalya/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Atilla YÜCEL	Fırat University /Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Business Administration/Elazığ/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Cihan YÜKSEL	Mersin University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Mersin/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Zekeriyya AKDAĞ	İnönü University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of International Relations/Malatya/Turkey
Asst.Prof.Dr.	İlker AKTÜKÜN	İstanbul University/Faculty of Political Sciences/Department of Political Science and International Relations/İstanbul/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Uğur Yasin ASAL	Istanbul Commerce University/Faculty of Humanities and Social Sciences/Department of Political Science and International Relations/ İstanbul/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Ramazan ARSLAN	Bartın University Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Bartın/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Nihat Onur AŞIKOĞLU	Afyon Kocatepe University/Sandıklı Vocational School/Department of International Trade and Finance/Afyon/Turkey

Asst.Prof.Dr.	Caner ATIŞ	Mersin University/Faculty of Economics and Administrative Sciences /Department of Accounting and Finance//Mersin/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Murat AYDIN	Uşak University/Applied Sciences Faculty/Department of Accounting and Finance Management/Uşak/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Ergül BALLI	Istanbul Gedik University/ Gedik Vocational School/Department of Foreign Trade/İstanbul/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Ebru Beyza BAYARÇELİK	Maltepe University/Faculty of Business and Management Sciences/Department of International Trade and Logistics (English)İstanbul/Turkey
Asst.Prof.Dr.	İsmail CİĞERCİ	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Afyon/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Aylin ÇALIŞKAN	Yaşar University/Faculty of Business Administration/ Department of International Logistics Management/İzmir/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Mehmet Safa ÇAM	Aksaray University/ Faculty of Communication / Department of Public Relations and Advertising/ Aksaray/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Remziye EKİCİ ÇİLKİN	Isparta Uygulamalı Bilimler University/ Faculty of Tourism / Department of Tourism Guidance/Isparta/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Burcu Şefika DOĞRUL	Mersin University/Faculty of Economics and Administrative Sciences / Department of Management and Organization/Mersin/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Taner ERCAN	Kırklareli University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Kırklareli/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Umut EROĞLU	Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences / Department of Business Administration/Çanakkale/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Cem GÖKÇE	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Afyon/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Ozan GÜLER	Mersin University/Faculty of Tourism / Department of Gastronomy and Culinary Arts/Mersin/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Ruhi GÜLER	Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of International Relations/Çanakkale/Turkey
Assoc.Prof.Dr.	Ertuğrul GÜREŞÇİ	Kırşehir Ahi Evran University/Faculty of Economics and Administrative Sciences / Department of Business Administration/Kırşehir/Turkey

Assoc.Prof.Dr.	Simla GÜZEL	Tekirdağ Namık Kemal University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Tekirdağ/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Bekir Yüksel HOŞ	Trakya University/ Balkan Research Institute/Edirne/Turkey
Asst.Prof.Dr.	İsmail KABAN	Ordu University/Ünye Vocational School/Accounting and Tax Applications Program/Ordu/Turkey
Asst.Prof.Dr.	İhsan Seddar KAYNAR	Hakkari University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economy And Finance/Hakkari/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Emrah KELEŞ	Marmara Üniversitesi/Faculty of Business/Department of Business Administration/İstanbul/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Murat KORALTÜRK	Marmara University/Faculty of Economics/Department of Economics/İstanbul/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Can KÖSE	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çan School of Applied Sciences/Department of Occupational Health and Safety/Çanakkale/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Neslişah Leman BAŞARAN LOTZ	Istanbul Aydın University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Political Science and International Relations/İstanbul/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Şahin NAS	Şırnak University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Şırnak/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Burak ÖKDE	Hakkari University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/ Hakkari/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Servet ÖNAL	Osmaniye Korkut Ata University/Faculty of Economics and Administrative Sciences / Department of Business Administration/ Osmaniye/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Güven Gürkan ÖZTAN	Istanbul University/Faculty of Political Sciences/Department of Political Sciences and International Relations/ İstanbul/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Seçil ÖZTÜRK	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çan School of Applied Sciences / Department of International Trade and Business/Çanakkale/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Cemre PEKCAN	Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of International Relations/Çanakkale/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Mehmet SAĞLAM	Istanbul Commerce University/Faculty of Business/ Department of Business Administration/İstanbul/Turkey

Asst.Prof.Dr.	Mehmet SONGUR	Dicle University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/Diyarbakır/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Devran ŞANLI	Bartın University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics/ Bartın/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ	Uşak University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Uşak/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Serap Yolcu YAVUZ	Trakya University/Faculty of Economics and Administrative Sciences /Department of International Relations/Edirne/Turkey
Asst.Prof.Dr.	Recep YORULMAZ	Yıldırım Beyazıt University/Faculty of Political Sciences/Department of Public Finance/ Ankara/Turkey
Lecturer Dr.	Kandemir ATÇEKEN	Mersin University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Migration Studies Application and Research Center/Mersin/Turkey
Lecturer Dr.	Orhan CENGİZ	Çukurova University/ Pozantı Vocational School / Department of Accounting and Tax/Adana/Turkey
Lecturer Dr.	Seyit Ali MİÇOOĞULLARI	Kilis 7 Aralık University/ Vocational School of Social Sciences / Department of Foreign Trade/Kilis/Turkey
Rsrch Asst. Dr.	Hale ÇOLAKOĞLU	Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences / Department of Business Administration/Çanakkale/Turkey
Rsrch Asst. Dr.	İlkin YARAN ÖGEL	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences / Department of Business Administration (English)/Afyon/Turkey
Dr.	Isaiah Iornenge SHAMO	University of Abuja/ Faculty of Education/Department of Guidance and Counselling/Abuja/ Nigeria

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Research Articles/Arastırma Makaleleri

Şeyda URFALIOĞLU & Ferda YERDELEN TATOĞLU 229-246

OECD Ülkelerinde Wagner Hipotezi 'nin Geçerliliği: Konya Panel Nedensellik Testi / Validity of Wagner Hypothesis in OECD Countries: Konya Panel Causality Test

Sevinç ASLAN & Levent ÜRER 247-260

Avrupa Birliği Genişleme Politikaları ve Güvenlik Stratejileri Bağlamında Ukrayna Çatışmasının Transdinyester Sorununa Etkisi / The Impact of the Ukraine Conflict on the Transnistria Problem in the Context of European Union Enlargement Policies and Security Strategies

Juan Coffi & Babu GEORGE 261-274

Advances in Fintech and the Changing Role of Financial Advisors/ Finansal Teknolojideki Gelişmeler ve Mali Müşavirlerin Değişen Rolü

Hasan DURAN & Yusra TOPRAK 275-298

Narendra Modi Dönemi Hindistan Dış Politikasının Dönüşümü/ Transformation of Indian Foreign Policy in the Narendra Modi Era

Mansur Abubakar WARA & Yusuf ABDULLAHI 299-312

The Katsina Factor in The History of Yawuri and Zuru Emirates: A Study of Katsinawa in Diaspora / Yawuri ve Zuru Emirliklerinin Tarihinde Katsina Föktörü: Dasporada Bir Katsinawa Çalışması

İreti Olamide OLASEHİNDE & Clement Folorunso AJAYI 313-327

Foreign Direct Investment and Nigerian Economic Growth/ Doğrudan Yabancı Yatırım ve Nijerya Ekonomik Büyümesi

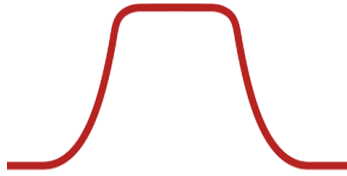
Ömer DEMİR 328-351

Türkiye 'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Uzun Dönemli Büyümeye Etkileri: İçsel Büyüme Teorisine Dayalı Ampirik Bir İnceleme / The Long-Run Growth Effects of Foreign Capital Investments in Turkey: An Empirical Analysis Based on Endogenous Growth Theory

Review Articles/ Derleme Makaleleri

Ömer Faruk DERİNDAG 352-372

Rise of Cross-Border E-Commerce: A Systematic Literature Review/ Sınırşan E-Ticaret Sistematik Literatür Taraması

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2022; 4(3), 229-246

First Submission:06.08.2022

Revised Submission After Review:02.09.2022

Accepted For Publication:09.09.2022

Available Online Since:30.09.2022

Research Article

Validity of Wagner Hypothesis in OECD Countries: Konya Panel Causality Test¹

Şeyda Urfaloğlu² & Ferda Yerdelen Tatoğlu³

Abstract

Public expenditures are all expenditures made by states to fulfill their required demands, while economic growth is the rise in the market value of the country's final products and services produced during a certain time compared to the preceding one. The validity of the Wagner Hypothesis was examined in this study, which investigated the causality between public spending and economic development for 28 OECD countries from 1990 to 2020. Panel unit root and causality tests were chosen based on the results of cross-sectional correlation and heterogeneity testing. Following the stationarity test, the Konya panel causality test produced findings for the whole panel as well as each country in the panel. According to the results, it was determined that the Keynes View was valid in some countries at some significance levels and that there was a causality between public spending and economic growth. However, the Wagner Hypothesis was not valid for the whole panel.

Keywords: Public Expenditures, Economic Growth, Konya Panel Causality, Test

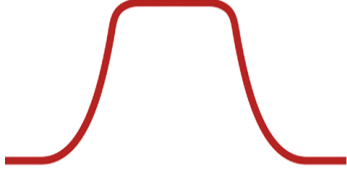
JEL Codes: H52, 010, C23

---

¹ This study was carried out by Şeyda Urfaloğlu at Istanbul University Institute of Social Sciences, it was produced from the Master's Thesis titled "Panel Causality Tests: Analysis of the Validity of the Wagner Hypothesis" prepared under the supervision of Prof. Dr. Ferda Yerdelen Tatoğlu.

² Research Assistant, Anadolu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Eskisehir/ Turkey, surfalioglu@anadolu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6049-766X>. (Corresponding Author)

³ Prof. Dr., Istanbul University, Faculty of Economics Department of Econometrics, Istanbul/ Turkey, yardelen@istanbul.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7365-3649>

Araştırma Makalesi

OECD Ülkelerinde Wagner Hipotezi'nin Geçerliliği: Konya Panel Nedensellik Testi¹

Şeyda Urfaloğlu² & Ferda Yerdelen Tatoğlu³

Öz

Kamu harcamaları devletlerin gerekli olan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaptığı tüm giderler, ekonomik büyüme ise ülkede belirli bir dönem boyunca üretimi gerçekleştirilmiş olan nihai mal ve hizmetlerin piyasa değerinin, kendinden bir önceki döneme göre artış göstermesi durumu olarak tanımlanabilmektedir. Bu çalışmada 1990-2020 dönemine ait 28 OECD ülkesi için kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmış ve Wagner Hipotezi'nin geçerliliği sınanmıştır. Birimler arası korelasyon ve heterojenlik testleri sonucunda uygun olan panel birim kök ve nedensellik testlerine karar verilmiştir. Durağanlık sınavının ardından, Konya panel nedensellik testi ile hem panelin tümü hem de panelde yer alan her bir ülke için sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen bulgularda; panelin tümü için Wagner Hipotezi'nin geçerli olmadığı ancak bazı ülkelerde belirli anlam düzeylerinde Keynes Görüşü'nün geçerli olduğu ve kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, Ekonomik Büyüme, Konya Panel Nedensellik Testi

JEL Kodlar: H52, 010, C23

¹ Bu çalışma Şeyda Urfaloğlu'nun İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Ferda Yerdelen Tatoğlu'nun danışmanlığında hazırlanan "Panel Nedensellik Testleri: Wagner Hipotezi'nin Geçerliliğinin Analizi" başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir

² Araştırma Görevlisi, Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Eskişehir/Türkiye, surfalioglu@anadolu.edu.tr,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6049-766X>.(Sorumlu Yazar)

³ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü., İstanbul/ Türkiye, yerdelen@istanbul.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7365-3649>

1.Giriş

Devletler toplumun ihtiyaç duyduğu genel hizmetleri gerçekleştirebilmesi açısından kamu harcamalarına gerek duymaktadır. Diğer bir ifadeyle kamu harcamaları, devletin gerekli ihtiyaçlarını yerine getirebilmek amacıyla yaptığı ödemelerin bütünüdür. Dar anlamda kamu harcamaları, ülkede yer alan merkezi yönetimin üstlenerek yerine getirdiği gerekli hizmetler, faaliyetler ve görevler için kullanılan tüm harcamaları ifade etmekte iken, geniş anlamda kamu harcamaları ise merkezi yönetimin yaptığı harcamaları, mahalli idarenin yaptığı harcamaları, merkezi ve mahalli idare kurumlarının ekonomik girişimlerini ve sosyal güvenlik çalışmaları amacıyla yapılan tüm harcamaları içermektedir (Akdoğan, 2011:64).

Kamu harcamaları; ekonomik, idari ve fonksiyonel olmak üzere harcamanın niteliğine ve alanlarına göre üç temel başlıkta sınıflandırılabilir (Türk, 2005:73). Kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırılması, ortaya çıkan kamu harcamalarının toplam hasıla üzerindeki etkisini ifade etmektedir ve bu sınıflandırmada kamu harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) üzerinde meydana getirdiği etkiler de genel olarak üç kola ayrılmaktadır. Bunlar ise cari, yatırım ve transfer harcamaları olarak isimlendirilmektedir (Işık & Alagöz, 2005: 3). İdari sınıflandırma, devlet tarafından belirlenmiş olan ve ihtiyaç duyulan kamu hizmetlerini gerçekleştirecek birimler arasında devlet bütçesinin bölüştürülmesini baz almaktadır. Fonksiyonel sınıflandırma ise gerçekleştirilen harcamaların türü ve hangi amacı yerine getirmek için yapıldığı esas alınan ödemeler bütünüdür (Çelik, 2010:10).

Ekonomik büyüme kavramı tüm ülkelerde oldukça önemli bir faktördür. Ülkede belirli bir dönemde üretilmiş olan nihai mal ve hizmetlerin piyasa değerinin, kendinden bir önceki yıla göre artış göstermesi durumu ekonomik büyüme olarak adlandırılmaktadır (Blanchard, 2017:22). Ekonomik büyümenin gelişmiş ülkelerde büyüme hızını korumaları, gelişmekte olan ülkeler için ise belirli bir seviyenin üstünde olması ekonomik hedefler arasında yer almaktadır. Ekonomik büyümede meydana gelen olumlu bir gelişmeden sonra istihdamın arttığı, kamu ve özel sektörün gerçekleştirdiği hizmetlerin genel kalitesinin arttığı gözlemlenmektedir. Bu sebeplerden dolayı kamu harcamaları ve ekonomik büyüme tüm toplumlarda oldukça önemli bir yere sahip olmaktadır. Bir ülkenin refah seviyesi araştırılırken, dikkat edilen faktörlerin başında kamu harcaması ve ekonomik büyüme gelmektedir. Literatürde kamu harcaması ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki birçok çalışmada ele alınmış, birbirlerini nasıl etkiledikleri tartışma konusu haline gelmiştir. Genel olarak bugüne kadar yapılan çalışmalara bakıldığında, iki olgu üzerinde durulmuştur bunlar; Wagner Hipotezi ve Keynes Görüşü'dür. Wagner Hipotezi'nde ekonomik büyümenin kamu harcamasını etkilediği, toplumda meydana gelen ekonomik büyümede pozitif yönde bir gelişme yaşandığında, sanayileşme ve istihdam oranının artış eğilimi göstereceği bundan dolayı da burada ihtiyaç duyulacak giderler için kamu harcamasının artacağı ileri sürülmüştür. Ülkelerde ekonomik büyüme gerçekleşip, zenginleşme oranının artış sergilediği durumlarda ise kamu harcamalarındaki yükselişin kaçınılmaz olacağı ifade edilmiştir. Keynes Görüşü'nde, Wagner Hipotezi'nin tam tersi olarak yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi etkilediği ifade edilmiştir. Diğer bir ifadeyle Keynes'e göre nedensellik ilişkisinin yönü kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğrudur, kamu harcamaları ekonomik büyümeye neden olmaktadır. Keynes, kamu harcamalarında meydana gelen olumlu yöndeki bir artışın çarpan mekanizmasıyla ekonomideki dalgalanmaları düzeltereğini ve böylece ekonomik büyümeyi arttıracığını ileri sürmüştür.

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini kendi perspektifi ile açıklayan Wagner Hipotezi genel literatürde "Kamu Harcamalarının Artışı Kanunu", "Devlet Faaliyetlerinin Artış Kanunu", "Kamu Genel Giderlerinin Artışı Kanunu", "Wagner Kanunu" olarak da isimlendirilmektedir (Nadaroğlu, 2000:137-141).

Adolf Wagner 19. Yüzyılda gerçekleştirmiş olduğu çalışmaları kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Wagner, daha önce de bahsedildiği gibi ekonomik büyümenin kamu harcamalarının bir nedeni olduğunu diğer bir ifadeyle ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu ileri sürmüştür (Wagner & Weber, 1977:58-67). Wagner, devlet faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için yapılan kamu harcamalarının artması ile ekonomik büyüme arasındaki ortaya çıkan ilişkinin var olduğunu ifade eden ilk araştırmacı değildir; fakat bu ortaya çıkan ilişkiyi çeşitli deneysel metotlarla araştıran ve ispatlama girişiminde bulunan ilk kişi olmuştur (Chang, 2002:1157). Wagner kanununda nedensellik ilişkisinin yönü ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğrudur, ekonomik büyüme kamu harcamalarına neden olmaktadır.

Wagner hipotezinde altı model bulunmaktadır, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılırken altı modelden uygun olan seçilerek bu model üzerinden inceleme yapılmaktadır. Bu çalışmada kullanılan model Peacock ve Wiseman (1967) tarafından ileri sürülen bağımlı ve bağımsız değişkenlerin logaritmasını almayı öneren modeldir. Bu modelde, bağımlı değişken olan reel kamu harcamalarındaki (RGE) büyüme, bağımsız değişken olan reel GSYİH'deki (RGDP) büyümeye bağlıdır (Peacock & Wiseman, 1967:322). Bu modelde ekonomik büyümeden kamu harcamasına doğru bir ilişki söz konusudur yani Wagner Hipotezi ifade edilmektedir.

$$\ln RGE_t = \alpha_0 + \alpha_1 \ln RGDP_t + u_{1t} \quad (1)$$

Çalışmada çift yönlü nedensellik araştırması yapıldığından dolayı kamu harcamasından ekonomik büyümeye doğru ilişki de incelenmiştir. Bu ilişki incelenirken bağımlı değişken reel GSYİH'deki (RGDP) büyüme, bağımsız değişken ise reel kamu harcamalarındaki (RGE) büyüme bağılı olmaktadır. Bu modelde ise kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir ilişki söz konusudur yani Keynes Görüşü ifade edilmektedir.

$$\ln RGDP_t = \beta_0 + \beta_1 \ln RGE_t + u_{2t} \quad (2)$$

2.Literatür Taraması

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki geçmişten günümüze kadar birçok çalışmaya konu olmuştur. Çalışmalarda oluşturulan farklı veri setleri ve farklı analiz türleri ile bu iki değişken arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu bölümde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla literatürde yer alan ilk çalışmalardan, panel veri analizi kullananlardan ve çalışmasında birden fazla ülke bazında araştırma yaparak sonuç elde edenlerden bahsedilecektir.

Landua (1983) yaptığı çalışmasında, 1960-1976 yılları arasında oluşturduğu veri setini yıllar bazında bölümlere ayırmış, bu bölümlere regresyon analizi uygulamıştır. Uygulama sonucunda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin ise negatif (zıt) yönlü olduğunu ileri sürmüştür.

Ram (1986) çalışmasında 115 ülkeye ait 1950-1980 yılları arasında kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada ülkeleri gelir seviyesine göre

gruplara ayırarak elde ettiği her grup için yatay kesit boyutta OLS ile analiz yapmıştır. Elde ettiği bulgular ışığında çalışmada yer alan ülkelerin çoğunluğunda ekonomik büyüme kamu harcamasını etkilemekte sonucuna ulaşmıştır. Bundan dolayı bu çalışmada Wagner Hipotezi'nin geçerli olduğu sonucu elde edilmiştir.

Rao (1989) yaptığı çalışmada 48 ülkenin 1960-1980 yılları arasında kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada yer alan her ülke için Granger nedensellik testi uygulamıştır. Elde edilen bulgularda çalışmada yer alan ülkelerin bazılarında ekonomik büyümeden kamu harcamasına, bazılarında ise kamu harcamasından ekonomik büyümeye, bazılarında ise hem ekonomik büyümeden kamu harcamasına hem kamu harcamasından ekonomik büyümeye olacak şekilde çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Courakis vd. (1993) yaptıkları çalışmada 1958-1985 yılları arasında Portekiz ve Yunanistan ülkelerine ait veriler ile veri seti oluşturarak çalışmışlardır. Çalışmada OLS tahmincisi ve eşbütünleşme analizi ile sonuçlar elde etmişlerdir. Yapılan analiz sonucu elde edilen bulgular ışığında, ekonomik büyüme gerçekleştikçe kamu harcamalarının artacağı sonucuna ulaşmışlardır. Diğer bir ifadeyle bu çalışmada elde edilen sonuç ekonomik büyümeden kamu harcamasına doğru bir ilişki olduğu yönündedir bundan dolayı Wagner Hipotezi'nin geçerli olduğu ileri sürülmüştür.

Heitger (2001), 21 OECD ülkesine ait 1960-2000 yılları arasında veri seti oluşturmuş ve OLS ile tahmin etmiştir. Tahmin sonucunda kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu, bu etkinin ise pozitif olduğunu sonucuna ulaşmıştır.

Fasano ve Wang (2001) yaptıkları çalışmada Körfez Arap Ülkeleri İş Birliği Konseyi (GCC) üye ülkelerin 1980-1999 yılları arasındaki verileri kullanarak araştırma yapmışlardır. Bu çalışmada eşbütünleşme analizi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) kullanılarak analiz yapılmıştır. Elde edilen bulgularda değişkenler arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Kumar (2009) yaptığı çalışmada, Doğu Asya ülkelerine ait 1960-2007 yılları arasındaki değerler ile veri seti oluşturarak araştırma yapmıştır. Çalışmada yer alan verilerde yapısal kırılma olduğu sonucuna varılıp buna uygun olan Gregory ve Hansen eşbütünleşme analizi uygulamışlardır. Uygulamadan elde edilen bulgular ışığında ekonomik büyümenin kamu harcamaları üzerinde etkili olduğu diğer bir ifadeyle ekonomik büyümenin kamu harcamalarını etkilediği bundan dolayı Wagner Hipotezi'nin çalışmada kullanılan ülkeler için geçerli olduğu sonucunu elde etmiştir.

Devarajan vd. (1996) yaptıkları çalışmada, 43 ülkeye ait 20 yıllık verileri kullanarak kamu harcaması ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada regresyon analizi yapmış ve elde edilen bulgularda kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyüme üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Niloy vd. (2003) yaptıkları çalışmada, 30 ülkeye ait 1970-1980 yılları arasındaki veriler ile iki değişken arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada kullanılan regresyon analizi bulgularına göre kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu sonucu elde etmişlerdir.

Altiner (2009) yaptığı çalışmada, OECD ülkelerine ait 1995-2016 yılları arasındaki verilerden hareketle kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada panel simetrik ve asimetric nedensellik testleri uygulamıştır. Analiz bulgularında Simetrik nedensellik testinden elde edilen sonuçlara göre sağlık ve savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında Keynesyen hipotezin geçerli olduğu sonucu elde etmiştir. Buna ek

olarak ekonomik büyümeden toplam kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu da tespit etmiştir.

Kamacı ve Kılıç (2019) yaptıkları çalışmada, 17 OECD ülkesine ait 1996-2015 yılları arasındaki verilerle kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki ilişkisini araştırmışlardır. Çalışmada panel nedensellik testleri ile analiz yapmışlardır. Elde edilen bulgularda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bir başka ifadeyle hem ekonomik büyümeden kamu harcamasına hem de kamu harcamasından ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiş bundan dolayı da hem Wagner Hipotezi'nin hem de Keynes Görüşü'nün geçerli olduğu sonucuna varmışlardır.

Yavuzyiğit (2019) yaptığı çalışmada, 30 OECD ülkesine ait 2000-2016 yılları arasındaki veriler ile kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada panel eşbütünleşme testleri kullanarak analizler yapmıştır. Yapılan testte elde edilen bulgularda ekonomik büyüme ile kamu harcaması arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Kocaoğlu (2019) yaptığı çalışmada, gelişmekte olan orta gelirli 6 ülke için 1990-2017 yılları arasındaki verilerle orta gelirli ülkelerde ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Panel veri analizi yapılan çalışmada OLS kullanılmıştır. Analiz sonucunda kamu harcamalarının orta gelirli ülkelerde ekonomik büyüme ile istatistiksel olarak ilişkili olduğunu ve bu ilişkinin pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Şimşek (2019) yaptığı çalışmada, üst-orta gelirli 15 ülkenin 2000-2015 yılları arasındaki verileri ile kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada panel vektör hata düzeltme modeli kullanmış kısa ve uzun döneme ait sonuçlar elde etmiştir. Elde edilen bulgularda kısa dönemde iki değişken arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığı, uzun dönemde ise kamu harcamalarında olan sağlık ve savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bundan dolayı Keynes politikalarının geçerli olduğu sonucunu elde etmiştir.

Kalhan (2021) yaptığı çalışmada, 1990-2019 yılları arasında OECD ülkelerinin verileri ile kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testi kullanmıştır. Analiz sonucunda ekonomik büyümeden kamu harcamasına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir. Başka bir ifadeyle ekonomik büyümenin kamu harcamasını etkilediği bundan dolayı da Wagner Hipotezi'nin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Akkaya vd. (2021) yaptıkları çalışmada, 2006-2014 yılları arasında 10 OECD ülkesi verisi ile mali rekabet ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada kamu harcaması için 10 alt grupta olacak şekilde 11 model kurularak, her bir harcama kolu ile mali rekabet arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile araştırmışlardır. Kurulan her bir model için ayrı ayrı sonuçlar elde etmişlerdir.

Literatürde yer alan kamu harcaması ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılan çalışmalarda, nedenselliğin varlığı ve yönü hakkında farklı sonuçlar elde edildiği gözlemlenmektedir. Çalışmalardan elde edilen bulgulara göre, dört farklı sonuçla karşılaşmıştır. Bu karşılaşılan sonuçlar; kamu harcamasından ekonomik büyümeye ve ekonomik büyümeden kamu harcamasına tek yönlü nedensellik ilişkisi veya aralarında bir ilişkinin olduğu, hem kamu harcamasının ekonomik büyümenin nedeni, hem de ekonomik büyümenin kamu harcamasının nedeni olduğu çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu ve kamu harcaması ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi olmadığıdır. Çalışmalarda

kullanılan veri setlerinin, çalışılan dönem ve ülkelerin, kullanılan analiz yöntemlerinin farklı olması sonuçların da birbirinden farklı olmasına sebep olmaktadır. Bu çalışmanın literatüre katkısı, daha güncel panel birim kök testleri ve nedensellik testleri kullanılarak daha geniş OECD ülke grubu ve daha güncel ve uzun zaman aralığı ile Wagner hipotezinin geçerliliğini incelemektir.

3. Ekonometrik Analiz ve Bulgular

Çalışmada kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi panel nedensellik testi ile araştırılmıştır. İlk olarak durağanlık sınaması gerçekleştirilebilmek için panel birim kök testleri uygulanmıştır. Panel birim kök testleri, değişkenlere ait serilerde birimler arası korelasyon olup olmaması durumuna göre iki gruba ayrılmaktadır. Bu ayrım dikkate alınarak eğer seride birimler arası korelasyon yoksa birinci kuşak panel birim kök testleri, varsa ikinci kuşak panel birim kök testleri kullanılmaktadır. Hangi tip panel birim kök testi kullanılacağına karar vermek için değişkenlere ait serilere Pesaran'ın (2015) birimler arası korelasyon testi yapılmıştır. Panel nedensellik testine de karar vermek amacıyla heterojenlik ve birimler arası korelasyon testleri uygulanmıştır. Bu testlerden elde edilen sonuçlar ışığında, uygun olan ikinci kuşak panel birim kök testlerinden olan Im Pesaran ve Shin (IPS, demean) ile Yatay Kesit Genişletilmiş Im, Pesaran ve Shin (CIPS) panel birim kök testleri seçilerek durağanlık sınaması yapılmıştır ve Konya panel nedensellik testi ile de değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmış, analiz tamamlanmıştır.

3.1. Veri Seti ve Değişkenler

Çalışmada kamu harcaması ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin nedensellik analizi için 28 OECD ülkesine ait 1990-2020 yılları arasında yıllık veriler kullanılarak panel veri seti oluşturulup incelenmiştir. Çalışmada yer alan ülkeler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1: Çalışmada Yer Alan Ülkeler ve Gösterimleri

Ülkeler	Çalışmadaki Gösterimi	Çalışmadaki Sırası
Avustralya	AUS	1
Avusturya	AUT	2
Kolombiya	COL	3
Şili	CHL	4
Belçika	BEL	5
Danimarka	DNK	6
Finlandiya	FIN	7
Fransa	FRA	8
Almanya	DEU	9
Yunanistan	GRC	10
İrlanda	IRL	11
İtalya	ITA	12
Japonya	JPN	13
Kore	KOR	14
Lüksemburg	LUX	15
Meksika	MEX	16
Hollanda	NLD	17
Yeni Zelanda	NZL	18
Norveç	NOR	19
Portekiz	PRT	20
İspanya	ESP	21

İsveç	SWE	22
Türkiye	TUR	23
ABD	USA	24
İsviçre	CHE	25
Çek Cumhuriyeti	CZE	26
Kosta Rika	CRI	27
Birleşik Krallık	GBR	28

Kamu harcamaları (milyon \$) ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (milyon \$) değişkenlerine ait veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Aşağıdaki tabloda çalışmada kullanılan kısaltmaları yer almaktadır.

Tablo 2: Değişkenler

Değişkenler	Çalışmadaki Gösterimi
Kamu Harcaması	EXP
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	GDP

Değişkenlerin genel özelliklerini önsel olarak gözlemlemek amacıyla tanımlayıcı istatistikler incelenmiştir.

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer
GDP	868	1.34e+12	2.86e+12	1.88e+10	2.00e+13
EXP	868	2.41e+11	4.65e+11	4.30e+09	2.80e+12

Tanımlayıcı istatistikler yardımıyla değişkenlerin ortalaması, standart sapması, serideki en küçük ve en büyük değerler hakkında bilgi elde edilmiştir. 1990-2020 yılları arasında OECD ülkelerinin ortalama GDP'si 1.34e+12 \$ iken ortalama kamu harcaması 2.41e+11 \$'dır. En az gelire sahip olan ülke 1990 yılında Kosta Rika iken, en yüksek olan ülke 2019 yılında ABD'dir. Kamu harcaması en düşük olan ülke 1990 yılında Lüksemburg iken, en yüksek olan ülke 2019 yılında ABD'dir. Değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri incelendikten sonra her iki değişkenin de logaritması alınması gerektiğine karar verilmiştir.

3.2. Birimler Arası Korelasyon Testleri

Birimler arası korelasyon (yatay kesit bağımlılık), panel veri setinde yer alan birimlerin hata terimlerinin arasında korelasyon yani bir ilişki olduğunu ifade etmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2018:3). Durağanlık sınaması için uygulanacak olan birim kök testlerinin türüne karar vermek amacıyla önsel test olan birimler arası korelasyon testi yapılmıştır. Çalışmada değişkenler bazında birimler arası korelasyonun varlığını sınamak için Pesaran (2015) testi uygulanmıştır.

Tablo 4: Pesaran (2015) Testi Sonuçları

Değişkenler	Test İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	Korelasyon Değeri
LNGDP	100.657	0.000*	0.937
LNEXP	99.614	0.000*	0.882

*, ** ve *** simgeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tabloda yer alan Pesaran (2015) testi sonuçlarına göre test istatistik değerlerinin kritik değerden büyük olmasından dolayı “Zayıf birimler arası korelasyon vardır” şeklinde kurulan temel hipotez reddedilmektedir. Diğer bir ifadeyle hem kamu harcaması hem de ekonomik büyüme değişkenlerine ait serilerde birimler arası korelasyon vardır sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan birimler arası korelasyon testi sonucuna göre ikinci kuşak panel birim kök testlerinin uygun olduğuna karar verilmiştir.

Analizde kullanılacak panel nedensellik testinin türüne karar verebilmek amacıyla panel veri modeli üzerinden birimler arası korelasyon testi yapılmıştır.

Tablo 5: Birimler Arası Korelasyon Testleri Sonuçları

Test	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
LM	2557	0.000*
LM adj	241.2	0.000*
LM CD	33.36	0.000*

*, ** ve *** simgeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

LM, LM adj ve LM CD birimler arası korelasyon testlerinin sonuçlarına göre test istatistik değerleri kritik değerlerden büyük olduğundan dolayı “Birimler arası korelasyon yoktur” şeklinde kurulan temel hipotez reddedilmekte, birimler arası korelasyon olduğu sonucuna varılmaktadır.

3.3. Heterojenlik Testleri

Panel veri setinde heterojenlik kavramı modelde yer alan değişkenlere ait katsayıların, birimlere ve zamana veya hem zaman hem birime göre farklılık göstermesini ifade etmektedir (Nargeleçekenler, 2009:20). Heterojenlik sınaması için Swamy S ve Pesaran Yamagata Delta testleri kullanılmıştır, elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 6: Heterojenlik Testleri Sonuçları

Test	Test İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Swamy S	-2859.41	0.000*
Δ Testi	41.982	0.000*
$\tilde{\Delta}$ Testi	44.174	0.000*

*, ** ve *** simgeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Heterojenlik sınaması için gerçekleştirilen Swamy S ile Pesaran ve Yamagata'nın Δ ve $\tilde{\Delta}$ testlerinin sonuçlarına göre istatistik değerleri kritik değerlerden büyük olduğundan dolayı “parametreler homojendir” şeklinde kurulan temel hipotez reddedilmekte, parametrelerin heterojen olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

3.4. Panel Birim Kök Testleri

Zaman serilerinde olduğu gibi panel veride de bir serinin belirli bir zaman içinde ortalama, varyans ve kovaryansının değişmemesi yani sabit kalması durumu veya serinin uzun dönem boyunca belirli bir değere yakınsaması ya da belirli olan bir değer etrafında salınım

göstermesi durağanlık olarak tanımlanmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2018:3-4). Panel veride sahte regresyon sorunu ile karşılaşmamak için çalışmalara durağanlık sınaması yapılarak başlanmalıdır. Çalışmada ele alınan her iki seride de birimler arası korelasyonun varlığı söz konusu olduğundan dolayı durağanlığın sınaması amacıyla ikinci kuşak panel birim kök testleri uygulanmıştır. Uygulanan ikinci kuşak panel birim kök testlerinden birincisi; yatay kesit ortalamadan fark alınarak dönüştürülmüş değişkenlere uygulanan Im Pesaran ve Shin (IPS, demean) panel birim kök testi, ikincisi ise; faktörlere dayalı Yatay Kesit Genişletilmiş Im, Pesaran ve Shin (CIPS) panel birim kök testidir.

Durağanlık sınamasının yapılması için uygulanan birim kök testlerinde sınanacak temel hipotez “Tüm birimler birim kök içermektedir”, alternatif hipotez ise “En az bir birim durağandır” şeklinde kurulmaktadır.

Tablo 7: IPS Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Test İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
LNGDP	2.772	0.997
LNEXP	6.269	1.000
Δ LNGDP	-15.065	0.000*
Δ LNEXP	-13.407	0.000*

*, ** ve *** simgeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir

Tablo 8: CIPS Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	T-bar İstatistik Değeri	%10 Kritik Değeri	%5 Kritik Değeri	%1 Kritik Değeri	Z-bar İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
LNGDP	-1.746	-2.080	-2.160	-2.300	0.135	0.554
LNEXP	-1.678	-2.080	-2.160	-2.300	0.519	0.698
Δ LNGDP	-3.161	-2.070	-2.150	-2.300	-7.618	0.000*
Δ LNEXP	-3.163	-2.070	-2.150	-2.300	-7.629	0.000*

*, ** ve *** simgeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Uygulanmış olan panel birim kök testlerinden elde edilen bulgularda; kamu harcamaları ve GDP değişkenlerine ait serilerin düzeyde birim kök içerdikleri yani durağan olmadıkları sonucuna ulaşılmış, değişkenlerin farkı alındığında durağanlığın sağlandığı tespit edilmiştir. Kamu harcamaları ve GDP değişkenlerinin birinci farkında durağan yani fark durağan I (1) olduğuna karar verilmiştir.

Yapılan testler sonucunda panel veri setinde birimler arası korelasyonun olduğu, parametre heterojenliğinin bulunduğu ve değişkenlerin fark durağan olduğu saptanmıştır. Birinci farkı alınmış logaritmik kamu harcamaları ve GDP arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı hakkında hem panelin tümü, hem de panel veri setinde yer alan her bir ülke için ayrı ayrı olacak şekilde sonuçlar elde edebilmek amacıyla heterojen panel nedensellik testlerinden biri olan Kónya panel nedensellik testi uygulanmıştır.

3.5. Kónya Panel Nedensellik Testi

Kónya (2006) tarafından geliştirilmiş olan panel nedensellik testinin temelinde Zellner (1962) tarafından ileri sürülmüş olan görünürlük ilişkisiz regresyon (SUR) yer almaktadır. SUR tahmincisi birimler arası korelasyon ve parametre heterojenliği durumlarında etkin sonuçlar vermektedir.

Bu nedensellik testinin önemli iki avantajı vardır. Bu avantajlardan birincisi, tüm panel üyeleri arasında eş zamanlı olacak şekilde korelasyon olmasına izin verilmektedir, panel veri setinin sağladığı ek olan bilgilerden yararlanmayı mümkün kılmaktadır. İkincisi ise gecikme uzunluğunun yapısı dışında bir ön test yapmaya ve ön koşula gerek yoktur (Konya, 2006:979). Konya panel nedensellik testi, durağanlık sınaması için birim kök testi ve eşbütünleşme testi yapılmasını gerektirmemektedir. Bundan dolayı durağanlık koşulunu sağlamayan veya aralarında eşbütünleşme ilişkisi olmayan seriler için nedensellik sınaması yapılabilir hale gelmektedir (Konya, 2006:991). Konya panel nedensellik testinde veri setinde yer alan her bir birim için ayrı ayrı bootstap kritik değerleri üretilmektedir.

Konya panel nedensellik testini gerçekleştirebilmek için yeni bir sistem oluşturulmaktadır. Bu sistem iki denklem grubundan oluşan NVAR sistemi olarak adlandırılmaktadır ve sistem kurulum olarak SUR temellidir. Test sırasında kullanılacak Granger nedensellik modeli denklem sistemi aşağıda yer almaktadır (Konya, 2006:981).

$$\begin{aligned}
 y_{1,t} &= \alpha_{1,1} + \sum_{l=1}^{m/y_1} \beta_{1,1,l} y_{1,t-l} + \sum_{l=1}^{m/x_1} \gamma_{1,1,l} x_{1,t-l} + \varepsilon_{1,1,t} \\
 y_{2,t} &= \alpha_{1,2} + \sum_{l=1}^{m/y_1} \beta_{1,2,l} y_{2,t-l} + \sum_{l=1}^{m/x_1} \gamma_{1,2,l} x_{2,t-l} + \varepsilon_{1,2,t} \\
 &\vdots \\
 y_{N,t} &= \alpha_{1,N} + \sum_{l=1}^{m/y_1} \beta_{1,N,l} y_{N,t-l} + \sum_{l=1}^{m/x_1} \gamma_{1,N,l} x_{N,t-l} + \varepsilon_{1,N,t}
 \end{aligned} \tag{4}$$

ve

$$\begin{aligned}
 x_{1,t} &= \alpha_{2,1} + \sum_{l=1}^{m/y_2} \beta_{2,1,l} y_{1,t-l} + \sum_{l=1}^{m/x_2} \gamma_{2,1,l} x_{1,t-l} + \varepsilon_{2,1,t} \\
 x_{2,t} &= \alpha_{2,2} + \sum_{l=1}^{m/y_2} \beta_{2,2,l} y_{2,t-l} + \sum_{l=1}^{m/x_2} \gamma_{2,2,l} x_{2,t-l} + \varepsilon_{2,2,t} \\
 &\vdots \\
 x_{N,t} &= \alpha_{2,N} + \sum_{l=1}^{m/y_2} \beta_{2,N,l} y_{N,t-l} + \sum_{l=1}^{m/x_2} \gamma_{2,N,l} x_{N,t-l} + \varepsilon_{2,N,t}
 \end{aligned} \tag{5}$$

Bu denklem sisteminde yer alan “ l ” simgesi Akaike ve Schwarz gibi bilgi kriterlerinin yardımıyla belirlenmiş olan uygun gecikme uzunluğunu, N modelde yer alan yatay kesit birim sayısını ($j = 1, 2, \dots, N$), t ise modelin zaman boyutunu ($t = 1, 2, \dots, T$) ifade etmektedir (Konya, 2006:981).

Konya panel nedensellik testi aşağıdaki aşamalarla tamamlanmaktadır;

1. SUR temelli NVAR denklem sisteminden yararlanarak, nedensellik testinin uygulanması için sınanacak olan temel hipotez “ X değişkeninden Y değişkenine doğru Granger nedensellik ilişkisi yoktur” şeklinde kurulmaktadır.

$$e_{H_{0,i,t}} = y_{i,t} - \hat{\alpha}_{1,i} - \sum_{l=1}^{m/y_1} \hat{\beta}_{1,i,l} y_{i,t-l} \quad i = 1, \dots, N \text{ ve } t = 1, \dots, T \quad (6)$$

Bu temel hipotez, SUR tahmincisi ile tahmin edilerek sınanmakta ve kalıntılar elde edilmektedir. Elde edilen bu kalıntılardan ise $N \times T \left[e_{H_{0,i,t}} \right]$ matrisi oluşturulmaktadır.

2. Elde edilen kalıntılar, bootstrap metodunun yardımıyla tekrarlı kombinasyonlar ile örneklenmektedir. Bu kalıntılarda, ortaya çıkabilecek birimler arası korelasyon yapısını korumak amacıyla yeniden örnekleme işlemi sırasında her bir yatay kesit verisinden artıklar elde etmekten ziyade $\left[e_{H_{0,i,t}} \right]$ matrisinden her bir matrise ait sütun bütün haliyle seçilmektedir.

Seçilmiş olan bu bootstrap kalıntıları ise $e_{H_{0,i,t}}^*$ olarak belirtilerek $t = 1, 2, \dots, T^*$ olarak tanımlanmaktadır.

3. X değişkeninin Y değişkeninin Granger nedeni olmadığı varsayımı altında, Y değişkeninin bootstrap örnekleri elde edilerek denklem yeniden oluşturulmaktadır.

$$y_{i,t}^* = \hat{\alpha}_{1,i} \sum_{l=1}^{m/y_1} \hat{\beta}_{1,i,l} y_{i,t-l}^* + e_{H_{0,i,t}}^* \quad t = 1, \dots, T^* \quad (7)$$

4. Asıl kurulan denklem sistemleri herhangi bir parametre kısıtı olmadan $Y_{i,t}^*, Y_{i,t}$ yerine yazılarak tekrar tahmin işlemi gerçekleştirilmekte ve her bir yatay kesite (birime) özgü olarak ayrı ayrı hesaplanmış Wald test istatistiği elde edilmektedir.

5. 2-4 arasındaki aşamalar birçok kez tekrarlanarak, Wald test istatistiği hesaplanmakta ve bootstrap kritik değerleri belirlenmektedir.

Bu adımlardan sonra sistemde, $\delta_{1,j,i}$ ve $\beta_{2,j,i}$ parametrelerinin her ikisinin de sıfıra eşit olduğu durumda X ile Y değişkeni arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığına sonucuna varılmaktadır. Eğer modelde yer alan $\delta_{1,j,i}$ parametresi panelin tüm birimleri için sıfıra eşit olmazken, modeldeki $\beta_{2,j,i}$ parametresi panel veri modelinin tüm birimleri için sıfıra eşit olursa modelde yer alan X değişkeninden Y değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmaktadır. Modeldeki $\delta_{1,j,i}$ ve $\beta_{2,j,i}$ parametrelerinin her ikisinin de sıfıra eşit olmadığı durumda ise, X ile Y değişkenleri arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmaktadır.

Kamu harcamaları ve GDP değişkenlerinin arasındaki nedenselliğin araştırılması amacıyla oluşturulmuş olan panel veri setinin tümüne ve bu panel veri setinde yer alan ülkelerin her birine ayrı ayrı uygulanmış olan Konya panel nedensellik testi sonuçları aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 9: Panelin Tümü İçin Konya Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotezler	Panel Fisher Test İstatistik Değeri	Olasılık Değeri

$H_0 : LN\Delta EXP LN\Delta GDP$ 'nin nedeni değildir.	61.117	0.297
$H_0 : LN\Delta GDP LN\Delta EXP$ 'nin nedeni değildir.	38.902	0.960

*, ** ve *** simgeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Panelin tümü için yapılan Konya panel nedensellik testinde; panel Fisher test istatistiği değerlerine göre temel hipotezler reddedilememiştir. Tüm panel için hem kamu harcamalarının büyümesinden ekonomik büyümeye hem de ekonomik büyümeden kamu harcamaları büyümesine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle her iki değişken arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi yoktur.

Tablo 10: Ülke Bazlı Konya Panel Nedensellik Testi Sonuçları-1

$H_0 : LN\Delta EXP LN\Delta GDP$ 'nin nedeni değildir.					
Ülkeler	Wald Test İstatistik Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
1-AUS	91.386	0.260	601.373	354.305	195.453
2-AUT	228.555***	0.070	661.513	240.171	143.671
3-COL	1.264	0.910	612.639	279.490	217.942
4-CHL	284.859	0.120	1056.631	720.691	402.043
5-BEL	424.292**	0.050	746.788	291.327	212.211
6-DNK	0.409	0.980	2336.794	1179.393	489.943
7-FIN	16.029	0.910	1682.397	1140.946	811.091
8-FRA	28.708	0.870	2692.789	1202.321	691.661
9-DEU	317.245***	0.070	844.957	371.845	191.830
10-GRC	21.148	0.860	858.468	364.576	214.363
11-IRL	1.458	0.980	986.342	770.575	553.137
12-ITA	95.273	0.810	2381.506	1587.173	564.728
13-JPN	35.959	0.800	2111.132	1058.225	808.111
14-KOR	299.044**	0.040	1056.662	249.730	201.595
15-LUX	1.185	0.980	2276.324	1892.019	1066.830
16-MEX	22.377	0.630	980.263	513.989	428.624
17-NLP	5.692	0.810	734.523	528.070	344.245
18-NAL	150.811	0.310	985.619	479.714	356.914
19-NOR	1323.674*	0.001	821.335	640.084	375.821
20-PRT	0.971	0.940	1154.474	743.276	491.293
21-ESP	88.458	0.930	4236.387	1748.726	1293.333
22-SWE	47.827	0.420	445.097	285.403	217.998
23-TUR	27.960	0.530	624.875	202.878	12.274
24-USA	41.668	0.600	1002.299	800.873	461.508
25-CHE	18.927	0.640	1909.209	922.933	400.995
26-CZE	0.248	0.980	394.156	233.362	201.053
27-CRI	144.277***	0.100	391.842	205.667	132.942
28-GBR	541.659**	0.040	830.770	522.518	309.117

*, ** ve *** simgeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Norveç için %1, Belçika, Kore, Birleşik Krallık için %5, Avusturya, Almanya, Kosta Rika için %10 anlamlılık düzeylerinde temel hipotez reddedilmiştir. Diğer bir ifadeyle bu ülkeler için kamu harcamalarının büyümesinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır, bu ülkelerde kamu harcamalarının büyümesi ekonomik

büyümenin nedeni olmaktadır. Çalışmada yer alan diğer ülkeler için temel hipotez reddedilememiş ve kamu harcamalarının büyümesinden ekonomik büyümeye doğru istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi saptanamamıştır.

Tablo 11: Ülke Bazlı Konya Panel Nedensellik Testi Sonuçları-2

$H_0 : LN\Delta GDP LN\Delta EXP$ 'nin nedeni değildir.					
Ülkeler	Wald Test İstatistik Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
1-AUS	55.943	0.640	2922.031	1348.448	978.864
2-AUT	126.671	0.650	1959.547	1022.208	774.108
3-COL	310.561	0.670	3461.884	1909.810	1392.967
4-CHL	30.537	0.750	1769.593	1152.444	739.702
5-BEL	132.837	0.720	3516.093	2011.681	1661.677
6-DNK	22.442	0.830	1054.713	827.250	691.159
7-FIN	698.970	0.190	3399.000	1938.792	1304.922
8-FRA	50.179	0.640	888.171	789.978	546.090
9-DEU	1.930	0.950	1783.656	794.199	690.017
10-GRC	432.576	0.440	5589.164	2630.747	1764.612
11-IRL	847.533	0.250	3635.810	2047.167	1617.604
12-ITA	207.526	0.480	2231.522	1380.749	898.983
13-JPN	364.478	0.170	3137.775	1047.099	585.810
14-KOR	336.224	0.240	1102.841	832.718	652.445
15-LUX	291.021	0.200	1619.926	618.323	493.716
16-MEX	31.873	0.850	2680.482	1651.830	1047.202
17-NLP	244.131	0.470	971.964	821.503	673.902
18-NAL	865.409	0.360	4619.751	2263.048	2118.015
19-NOR	2.659	0.990	1369.192	969.201	623.408
20-PRT	373.274	0.450	3160.462	1592.010	1401.496
21-ESP	650.539	0.390	3194.414	1923.666	1633.342
22-SWE	76.340	0.470	1206.537	467.792	336.328
23-TUR	21.677	0.870	4295.197	2227.031	1162.029
24-USA	110.336	0.620	1114.502	818.875	650.286
25-CHE	653.499	0.270	3837.375	1487.416	1121.248
26-CZE	470.795	0.380	5226.155	2063.370	1535.725
27-CRI	8.399	0.920	3265.755	1597.620	1101.254
28-GBR	3.507	0.960	2262.646	1288.016	993.236

*, ** ve *** simgeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Konya panel nedensellik testi uygulanmasıyla elde edilen bulgular ışığında, çalışmada yer alan tüm ülkeler için kullanılan tüm anlamlılık düzeylerinde temel hipotez reddedilememiştir, bundan dolayı panelde yer alan her bir ülke için ekonomik büyümeden kamu harcamalarının büyümesine doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur sonucuna ulaşılmıştır.

4. Sonuç

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme tüm ülkelerde önemli bir yere sahiptir ve aralarındaki ilişki geçmişten günümüze kadar birçok çalışmaya konu olmuştur. Devletler geçmişten günümüze gelindiğinde birçok faaliyetin gerçekleşmesi açısından oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Faaliyetlerin devlet tarafından yerine getirilebilmesi için kamu harcamalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Kamu harcamaları devletin ihtiyaçlarını karşılayabilmek

için yaptığı giderler bütünüdür. Ekonomik büyüme tüm ülkelerde önemli bir faktördür. Gelişmekte olan ülkeler için belirli bir düzeyin üstünde olması ve gelişmiş ülkelerin ise büyüme hızını korumaları ekonomik hedefler arasında yer almaktadır. Bir ülkenin refah düzeyi incelenirken dikkat edilen faktörlerin başında kamu harcaması ve ekonomik büyüme gelmektedir.

Literatürde kamu harcaması ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki birçok çalışmada ele alınmış, birbirlerini nasıl etkiledikleri tartışma konusu olmuştur. Genel olarak yapılan çalışmalara bakıldığında iki olgu üzerinde durulmuştur bunlar; Wagner Hipotezi ve Keynes Görüşü'dür. Wagner Hipotezi'nde; ekonomik büyümenin kamu harcamasını etkilediği, toplumda meydana gelen ekonomik büyüme ile birlikte sanayileşmenin ve istihdam oranının artacağı bundan dolayı da burada ihtiyaç duyulacak giderler için kamu harcamasının artış eğilimi göstereceği ileri sürülmüştür.

Ülkelerde büyüme gerçekleşip zenginleşme arttığında kamu harcamalarındaki artışın kaçınılmaz olacağını ifade edilmiştir. Keynes Görüşü'nde ise Wagner Hipotezi'nin tam tersi olarak kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi etkilediği ifade edilmiştir. Keynes, kamu harcamalarında meydana gelen artışın çarpan mekanizmasıyla dalgalanmaları düzeltereğini ve ekonomik büyümeyi arttıracığını ileri sürmüştür. Literatürde yer alan çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Farklı sonuçlar elde etmenin nedenleri; kullanılan veri setlerinin, çalışılan birim ve zaman boyutlarının, kullanılan yöntemlerin birbirinden farklı olmasıdır.

Bu çalışmada 1990-2020 dönemine ait 28 OECD ülkesi için hem panelin tümü hem de panelde yer alan her bir ülke bazında kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Konya panel nedensellik testi ile araştırılmıştır. Konya panel nedensellik testi, birimler arası korelasyon ve parametre heterojenliği durumunda uygulanmak için geliştirildiğinden dolayı SUR tahmincisinden yararlanmaktadır. Bu iki durum söz konusu olduğunda SUR tahmincisi EKK tahmincisine kıyasla daha doğru, güvenilir sonuçlar vererek etkin olmaktadır. Konya panel nedensellik testinde, test süreci başlamadan birimler arası korelasyonun varlığı göz önünde bulundurulmakta ve denklem sistemi SUR temelli olarak kurulmaktadır. Konya panel nedensellik testinde panelin tümü için elde edilen bulgularda, hem kamu harcamalarındaki büyümeden ekonomik büyümeye hem de ekonomik büyümeden kamu harcamaları büyümesine doğru nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Böylece panelin tümü için Wagner Hipotezinin geçerli olmadığı sonucu elde edilmiştir. Panel veri setinde yer alan ülkeler için ayrı ayrı elde edilen test bulgularına göre; belirli anlamlılık düzeylerinde Avusturya, Belçika, Almanya, Kore, Norveç, Kosta Rika, Birleşik Krallık olmak üzere 7 ülke için kamu harcamalarının büyümesinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu ve bu ülkelerde Keynes Görüşü'nün geçerli olduğu, tüm ülkelerde ise ekonomik büyümeden kamu harcaması büyümesine doğru nedensellik ilişkisi olmadığı ve Wagner Hipotezi'nin geçerli olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Avusturya, Belçika, Almanya, Kore, Norveç ve Birleşik Krallık gelişmiş olan ülkelerdir. Söz konusu bu ülkelerde eğitim harcamaları kamu harcamalarının yüzdelik olarak önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Yapılan eğitim harcamalarının içinde ise AR-GE faaliyetlerine harcanan giderler önemli bir orana sahiptir. Dolayısıyla söz konusu ülkelerde yapılan bu harcamalar sonucunda ülkede ekonomik büyüme artmaktadır. Almanya, Belçika ve Norveç ülkelerinde sosyal yardım harcamaları yapılan kamu harcamalarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu yapılan yardımlar ülke refahını arttırmakla beraber ekonomik büyümeyi de etkilemektedir. Diğer bir harcama olan sağlık harcamaları bu ülkelerde yüksek oranda gerçekleşen kamu harcamalarıdır, burada yapılan harcamalardan dolayı sağlıklı toplum oluşmakta, kalkınma ve büyüme gerçekleşmektedir. Kosta Rika ülkesinde devlet müdahaleci bir politika izlemektedir. Her alanda devlet harcama gerçekleştirdiği için ve müdahaleci bir

politikaya sahip olduklarından dolayı kamu harcamaları ekonomik büyümeye neden olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde toplum tasarruf yapmaya meyillidir, bu ülkelerde genellikle tasarruf fazlası oluşmaktadır. Ülke genelinde tasarruflar dönüştürülerek harcama gerçekleştirilir ve bu harcamalar ile yatırımlar yapılmaktadır bundan dolayı ekonomik büyüme gerçekleşmektedir.

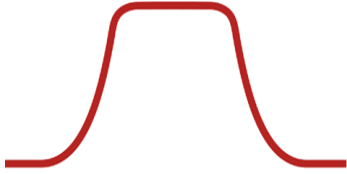
Kamu harcamalarının yüzdeler olarak dağılımında eğitim, sağlık ve sosyal yardım harcamalarının artırılması, özellikle eğitim kısmında AR-GE faaliyetleri için yapılan giderlerin artırılması ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyebilecektir. Böylece ülkede ekonomik büyüme ve refah seviyesi pozitif yönde ilerleyecektir.

Kaynakça

- Akdoğan, A. (2011), *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitapevi.
- Akkaya Ş., Yerdelen Tatoğlu, F. & Bakkal U. (2021). Fiscal Competition and Public Expenditure Composition In The Era of Globalization: Panel Data Analysis, *Theoretical & Applied Economics*, 28,1, 167-182.
- Şimşek, A. (2019), Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş Üst Orta Gelir Grubu Ülkeler Üzerine Panel Nedensellik Analizi, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Altınar, A. (2019). OECD Ülkelerinde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Analizi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33, 3, 849-870.
- Blanchard, O. (2017). *Macroeconomics*, Londra: Pearson Education.
- Chang, T. (2002). An Econometric Test of Wagner's Law for Six Countries Base on Cointegration and Error-Correction Modelling Techniques, *Applied Economics*, 34, 9, 1157-1169.
- Courakis, A., Moura-Roque & F., Tridimas, G. (1993). Public Expenditure Growth In Greece and Portugal: Wagner's Law and Beyond, *Applied Economics*, 25, 1, 125-134.
- Çelik, A. A. (2010). Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamalarının Nedensellik Analizi: Suudi Arabistan, B. A. Emirlikleri ve Kuveyt Uygulaması, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi.
- Devarajan, S., Swaroop, V. & Zou, H. (1996). The Composition of Public Expenditure and Economic Growth, *Journal of Monetary Economics*, 37, 2, 313-344.
- Fasano, U., Wang, Q. (2001). Fiscal Expenditure Policy and Non-Oil Economic Growth: Evidence From GCC Countries, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=880314, (Erişim: 06.02.2006)
- Işık, N., Alagöz, M. (2005). Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24, 63-75.
- Kalhan, D. (2021). Kamu Harcamaları ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Panel Veri Analizi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Kamacı, A., Kılıç, H. (2019). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği, *Politik Ekonomik Kuram*, 3, 1, 113-128.
- Kocaoğlu, D. (2019). Orta Gelirli Ülkelerde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Panel Veri Seti Analizi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Kónya, L. (2006). Exports and growth: Granger causality analysis on OECD countries with a panel data approach. *Economic Modelling*, 23, 6, 978-992.
- Landau, D. (1983). Government Expenditure and Economic Growth: Across Country Study, *Southern Economic Journal*, 49, 3, 783-792.
- Nadaroğlu, H. (2000). *Kamu Maliyesi Teorisi*, İstanbul: Beta Basım Yayım.

- Nargeleçekenler, M. (2009). Makroekonomik ve Finansal Serilerin Ekonometrik Analizi: Panel Veri Yaklaşımı, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Niloy, B., Haque, M. & Osborn, D. (2003). *Public Expenditure and Growth In Developing Countries: Education Is The Key*, Centre for Growth and Business Cycle Research, School of Economic Studies, University of Manchester.
- Peacock, A. T., & Wiseman, J. (1967). The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom, *Alan and Unwin*, 1.
- Ram, R. (1986). Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence From Cross Section and Time Series Data, *The American Economic Review*, 36, 1, 191-203.
- Rao, B. (1989). Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence From Cross Section and Time Series Data Comment, *The American Economic Review*, 79,1, 272-280.
- Türk , İ. (2005). *Kamu Maliyesi*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Wagner, R. E., & Weber, W. E. (1977). Wagner's Law, Fiscal Institutions and The Growth of Government, *National Tax Journal*, 30, 1, 59-68.
- Yavuzyiğit, M. (2019). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Panel Data Analizi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2018). *Panel Zaman Serileri Analizi*, İstanbul: Beta .

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2022; 4(3), 247-260

First Submission:03.08.2022

Revised Submission After Review:08.09.2022

Accepted For Publication:09.09.2022

Available Online Since:30.09.2022

Research Article

Geopolitical Analysis of the Transnistrian Frozen Conflict in the Context of the Ukraine Crisis

Sevinç Aslan¹ & Levent Ürer²

Abstract

In this study, the Transnistria problem is evaluated through its strategic location between east and west. What is the geopolitical significance of the conflict between Transnistria and Moldova in the regional and international arena? Does the Ukraine War pose a security risk to the European Union based on the geopolitics of Transnistria? Is the European Union developing a new approach to the Transnistria problem in the axis of the Ukraine conflict in terms of its enlargement policies and security strategies? How does the Ukraine conflict shape energy and trade routes policies by creating a perception of regional restraint through Transnistria? On the basis of the aforementioned questions, this article analyzes the use of the Transnistria problem as a strategic buffer zone against the enlargement policies of the Russian Federation, European Union and NATO. It discusses about how Transnistria, as an example of frozen conflict, evolved from a domestic conflict to a regional frozen conflict and the risk of turning into a hot conflict. Within the framework of the analyzes made, it has been seen that the frozen Transnistrian conflict has the potential to turn into a hot conflict in terms of geopolitical terms and when evaluated together with the Ukraine crisis, the multi-actor nature of the crisis has the potential to create a regional security crisis in terms of military, economic and sociological terms.

Keywords: Geopolitics, Frozen Conflict, Transnistria, Security, Ukraine Conflict

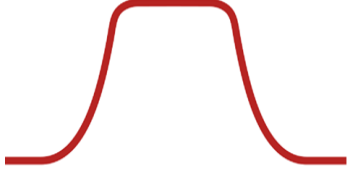
JEL Codes: F5, F51, N40

---

¹ Ph.D. Candidate, National Defense University, Atatürk Institute of Strategic Studies And Graduate Education, International Relations and Regional Studies Department, Istanbul/Turkey, saslan2@msu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6817-0247>.(Corresponding Author)

² Prof. Dr., Istanbul Aydın University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration,, Istanbul/Turkey, leventurer@aydin.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5609-1189>

Araştırma Makalesi

Transdinyester Donmuş Çatışmasının Ukrayna Krizi Bağlamında Jeopolitik Analizi

Sevinç Aslan¹ & Levent Ürer²

Öz

Bu çalışmada Transdinyester sorunu doğu-batı arasındaki stratejik konumu üzerinden değerlendirilmektedir. Transdinyester ile Moldova arasında yaşanan çatışmanın bölgesel ve uluslararası alanda jeopolitik önemi nedir? Ukrayna çatışması, Transdinyester jeopolitiği temelinde Avrupa Birliği'ne güvenlik riski taşımakta mıdır? Avrupa Birliği genişleme politikaları ve güvenlik stratejileri açısından Ukrayna çatışması ekseninde Transdinyester sorununa yeni bir yaklaşım geliştirmekte midir? Ukrayna çatışması, Transdinyester üzerinden bölgesel bir tehdit algısı yaratarak enerji ve ticaret yolları politikalarını nasıl şekillendirmektedir? Soruları temelinde cevaplar arayan bu makalede, Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği ve NATO'nun genişleme politikalarına karşı Transdinyester coğrafyasının bir stratejik tampon bölge olarak kullanılması incelenmektedir. Bir donmuş çatışma örneği olan Transdinyester'in iç anlaşmazlıktan, çok aktörlü bölgesel bir donmuş çatışmaya nasıl evrildiği ve sıcak çatışmaya dönüşme riski tartışılmaktadır. Yapılan analizler çerçevesinde jeopolitik açıdan Transdinyester donmuş çatışmasının sıcak çatışmaya dönüşme potansiyeli barındırdığı ve Ukrayna krizi ile birlikte değerlendirildiğinde krizin çok aktörlü doğasının askeri, ekonomik ve sosyolojik olarak bölgesel güvenlik bunalımı yaratma potansiyeli taşıdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, Donmuş Çatışma, Transdinyester, Güvenlik, Ukrayna Çatışması

JEL Kodlar: F5, F51, N40

¹ Doktora Tez Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim, Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Çalışmalar Bölümü, İstanbul/Türkiye, saslan2@msu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6817-02>.(Sorumlu Yazar).

² Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul/ Türkiye, leventurer@aydin.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5609-1189>

1. Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde, Sovyet coğrafyasında yaşanan ayrılıkçı hareketler ve kurulan yeni devletler birçok çatışmaya neden olmuştur. Günümüzde bu çatışmaların kesin bir barış anlaşmasıyla çözülememiş olmasından dolayı literatürde donmuş çatışma kavramı temelinde incelenmektedir. Transdinyester ile Moldova arasında yaşanan anlaşmazlık da bir barış anlaşması zemininde çözülemediği için donmuş çatışma çalışmaları arasında yer edinmiştir. Ancak Transdinyester sorunu, eski Sovyet bölgesinde var olan diğer donmuş çatışmalardan başlangıç ve devam ettiği süreç açısından ayrılmaktadır. Bunun sebebi dilsel bir problem temelinde başlayan gerginliklerin çatışmaya dönüşmüş olmasıyla birlikte, en temel fark tarihsel olarak bölgede herhangi bir etnik sorunun ya da çatışmanın daha önce hiç yaşanmamış olmasıdır.

Transdinyester'in yer aldığı Moldova'nın doğu sınırı ile Ukrayna'nın batı sınırı arasındaki bölge etnik açıdan bir çatışma yaşamamış olsa da tarihsel süreçte söz konusu coğrafya jeopolitik açıdan bölgesel güçlerin sınır algılarında önemli rol oynamaktadır. Söz konusu bu algı hem Avrupa devletleri hem de Rusya açısından kültürel, siyasi, ekonomik ve güvenlik anlayışları temelinde gerçekleşmiş tarihsel olaylarla da cevaplanabilmektedir. Buradan hareketle Transdinyester'in, Napolyon'un 1812 Rusya Seferi, 1872 yılında Bismarck'ın Üçlü İmparatorlar Birliğini kurması (Sandler, 2016: 251) ile başlatılabilecek süreçte 1945 Yalta Konferansı paylaşım sınırları ve günümüzde Avrupa Birliği'nin doğu sınırı olarak görülen hattın orta noktasında yer aldığı görülmektedir (Uçarol, 2006: 621-622). Dolayısıyla bir ya da birkaç sebebin oluşturduğu bu nedensel olaylar zinciri Transdinyester donmuş çatışmasına farklı perspektifler açmaktadır. Çoklu nedensel döngüler, jeopolitik ile birlikte değerlendirildiğinde bünyelerinde belirsizliği de barındırdıkları gözlenebilir.

Dolayısıyla diğer donmuş çatışmalara nazaran benzersizlik arz eden nedenlerin yanında Transdinyester çatışmasının coğrafi konumu odağa konularak kültürel, siyasi, ekonomik ve güvenlik anlayışları ile birlikte jeopolitik temelli bir bakış açısının da gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla çalışmada öncelikle sorunun ortaya çıkışı ve gelişimi incelenmektedir. Çatışmanın dönüşüm süreçleri ve bu çözüm süreçlerine eklemlenen aktörlerin bakış açıları tartışılarak, Ukrayna çatışmasının çatışmaya jeopolitik açıdan etkileri veya yansımalarının yönü değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Temel olarak Kara Hakimiyet ile Kenar Kuşak teorileri kullanılarak Transdinyester çatışmanın çok aktörlü doğasının Ukrayna çatışması ile birlikte bölgede yarattığı güvenlik bunalımı açıklanmaya çalışılmaktadır.

Bu bağlamda bölgesel ve küresel aktörlerin soruna yaklaşımları tartışılmakta ve jeopolitik teoriler üzerinden sorunun nasıl bir süreçte donmuş olarak bekletildiği incelenmektedir. Bu incelemede özellikle Rusya ve Avrupa Birliği'nin donmuş çatışmalara bakış açısının ne olduğu ve Ukrayna çatışması ile birlikte hangi koşullar temelinde değişime uğradığı tartışılmaktadır. Bu doğrultuda herhangi bir çatışmanın nihai çözüme kavuşturulmaması ve sadece ateşkes anlaşması yapılarak geçici olarak sonlandırılması anlamı taşıyan donmuş çatışmaların, birden fazla bölgesel ve küresel aktörün hem stratejik hem de jeopolitik çıkarları açısından taşıdığı önemin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2. Moldova-Transdinyester Çatışması

Tarihsel olarak Romanya yönetimine bağlı olan Besarabya (Moldova), Romence konuşan ve kendilerini Romen olarak tanımlayan bir topluluktur. Ancak günümüzde Moldova sınırları içinde kalan ve Transdinyester olarak adlandırılan bölge, Sovyetler Birliği döneminde yoğun bir Slav göçüne maruz kalmıştır. Bunun sonucu şehirlerde Rusça egemen dil haline gelmiş ve bu bölgenin siyasi geçmişi Rusya ile ilişkilendirilmiştir (Kurt and Khasanov, 2019: 424). Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesi ve Berlin Duvarı'nın yıkılışıyla birlikte,

Sovyet coğrafyasında yeni devletlerin de kurulma süreci başlamıştır. 1991'de Moldova'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Romanya ile birleşme iddiaları gündeme gelerek Transdinyester sorununun başlangıç noktasını oluşturmuştur (Halitoğlu, 2018: 153).

Aslında Moldova ile Transdinyester arasındaki ilişkiler 1989 yılının ilk yarısında gerilmeye başlamıştır. 27 Nisan 1989'da Moldova Yüksek Konseyi Başkanı olarak Mircea Snegur'un seçilmesi, temel değişiklik önerilerinin ortaya çıkışını da beraberinde getirmiştir. Moldova'nın yeni devlet bayrağının Romanya bayrağından farklı olmayacağı, Anayasası'nın 168. Maddesinde belirtilmiştir. Bunun üzerine 30 Nisan-8 Mayıs 1990 tarihlerinde üç kent oluşturduğu (Tiraspol, Bender ve Ribnitsa) Transdinyester Kent Konseyi, Moldova'nın yeni devlet sembolünü tanımama kararı almıştır (Цуканова, 2011: 246).

Bu kararın ardından Kişinev ve Tiraspol arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olan diğer önemli gelişme, 31 Ağustos 1989'da Moldova Yüksek Kurulu'nun yeni dil yasalarını kabul etmesidir. Tepki olarak da Tiraspol, Bender, Rinbitsa ve Chisinau'nun birçok sanayi kuruluşu, yeni dil yasalarının kabul edilmesini protesto etmek için siyasi grev ilan etmişlerdir (Харитонов, 2008: 190-190). 1990'lı yıllarda bölgede başlayan milliyetçilik akımları Moldova'yı da etkilemiştir. Moldova dili olarak Rumence, devlet dili ve Latin alfabesine geçişi sağlayacak olan üç adet dil kanunu kabul edilmiştir (Цуканова, 2011: 246). Bu kanunların kabul edilişi ve uygulamaya konulması Transdinyester tarafından dil, kültür ve siyasi reformlarla Moldova'nın, Romanya ile bütünleşme niyetinin kanıtı olarak görülmüştür. Moldova'nın bu niyeti ise bölgede büyük protesto gösterileri ve tartışmalara neden olmuştur (Brezinau and Sponu, 2010: 16). Nitekim dil anlaşmazlığı temelinde başlayan tartışmalar etnik bir sorunun başlangıcını teşkil ederek şiddetin yükselmesine ve savaşın yaşanmasına giden yolda temel unsuru oluşturmuştur.

Transdinyester sorununa genel olarak bakıldığında temel anlaşmazlıklar dil, azınlık hakları ya da Slavları Latinleştirme politikaları gibi görünse de daha çok siyasi seçkinler arasında yaşanan bir çatışma olarak ortaya çıkmıştır (O'Loughlin et. al., 1998: 338). Diğer bir deyişle yerinden edilmiş seçkinleri soylarından ve yerlerinden etme politikası olarak algılanmış ve Moldova yönetimine karşı bir başkaldırı niteliği taşımıştır. Yani muhalefetin özünde, yerel parti ve devlet kurumu ağları ile özellikle sanayi faaliyetlerini yürüten ve koordinasyonunu sağlayan komitelerden kaynaklanmıştır (King, 2000: 187) denilebilir. Dolayısıyla Transdinyester sorununun; dil konusundaki anlaşmazlıklarla başlayarak, karmaşık ya da uzlaşılması imkânsız, rasyonel çözümleri engelleyen ekonomik, politik, ulusal ve diğer pek çok çatışmanın üstünü örten bir perde görevi gördüğü söylenebilir (Bugarski, 1992: 21).

Moldova'da başlatılan ve uygulanmaya konulan söz konusu politikalara, Transdinyester karşı duruş sergilemiş ve 1990'da özerklik referandumu yapılarak bölgenin özerkliği %96 oyla kabul edilmiştir. Bu referandumla kendi kendini yönetme veya gerekirse egemen bir Transdinyester Cumhuriyeti'nin ilanı tartışmaları başlamıştır (Kurt and Khasanov, 2019: 429). Bu tartışmaların ortaya çıkmasını tetikleyen gelişme ise aynı yıl 24 Haziran'da Besarabya'nın Sovyetler Birliği tarafından ilhakının 50. yıldönümünde Moldova'nın aynı dili konuşan iki devletin (Moldova ve Romanya) birleşmesi için talepte bulunması olmuştur (Cornet, 2016: 15).

Yaşanan bu gelişmelerin ardından Mayıs 1990'da Moldova genelinde yapılan seçimlerin sonucu Transdinyester tarafından tanınmamıştır. Nitekim bu seçim sonucunda iktidara gelen yöneticiler Moldova'nın Romanya ile birleşmesi konusunu destekleyenlerden oluşmaktadır (Telci, 2016: 777-779). Neticede eğer bir muhalefetle karşılaşılmaz ise söz konusu birleşmenin gerçekleşebilmesi için hiçbir mâni kalmamış görünmektedir. Yaklaşık bir yıl sonra 1 Temmuz 1990'da Moldova toplumunun Romanya ile birleşmesini sağlama yolunda radikal kararlar verilmek üzere, Moldova Halk Cephesi'nin iki kongresi gerçekleştirilmiştir. Bu

duruma tepki olarak 2 Eylül 1990'da ikinci Transdinyester Milletvekilleri Kongresi yapılmış ve Sovyetler Birliği'nin bir parçası olarak Moldova-Transdinyester Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasına, ancak Moldova'dan ayrılmasına karar verilmiştir. Bütün bu kararlar siyasi ve toplumsal açıdan yaşanan gerginlikleri artırarak Dinyester nehri yakınlarında küçük çaplı çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur (Цуканова, 2011: 246-247). Bu gelişmeler yeni bir süreci başlatmış ve 1991 yılında hem Moldova hem de Transdinyester, Sovyetler Birliği'nden bağımsızlıklarını ilan etmiştir (Transdinyester Moldova Yüksek Konseyi, 2019). Bu gelişmeyle birlikte bölge her ne kadar Moldova'nın parçası olmaya devam etmişse de Moldova tarafından gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı korunması için Sovyetler Birliği'nin 14. Tümeni bölgeye konuşlandırılmıştır (Telci, 2016: 773).

Taraflar arasında ilk silahlı çatışmalar 1990 yılının son aylarında başlamıştır. Bu küçük çaplı çatışmalar daha sonra Tiraspol'ün kontrolünde olan Dinyester'deki noktalara sızarak artmaya devam etmiştir. 1992 yılında Moldova Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan yeni anayasal düzenin kurucu kararnamesi, çatışmaları tırmandırmış ve kısa sürecek olan savaşa yol açmıştır. Kasım 1991'den Temmuz 1992'ye kadar süren silahlı çatışmalar sonucunda her iki tarafın da önemli sayıda kayıpları olmuştur (Бражалович et al., 2016: 139).

Bu savaşta Transdinyester yanında yer alan 14. Ordu'nun belirleyici eylemleri sonucunda 3 Temmuz 1992'de Moskova'da, Moldova ve Rusya Federasyonu (RF) cumhurbaşkanları bir toplantıda sorunun çözümü için bir araya gelmişlerdir. Bu görüşme iki aktör arasındaki çatışmanın çözümüne RF'nun katılımıyla siyasi bir çözüm aranması için ilk girişim olmuştur (Büscher, 2016: 28). Uluslararası toplumda devlet olarak tanınmayan Transdinyester ile tanınan Moldova ilişkilerinde 90'ların başından itibaren yaşanan çatışmanın, kendi aralarında yapacakları girişimlerle çözülemeyeceği anlaşılmıştır. Nitekim bir çözüm bulabilmek için bölgede etkisi olan RF'nun katılımının istenmesiyle Transdinyester sorununda üçüncü taraf belirlenmiş bulunmaktadır. RF'nun Transdinyester ile Moldova arasındaki çatışmada askeri ve politik müdahalesi silahlı çatışmanın sona ermesinde önemli katkılar sağladığı söylenebilir. Nitekim çatışmanın barışçıl çözümü için 21 Temmuz 1992'de Moskova'da üç tarafın katılımı ile Moldova Cumhuriyeti ile Transdinyester Bölgesinde Silahlı Çatışmanın Barışçıl Çözümünün Prensipleri Anlaşması imzalanmıştır (Бражалович et al., 2016: 141).

Bu anlaşmanın ardından askeri bir çatışma yaşanmaması nedeniyle ortak barışı koruma kuvvetlerinin sayısı azaltılmıştır. 1998 yılına gelindiğinde ise Moldova ile Transdinyester Arasında Güven İnşa Etme Önlemleri ve İrtibatın Geliştirilmesi Anlaşması imzalanmıştır (Цуканова, 2011: 248). Söz konusu anlaşmalarla, barışı koruma faaliyetlerine 3+2 olarak adlandırılan yeni bir format getirilmiştir. Moldova ile Transdinyester arasında bölgede garantör arabulucu olarak RF, Ukrayna ve AGİT (Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı), çatışmanın çözümü sürecindeki tarafları artırmıştır. Ancak 2003'e gelindiğinde RF'nun geliştirdiği ve Moldova'nın Transdinyester ile federal temelde birleşmesini amaçlayan Kozak Memorandumu kabul edilmemiştir (İsmayıl, 2017: 128-129). 2005 yılında ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ve AB'nin (Avrupa Birliği) gözlemci olarak dahil olmasıyla son durum 5+2 formatına dönüşmüştür (Татаров, 2018: 249). Bu durum ise iki aktör arasında başlayan çatışmayı ve bu çatışmanın çözümünü önce bölgeselleştirmiş sonra da uluslararası hale getirmiştir.

Çatışma 2006 yılında Ukrayna hükümetinin bir kararnamesiyle, Transdinyester'e karşı ekonomik abluka başlatmasıyla bağlantılı olarak yeni bir sürece girmiştir. Bunun üzerine RF, Ukrayna ve Moldova'nın, durumu istikrarsızlaştırmaya çalıştığı gerekçesiyle söz konusu ablukayı kınamıştır. ABD ise Ukrayna'nın yanında yer alarak gümrük düzenlemelerini desteklemiştir (Borgen, 2006: 23). Bunun üzerine 17 Eylül 2006'da Transdinyester Cumhuriyeti'nde bağımsızlık referandumu yapılarak çoğunluk bağımsızlığı onaylamıştır.

Uluslararasılaşan sorunun taraflarından AB, AGİT, Avrupa Konseyi, Moldova, ABD ve Ukrayna referandum sonuçlarını tanımazken, RF Duması bağımsızlık referandumunun tanınmamış olsa da meşru olduğunu ilan etmiştir (Цуканова, 2011: 248).

Dil anlaşmazlığı olarak başlayan Transdinyester sorununun bir diğer önemli çıkmazı Romanya ve Moldova'nın birleşmesi konusudur. Böyle bir birleşmenin Moldova ve Transdinyester'in, RF coğrafyası için hem güvenlik hem de Yakın Çevre Doktrini açısından bir çıkar ile prestij kaybı yaratacağı ortadadır. Ayrıca Romanya'nın, AB ve NATO üyesi olduğu da dikkate alındığında aslında dilsel, kültürel ya da siyasi sorunların daha da üzerinde, AB'nin doğu sınırında jeopolitiğin yönetilmesi ile ilgili stratejik çıkarların bölgede etkili olması çatışmanın dondurulması temelindeki nedenleri belirginleştirmektedir. Nitekim AB genişleme süreci ile sınır güvenliği politikaları bir bütün arz etmektedir (Consilium Europa Press, 2022). Diğer taraftan AB ekonomisi ve kalkınması için hayati öneme sahip enerji güvenliği (Taranu, 2021) ile ticaret yolları söz konusu bölgenin doğu ile batı arasındaki jeopolitiğinin ortak noktalarını oluşturmaktadır (Baltag, 2022). Dolayısıyla bütün bu etkenler Transdinyester sorununun çözümü için başlatılan 5+2 formatındaki çözüm müzakerelerinin, kalıcı çözümün oluşturulamamasında rol oynadığını söylemek mümkündür.

3. Transdinyester Sorununa Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Yaklaşımı

Transdinyester sorununun çözümü için bir araya gelen bölgesel ve küresel aktörler RF, Moldova, Ukrayna, Romanya ve ABD ile AB kurumları olan Avrupa Komisyonu, AGİT'tir (Batı, 2018: 2). Çatışmanın günümüze kadar bir çözüme kavuşturulamamasında bu bölgesel ve küresel aktörlerin her birinin soruna farklı bakış açıları ve stratejik çıkarları bulunmasının önemli etkisi olduğu ifade edilebilir.

Bölgenin hem tarihsel açıdan hem de bölgesel açıdan etkili aktörü olan RF, Transdinyester çatışmasında çok yönlü rol oynamıştır. RF bir yandan sorunun çözümünde müzakere sürecine dahil olmuş, diğer taraftan Transdinyester'i bölgesel çıkarlarının bir aracı olarak görmüştür. Bu bağlamda söz konusu çift yönlülük bölgede Rusya'nın etkisini güçlendirmek için düşünülen çift yönlü bir mekanizma işlevi görmüştür (Tüysüzoğlu, 2017: 190-193). Nitekim AB ve ABD'nin, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bölgedeki genişleme faaliyetlerini engellemek için Transdinyester coğrafyası bir tampon bölge niteliği kazanmıştır (Cornet, 2016: 21-22). Ayrıca Transdinyester, Moldova ile NATO arasındaki yakınlaşmayı da sınırlayan bir etki yaratarak, bölgenin statükosunun korunmasında önemli bir araç haline dönüşmüştür.

2014-2015 yılları arasında Ukrayna'daki gelişmelerle bağlantılı olarak Transdinyester'in siyasi ve ekonomik krizlerle uğraştığı unutulmamalıdır. RF ile Ukrayna arasındaki sorunlu ve günümüzde çatışmaya evrilen durum göz önünde bulundurulduğunda, Transdinyester sorununun çözümünün daha da karmaşık hale geldiği (Гущин and Маркедонов, 2016: 4-6) gözlemlenebilir. Dolayısıyla RF'nun Transdinyester sorununun çözümsüz, istikrarsızlık yanlısı bir tutum izlemesinin ve Ukrayna ile sorunlarını kendi lehinde sonuçlandırıcaya kadar 5+2 formatındaki müzakerelerin devam etmesinden yana tutum sergilediği görülmektedir.

Transdinyester için barışı koruma misyonunun mevcut biçimini koruması ve RF'nun barışı koruma görevlilerinin varlığı, Dinyester kıyılarında istikrarı koruyucu olarak görülmektedir. Diğer taraftan RF için Transdinyester, Moldova'nın AB'ne katılımını ve NATO'nun doğuya genişlemesinin engellenmesi adına bir ara tampon bölge olarak görülmektedir (Бражалович et al., 2016: 150). Bu bağlam doğrultusunda Transdinyester sorununun, RF açısından neden statükodan yana olduğu ve kendi stratejisine engel olabilecek herhangi bir çözüm önerisine yaklaşmadığını açıklanması açısından önem teşkil etmektedir.

Ukrayna, Transdinyester sorununa dahil olduğunda, barışçıl çözümü için Moldova ile birleşmesine kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda sıcak bakmıştır. Ancak bugün Ukrayna’da yaşanan çatışma durumu da dikkate alındığında Kiev yönetimi Transdinyester’i, ABD’ye yakın politikalar izlemekte olan Ukrayna’yı güneyden tehdit edebilecek bir sıçrama tahtası ve Rus yanlısı bir yerleşim bölgesi olarak algılamaktadır (Гущин and Маркедонов, 2016: 4-6). Bu algılama ise Transdinyester sorununun barışçıl çözümü için olduğu kadar, güvenlik, ekonomik ve sosyo-politik açıdan da olumsuz sonuçlar doğurmasına neden olmaktadır.

Bugün gelinen noktaya baktığımızda Moldova’da gerçekleşen bir iktidar değişikliğinin hem devletin dış politika anlayışında hem de Transdinyester sorununun çözüme dair bakış açısında köklü değişimlere yol açmadığı söylenebilir. Bununla birlikte Moldova, Kiev yönetiminden farklı olarak tarafsızlık beyanlarında bulunarak, RF ile büyük anlaşmazlıkların ortaya çıkmasını engellemeye çalışmaktadır. Ancak diğer taraftan AB ve ABD’nin desteği ve iş birliğinden de tamamen vazgeçmemektedir (Гущин and Маркедонов, 2016: 5). Bu durumda Moldova’nın da Transdinyester sorununu hem bölgesel hem de uluslararası ortamda ulusal çıkarları için stratejik bir araç olarak gördüğü ve mevcut durumu korumak isteyeceği düşünülebilir.

AB üye ülkesi olan Romanya ise Transdinyester sorununun ortaya çıkışında en aktif rolü olan ülkelerin başında gelmektedir. Çünkü Traian Basescu başkanlığı döneminde (2004-2014), Molotof-Ribbentrop Paktı tarafından yapay olarak bölünmüş Romen halkının ((Öncü and Ekinci, 2014: 250-252), AB himayesi altında yeniden birleşmesi ihtiyacı kamuoyunda yeniden canlandırılmaktaydı. Ancak hem AB’nin bu duruma sıcak bakmaması hem de Romanya’daki yönetim değişikliği ile iktidara gelen Klaus Johannis, Moldova’nın katılım isteğini kendi çıkarları için kullanmış ancak nihayetinde kabul etmemiştir (Гущин and Маркедонов, 2016: 6). Dolayısıyla ekonomik ilişkilerin sürdürülmesi haricinde, Büyük Birleşme fikrinin gerçekleşmesi mümkün olmamıştır. Birleşmenin gerçekleşmemesinde AB’nin de önemli rolü olduğu gözlenmektedir. Nitekim göç olaylarının sıklaşması sebebiyle Brüksel, sınırlarının yakın çevresinde herhangi bir değişiklik yapılmasına güvenlik gerekçeleriyle izin vermek istememiştir. Böyle bir durumla karşı karşıya kalmak istemeyen AB ise AGİT üzerinden sorunun çözümünde hem gözlemci hem de arabulucu statüsünü korumayı tercih etmiştir (Wolf, 2011: 870).

Günümüzde hala arabulucu olarak bölgede faaliyetlerini sürdüren AGİT’in sorunun çözümünde etkisi son derece kısıtlıdır. Örgütün görevi Moldova’nın bölgesel bütünlüğünü koruyarak Transdinyester sorununun barışçıl olarak kapsamlı bir çözüme kavuşturulması üzerine kurulmuştur. 2015’te Belgrad’da düzenlenen AGİT Bakanlar Kurulu toplantısında kurumun arabuluculuk rolü yeniden teyit edilmiş ve görevi, Moldova’nın toprak bütünlüğünün sağlanması yönünde çalışmalar yürütmesi olarak belirlenmiştir (Moldakhmet, 2019: 102). Ancak son yıllarda Transdinyester sorununa yeni faktörler dahil olmuştur. Ukrayna’nın komşusu olan Transdinyester, Kiev’in RF tarafından kendi politikalarına uyumu konusunda zorlayıcı ve tehditkâr bir unsur olarak görülmüştür. 2022 yılında başlayan Rusya’nın Ukrayna saldırısıyla birlikte ise bölgede sorun içinde sorun yaratılmakta ve AGİT bu durumda arabulucu olmaktan çok tarafların bilgi sağlayıcısı konumunda kalmaktadır (Гущин and Маркедонов, 2016: 7).

Moldova ile Transdinyester arasında dil sorunu ile başlayıp, Moldova’nın Romanya’ya, Transdinyester’in ise RF’na bağlanma isteğiyle süren sorunun bölgeselleşmesi, çözümün daha da zorlaşarak karışık bir hal almasına neden olmuştur. Soruna bakış açılarında farklılıklar olan aktörlerin katılımı, bölgesel çözümün önünü tıkamış ve bu durum sorunun uluslararasılaşmasına zemin hazırlamıştır. Uluslararasılaşan Transdinyester sorununun

çözümünde ise sadece ulusal, ekonomik ve siyasi sorunların çözüme kavuşturulacağı varsayılmamalıdır. Çünkü küresel aktörlerin dahil olduğu doğu ile batı arasında kalan ve sınır oluşturan böyle bir bölgenin sorununa alan hakimiyeti veya etkisi gibi yeni stratejik konular dahil olmaktadır.

Doğu ile batı arasında Soğuk Savaş döneminde sürdürülen etki alanı mücadelesi, Soğuk Savaş sonrası Atlantikçi genişleme ve Avrupa'nın doğu politikaları ile jeopolitik hakimiyet alanı rekabetine dönüşmüştür. ABD ve NATO'nun Atlantikçi sistemsel hegemonya politikalarını engellemek yönünde Yakın Çevre Doktrini ve ardından çok kutupluluğu merkeze koyan RF, Yeni Avrasya stratejisi ile hareket etmektedir. RF'nun, yakın çevre olarak gördüğü eski Sovyet topraklarında yer alan ülkelerde batı kurumları olan AB ve NATO'nun genişlemesini ve etkili olmasını bir güvenlik sorunu olarak görmesi (Tüysüzöğlü, 2017: 193), bölgede güç oyununu jeopolitik oyuna dönüştürmüştür.

RF'nun çok kutupluluk anlayışının kurumsallaşabilmesi ve küresel güç olarak Avrasya genelinde hegemonya oluşturabilmesi için bölgede tarihsel, sosyo-kültürel, askeri, ekonomik ve siyasal unsurlar eliyle gücünü korumaya çalışmaktadır. Bu amaçla Moldova ile Ukrayna arasında kalan Transdinyester sorununu bir donmuş çatışma olarak tampon bölge niteliğinde görmek ve AB ile NATO genişlemesini engellemeye çalışmaktadır (Cornell, 2014: 67-69). Moskova hükümeti bölgesel hegemonyasını kurmayı ve ulusal çıkarlarının başında gelen toprak bütünlüğünü devlet sınırları dışında, eski Sovyet coğrafyası özelinde koruyabilmek için Yakın Çevre Doktrini kapsamında Rus azınlıklar politikalarını da işletmektedir (Tüysüzöğlü, 2017: 196). Bu doğrultuda yakın çevresindeki devletlerde hem kendine yakın hükümetler eliyle etkisini koruyabilmek hem de bu devletlerin sistemsel etkinliğini Avrasya politikalarına uygun hale getirebilmek için, donmuş çatışma alanlarındaki belirsizliği kendi lehine kullanma stratejisi ile hareket ettiği görülmektedir.

Bununla birlikte AB'nin de politikalarının aynı düzlemde olduğu söylenebilir. Nitekim Transdinyester donmuş çatışmasına yaklaşımını 5+2 görüşmeleriyle durağanlaştırıp Ukrayna çatışması ile yeniden aktifleştirdiğini gözlemlemek mümkündür. AB sınır güvenliğini merkeze yerleştirdiği ve enerji ile ticaret yollarının güvenliğini vurguladığı, AB İçin Stratejik Pusula'da 2030'a kadar gerçekleştirilmesi planlanan konular belirlenmiş (A Strategic Compass for EU, 2022) ve bu doğrultuda bölgedeki üye devlet ve kurumları ile ortak hareket planları açıklanmıştır. Ukrayna çatışması sürerken Transdinyester şehirlerine yapılan saldırılar neticesinde AB'nin Romanya üzerinden Moldova'ya tam desteğini açıkladığı da dikkate alındığında Balkanlar ve Baltık bölgesindeki AB üyelerinin tehdit algılamaları kültürel, siyasi, ekonomik ve askeri olmak üzere çeşitlenerek bir bölgesel soruna yol açma potansiyeli taşımaktadır. Diğer taraftan Avrupa Konseyi'nin 2022 Mart ayında Versay'da gerçekleştirilen toplantıda Avrupa'nın tarihsel tehditlerinin yeniden gündeme taşınarak vurgulanması, tarihte yaşanmış Rusya tehdidinin yeniden merkeze alındığını göstermesi bakımından önemlidir (European Council, 2022). Bu açıklama ve belgeler ışığında bir donmuş çatışma olarak beklenen Transdinyester sorununu Ukrayna çatışması temelinde ve bölgedeki AB ile NATO üyesi ülkeler üzerinden bölgesel güçlerin stratejik çatışma alanına dönüşme ihtimalinin olduğunu ifade etmemiz mümkündür (Kuczyński, 2022). Bu bağlamda hem AB'nin hem de RF'nun kültürel, siyasi, ekonomik ve güvenlik tehditleri algılarının ortak olduğu ve bölgesel sınırı oluşturan coğrafi bir alanda donmuş bir sorun olan Transdinyester'in jeopolitiğinin yeniden aktif bir soruna dönüşerek bölgeyi etkilemesi muhtemel görünmektedir.

4. Doğu-Batı Çatışmasında Transdinyester'in Jeopolitik Önemi

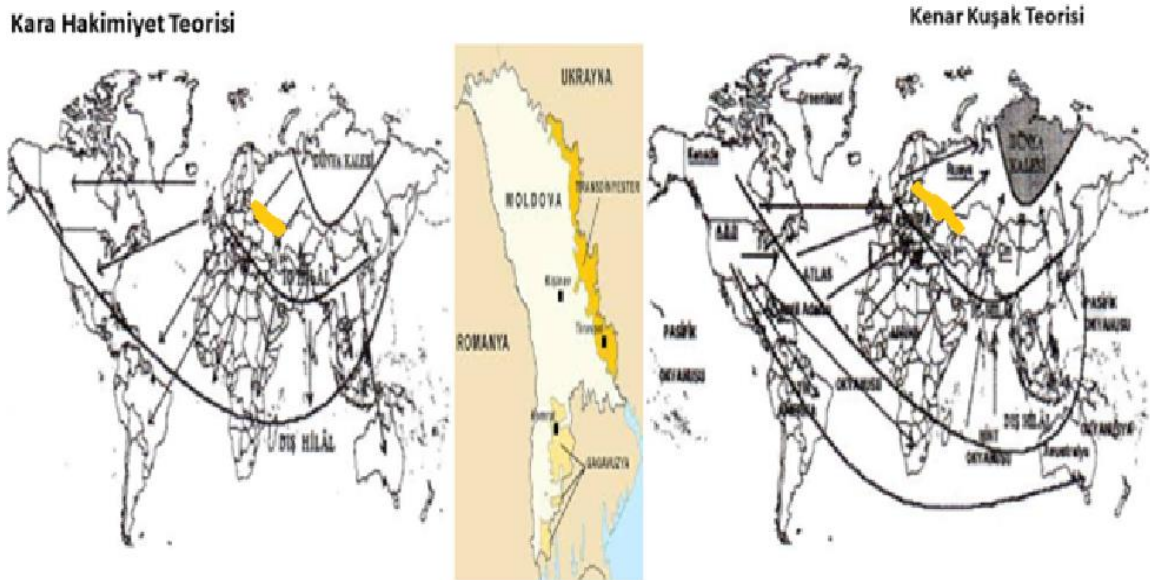
Moldova-Transdinyester ilişkilerinde bölgedeki jeopolitik görünüm, Transdinyester'in ayrılma sürecinde ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası Karadeniz bölgesinde ortaya çıkan

yeni siyasi gerçeklik, jeopolitik satranç tahtasında oyuncuların rollerini yeniden yapılandırarak (Kahraman, 2022: 64-65) dönüşmesine neden olmuştur. 1990'larda bölgede Transdinyester Cumhuriyeti'nin kuruluşu bölge siyasetindeki aktörlerin çıkarlarını gerçekleştirebilmelerinde önemli bir faktör haline dönüşmüştür (Akpınar, 2021: 187). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oluşan bölgesel güç boşluğundan hem eski Sovyet devletleri hem de uluslararası aktörler yararlanmak için harekete geçmişlerdir.

Transdinyester'in jeopolitik önemini; a) Transdinyester kültürel ve etnik açıdan Slav ve Romanesk medeniyetlerin arasındaki sınırı oluşturmaktadır, b) Moldova ile Ukrayna'nın açıkça Avrupa ve Atlantik ile olan dayanışması, Transdinyester coğrafyası ile sınırlanmaktadır ve c) Transdinyester, RF ile Avrupa arasındaki sınırın içinde kalması ile Karadeniz jeopolitiğine yakın olması (Тараров, 2018: 250) bakımından sıralamak mümkündür.

Diğer taraftan jeopolitik teoriler temelinde Transdinyester'in önemi Mackinder'in Kara Hakimiyet teorisinde yer alan iç hilal güvenlik çemberinin ortasında yer alması ve Avrupa ile sınır kuşağında bulunmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte Spykman'ın, Kara Hakimiyet teorisinden genişlettiği Kenar Kuşak alanının sınırına yakın bulunması, Transdinyester'in jeopolitik açıdan değerini arttırmakta hem bölgesel hem de küresel güçler için önemini daha net ortaya çıkarmaktadır (Şekil 1). Söz konusu önem sadece hakimiyet alanı açısından değil enerji kaynaklarının rotası üzerinde bulunmasından ve kuzey ticaret yollarının kavşaklarından biri olması dolayısıyla da stratejik bir noktadır (Aslan, 2019: 129-131).

Şekil 1: Jeopolitik ve Transdinyester'in Konumu

Kaynak: Cografyahocam, <http://cografyahocam.com/jeopolitik-teoriler/>, (Erişim: 30.12.2019)
Stratejik Ortak, <https://www.stratejikortak.com/2020/03/mackinderin-kara-hakimiyet-teorisi-nedir.html>, (Erişim 29.07.2022)

Depositphotos, <https://tr.depositphotos.com/vector-images/transnistria-map.html>, (Erişim: 15.07.2020)

Yukarıdaki web sitelerine dayanarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 1’de görüleceği gibi Kara Hakimiyet ile Kenar Kuşak jeopolitik teorilerinin yanı sıra Transdinyester alanının deniz jeopolitiğine de yakınlığı dikkat çekmektedir. Nitekim Transdinyester coğrafyasının dikey durumu karasal bir sınır hattı olarak kabul edilirse, güney sınırının da Karadeniz kıyısına bir hat çizdiği görülmektedir. Diğer taraftan Transdinyester, RF için batıdan gelebilecek tehlikeler açısından tampon bölge görevindedir. AB ve ABD için ise doğudan kaynaklı oluşabilecek tehditlere karşı bir tampon oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle her iki teorinin de ortaya koyduğu gibi bir hakimiyet alanı yaratarak küresel oyuncuların hakimiyet alanlarını genişletme politikalarının araçsal coğrafyasında yer almaktadır.

Bunun yanı sıra Moldova ve Ukrayna gibi bu jeopolitiği paylaşan bölge devletleri tarafından ise dengeleyici unsur olarak kullanılabilirdiği gibi güvenlik tehditleri de yaratmaktadır. Yani ABD, AB ve RF gibi birkaç büyük gücü, çatışmanın çözümünün içine çeken bölgedeki gibi jeopolitik faktörler, genellikle sorunun çözümündeki temel engelleri oluşturmaktadır (Rojenskyi, 2011: 3). Buradan hareketle Moldova ile Ukrayna sınırları arasında dikey olarak uzanan Transdinyester coğrafyası jeopolitik bir yapı ya da jeopolitik yapısal (Croft, 2015) bir tasarım haline dönüştürüldüğü söylenebilir.

Ancak 24 Şubat 2022 tarihinde başlayan Rusya müdahalesinin karşılıklı çatışmaya dönüşmesi (Başçılar et.al., 2022: 796) Transdinyester’de donmuş olarak bulunan çatışmayı sıcak çatışmaya dönüştürebilecek riskler barındırmaktadır. Nitekim Rusya’nın Odessa’ya gerçekleştirdiği işgal saldırıları ve Transdinyester’in Karadeniz’e bağlantı oluşturabilecek nitelikteki güney sınırı, Ukrayna’nın Karadeniz’e çıkışını engelleme potansiyeli taşımaktadır. Rusya açısından ise Karadeniz hakimiyeti stratejisi bağlamında hayati öneme sahiptir. Transdinyester sorununun bir barış anlaşmasıyla çözülmemiş doğası hem Ukrayna hem de Moldova açısından askeri çatışmanın yanı sıra ekonomik ve sosyolojik güvenlik risklerini barındırmaya devam etmektedir.

5. Sonuç

Moldova ile Transdinyester arasındaki çatışma dil problemi ve etnisite üzerinden Moldova’nın Romanya ile birleşmek istemesi nedeniyle başlamış ve sıcak çatışmaya dönüşmüştür. Ancak Transdinyester sorunu büyüyerek bir çatışmaya dönüştüğünde, sistemin diğer aktörleri olan RF, AB, ABD, AGİT, Romanya ve Ukrayna’yı içine çekerek bölgeselleşmiş ve günümüzdeki Ukrayna çatışması ile de uluslararasılaşarak jeopolitik faktörlerin değerlendirilmesini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Transdinyester sorununun temelde coğrafi konum üzerinden okunmasına da zemin oluşturmuştur.

Günümüzde Ukrayna çatışması ve Transdinyester çevresinde yaşanan gelişmeler (Odessa gibi liman şehirlerinin işgal girişimi) dolayısıyla güvenlik ikilemi ve gerilimi devam etmektedir. Rusya’nın NATO genişlemesinden algıladığı tehdit, Donbas jeopolitiğindeki tarihsel iddiaları temelindeki stratejilerinde olduğu gibi Transdinyester için de gündeme gelme riski taşımaktadır. Nitekim Transdinyester’de askeri gücü bulunmakla birlikte Slav nüfusunun da bulunması söz konusu riskleri arttırmaktadır. Her ne kadar Moldova, Romanya ile birleşme politikalarından vazgeçmiş olsa da Transdinyester sorunu çözüme kavuşturulamamış ve sorun kendi içinde büyüyüp farklı güçleri içine çekerek karmaşık bir hal alarak dönüşmüştür. Dolayısıyla Doğu-Batı ekseninde bir donmuş çatışma olarak uluslararası sistemin aktörleri tarafından çözümsüz bırakılarak bekletilen Transdinyester sorunu, jeopolitik ve stratejik bir araç olarak kullanılma potansiyeline sahiptir. Bu durum bölgede hakimiyet iddiaları ya da çıkarlarını koruma politikaları temelinde soruna müdahil olan aktörlerin Transdinyester donmuş çatışmasını yeniden gündeme getirme ihtimalinin risklerini taşımaya devam etmektedir. Bu bağlamda Transdinyester temelli bir perspektifle Ukrayna krizinin, AB ve

Rusya'yı karşı karşıya getirip, bölgesel anlamda anlaşmazlıkları arttırarak askerî açıdan olduğu kadar sosyolojik ve ekonomik bakımdan bölgede güvenlik bunalımını arttırıp genişletebilir.

Transdinyester donmuş çatışması özellikle jeopolitik teoriler açısından değerlendirildiğinde doğu-batı çatışmasının tam sınırında yer alarak doğunun batıya açılan kapısı olarak işlevsel bir unsur taşıdığı görülmektedir. Diğer taraftan Rusya'nın Avrasya Birliği, Yakın Çevre Doktrini ve çok kutuplu bir dünya stratejilerinin hayata geçmesi bakımından hayati öneme sahiptir. Batı merkezli bakış açısından değerlendirildiğinde ise doğuya doğru örgütler üzerinden genişleme ve derinleşme stratejisinde sosyal ve ekonomik olarak bölgenin hem doğal kaynakları hem de stratejik ticaret yollarındaki avantajları gibi hayati çıkarları açısından önemli bir coğrafi zemin teşkil etmektedir. Bu nedenle doğu-batı sınırında yer alması temelinde Transdinyester donmuş çatışması, sosyolojik ve askeri olduğu kadar enerji ve gıda ticaret yollarının kesişme alanındaki stratejik konumundan dolayı hem AB ve ABD hem de Rusya için çıkar çatışmasının da alanıdır. Dolayısıyla bu donmuş çatışmanın, sıcak çatışmaya evrilme potansiyelinin temelinde sadece askeri güvenlik değil enerji ve gıda ticaretinin yönetimini de elde etme stratejilerini içinde barındırmaktadır. Böylece Transdinyester donmuş çatışmasının çok aktörlü doğası, aktör sayısı kadar da stratejik çıkar içererek bölgedeki krizin çözümünden çok yeni gerginliklerin tırmanmasına zemin hazırlamaktadır.

Buradan hareketle Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu bir sistemde ABD ve Sovyetler Birliği'nin yürüttükleri stratejilerin jeopolitik ile uyumundaki iş birliğinin dönüştüğü ve değiştiği görülmektedir. Soğuk Savaş sonrasında bölgesel ve küresel aktörlerin jeopolitik temelli stratejik çıkarları doğrultusunda, yeniden oluşturulmaya çalışılan sistem eski ya da yeni birçok sorunu gündeme getirmektedir. Ancak günümüzde henüz tek, çift ya da çok kutupluluğa evrilmemiş çok merkezli bir sürecin işlediği göz önünde bulundurulduğunda, jeopolitik ve stratejik çıkarların hakimiyet alanlarındaki krizleri genişletme ve derinleştirme potansiyeli artmaktadır. Bu bağlamda Transdinyester donmuş çatışmasının jeopolitik konumundan dolayı Ukrayna krizinin askeri, ekonomik ve sosyolojik gerginliklerinden etkilenerek yeniden sıcak çatışmaya dönüşme potansiyeli olduğu ifade edilebilir.

Kaynakça

A Strategic Compass for EU (2022), https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en, (Erişim: 30.07.2022).

Akpınar, Ö. (2021), A Frozen Conflict Zone in Moldova: Why no Solution Found in Transnistria, *Bayterek International Journal of Academic Research (BIJAR)*, 4(2), 179-193.

Aslan, Sevinç (2019), Enerji Ticaret Yollarına Jeopolitik Yaklaşım: Kuşak ve Yol İnişiyatifi Örneği (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı.

Baltag, Dorina (2022), <https://euobserver.com/opinion/154510>, (Erişim: 30.07.2022).

Başcılar, Mehmet, Karataş Mustafa & Pak Güre Merve Deniz (2022), Rusya-Ukrayna Savaşı Zorunlu Göç ve İnsani Koridorlar: Sosyal Hizmet Bağlamında Bir Değerlendirme, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(2), 794 – 805.

Batı, Güney Ferhat (2018), Uluslararası Sistem ile Doğu Avrupa'nın Sorunu: Moldova ve Transdinyester, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/51279/uluslararasi_sistem_ile_dogu_avrupanin_sorunu_moldova_ve_transdinyester_, (Erişim: 26.07.2022).

Borgen, Christopher J. (2006), Thawing a Frozen Conflict: Legal Aspects of the Separatist Crisis in Moldova, Report from the Association of the Bar of the City of New York, ST. John's University School of Law.

Cografyahocam, <http://cografyahocam.com/jeopolitik-teoriler/> (Erişim: 30.12.2019)

Бражалович, Ф.Л., Ключников М.И. & Туров Н.Л. (2016), Российская Миротворческая Операция в Приднестровье: Прошлое и Настоящее, *Вестник Пермского Университета. Политология № 2*, 138-155.

Brezianu, Andrei & Spanu Vlad (2010), *The A to Z of Moldova*, The A to Z Guide Series No: 232, Maryland: Scarecrow Press.

Bugarški, Ranko (1992), Language Situation and General Policy, R. Bugarški and C. Hawkesworth (Eds.), *Language Planning in Yugoslavia*, Bloomington: Slavica Publishers, 9-26.

Büscher, Klemens (2016), The Transnistria Conflict in Light of the Crisis over Ukraine, Sabine Fischer (ed.), *Not Frozen!*, SWP Research Paper Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs, 25-42.

Consilium Europa Press (2022), <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/11/statement-of-the-heads-of-state-or-government-on-the-russian-aggression-against-ukraine-10-03-2022/>, (Erişim: 25.07.2022).

Cornell, E. (2014), Tactics and Instruments in Putin's Grand Strategy, *Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents*, S. Frederick Starr & Svante E. Cornell (eds.), Washington: Silk Road Greene Studies, 59-81.

Cornet, Mélissa (2016), Pridnestrovian Moldovan Republic: What Legal Framework Under International Law for Unrecognized Entities?, Fordham Law School L.L.M International Law and Justice.

Croft, Hannah (2015), <https://rusi.org/event/under-35s-forum-transnistria-country-doesnt-exist>, (Erişim: 30.12.2019).

Depositphotos, <https://tr.depositphotos.com/vector-images/transnistria-map.html>, (Erişim: 15.07.2020)

European Council (2022), <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/11/statement-of-the-heads-of-state-or-government-on-the-russian-aggression-against-ukraine-10-03-2022/>, (Erişim: 25.07.2022).

Гущин, А. В. & Маркедонов С. М. (2016), Приднестровье: Дилеммы Мирного Урегулирования, Аналитическая Записка, *Российский Совет по Международным Делам*, No:1.

Halitoğlu, İslam (2018), Çatışma Çözümü Teorisi Bağlamında Bağımsız Devletler Topluluğunda Kriz Bölgeleri: Kırım ve Transdinyester Sorunları, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Харитоновa, Н. И. (2008), Приднестровье: Война и Перемирие (1990-1992гг.) *Новый Исторический Вестник*, 187-197.

İsmayıl, Elnur (2017), Moldova'da Ayrılıkçı Bölgeler Sorunu ve Rusya-Batı Rekabeti, Atilla Sandıklı (Der.), *Küresel Riskler ve Bölgesel Krizler*, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 125-144.

Kahraman, Hümeıra Sümeıye (2022), Jeopolitik Yaklaşımlar Ekseninde Rusya'nın Batı Balkanlar Politikası, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

King, Charles (2000), *The Moldovans: Romania, Russia and the Politics of Culture*, Studies of Nationalities Series, Stanford University: Hoover Press.

Kuczyński, Grzegorz (2022), <https://warsawinstitute.org/moscow-plays-transnistria-card/>, (Eriřim: 29.07.2022).

Kurt, Selim & Khasanov Ibragim (2019). Güvenlikleştirme Kuramı Açısından Transdinyester Sorunu. *Karadeniz Araştırmaları*, XVI/63, 417-434.

Цуканова О. В. (2011), Этапы Молдово-Приднестровского Конфликта, Пробелы в Российском Законодательстве, *Юридический Журнал*, 2, 246-249.

Moldakhmet, M. (2019), Uluslararası Alanda AGİT'in Rolü, *Asya Studies-Academic Social Studies*, 7, Spring, 93-107.

O'Loughlin, John, Kolossov Vladimir & Tchepalyga Andrei (1998), National Construction, Territorial Separatism, and Post-Soviet Geopolitics in the Transdniester Moldovan Republic, *Post-Soviet Soviet Geography and Economics*, 39, 6, 332-358.

Öncü, Ali Servet & Ekinçi Oğuzhan (2014), İkinci Dünya Savaşı Öncesi Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı, *TSA* 18, 2, 241-263.

Rojenskyi, Mathew (2011), Prospects Unfreezing Moldova's Frozen Conflict in Transnistria, *Briefing by Matthew Rojansky Deputy Director, Russia and Eurasia Program Carnegie Endowment for International Peace*, Washington D.C.

Sandler, Oral (2016), *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, 32. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Stratejik Ortak, <https://www.stratejikortak.com/2020/03/mackinderin-kara-hakimiyet-teorisi-nedir.html>, (Erişim 29.07.2022)

Taranu, Anatol (2021), https://www.ipn.md/en/chisinau-and-geopolitics-of-russian-gas-op-ed-by-anatol-7978_1085711.html, (Erişim: 29.07.2022).

Татаров, Роман Александрович (2018), Приднестровская Молдавская Республика в Региональной Палитре Формирования зон Действия Геополитических Проектов в Причерноморье, *Власть*, 09, 248-254.

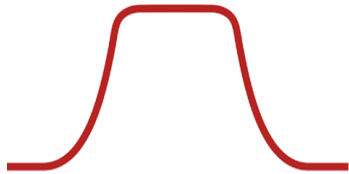
Telci, İsmail Numan (2016), Moldova’da Devlet İçinde Devlet: Transnistria, Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Der.), *Dünya Çatışmaları*, 4. Basım, 1. Cilt, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 773-792.

Transdinyeser Moldova Cumhuriyeti Yüksek Konseyi, Resmi Web Sitesi, <http://vspmr.org/about/history/>, (Erişim: 30.12.2019).

Tüysüzöğlü, Göktürk (2017), Rusya Dış Politikası’nın Etkin Silahı: Donmuş Çatışma Bölgeleri, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 13, 26, 185-219.

Uçarol, Rifat (2006), Siyasi Tarih (1789-2001), 6. Baskı, İstanbul: Der Yayınları.

Wolf, Stefan (2011), Analysis of Current Events a Resolvable Frozen Conflict? Designing a Settlement for Transnistria, *Nationalities Papers*, 39, 6, 863 –870.

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2022; 4(3), 261-274

First Submission:29.07.2022

Revised Submission After Review:22.09.2022

Accepted For Publication:26.09.2022

Available Online Since:30.09.2022

Research Article

The Fintech Revolution and the Changing Role of Financial Advisors

Juan Coffi ¹ & Babu George ²

Abstract

The purpose of this study is to assess the relationship between traditional financial advisors and the increasing use of robo-advisors, in the context of the financial technology (fintech) revolution that we are witnessing now. Contrary to the doomsday outlook of many, these services complement each other and therefore are inclusive. A growing trend, however, is the democratization of the use of fintech in an increasingly varied realms associated with personal finance. While those with higher incomes and more wealth tend to pay for the services of traditional advisors, clients with lower levels of income and wealth utilize robo-advisors more often. Continuous advancements in fintech provide a somewhat customized service but the robot's lack of ability to manage certain types of investments and integrate intangible yet critical human factors into the assessments limit the effectiveness of these tools, at least currently.

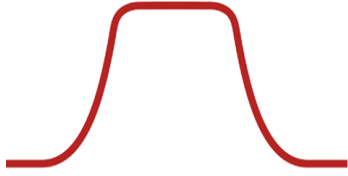
Keywords: Fintech, Financial Services, Wealth, Robo-Advisor, Integration, Personal Finance.

JEL Codes: M50, O32, O38

---

¹ Graduate Student, Christian Brothers University, School of Business, Memphis, TN, USA.
jesteves@cbu.edu ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3123-6417>

² Professor of International Business and Dean, Alcorn State University, School of Business, MS/USA,
bgeorge@alcorn.edu, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2791-828X>.(Corresponding Author)

Fintech Devrimi ve Finansal Danışmanların Değişen Rolü

Juan Coffi¹ & Babu George²

Öz

Bu çalışmanın amacı, geleneksel finansal danışmanlar ile robo-danışmanların artan kullanımı arasındaki ilişkiyi şu anda tanık olduğumuz finansal teknoloji (fintech) devrimi bağlamında değerlendirmektir. Birçoğunun kıyamet günü görüşünün aksine, bu hizmetler birbirini tamamlar ve dolayısıyla kapsayıcıdır. Bununla birlikte artan bir eğilim de kişisel finansla ilişkili giderek daha çeşitli alanlarda fintech kullanımının demokratikleşmesidir. Daha yüksek gelire ve daha fazla servete sahip olanlar, geleneksel danışmanların hizmetleri için ödeme yapma eğilimindeyken, daha düşük gelir ve servet seviyelerine sahip müşteriler, robo-danışmanları daha sık kullanır. Fintech'teki sürekli gelişmeler biraz özelleştirilmiş bir hizmet sağlıyor, ancak robotun belirli yatırım türlerini yönetme ve maddi olmayan ancak kritik insan faktörlerini değerlendirmelere entegre etme yeteneğinin olmaması, en azından şu anda bu araçların etkinliğini sınırlandırıyor..

Anahtar Kelimeler: Fintech, Finansal Hizmetler, Refah, Robo-Danışman, Entegrasyon, Kişisel Finans.

JEL Kodlar: M50, O32, O38

---

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Christian Brothers University, School of Business, Memphis, TN, USA. jesteves@cbu.edu ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3123-6417>

² Prof. Dr.ve Dekan, Alcorn State University, School of Business, MS/USA, bgeorge@alcorn.edu, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2791-828X>.(Sorumlu Yazar)

1. Introduction

Wealth management and investment services used to be considered a luxury as they were only accessible to the wealthy. For the past 50 years, a global technology transformation has helped speed up many of our daily tasks and by now, financial technology (fintech) has an ever-greater impact upon the financial services industry (Puschmann, 2017). FinTech appropriates existing technologies in other fields while also develop specific finance related technologies. The way we view, use, interact with, and manage our money has tremendously benefited from these technologies (Goldstein, Jiang, & Karolyi, 2019). The availability of several channels and tools has increased access to financial advice and it has also forced wealth management companies to update their communication channels and provide access through new pathways and devices. For example, mobile apps have become an essential tool. More recent advances in AI / ML and blockchain technologies in general opened up new frontiers for offering financial services, observe Hendershott et al. (2021).

Financial technology, according to the Oxford definition, refers to all "computer programs and other technologies needed to support or allow banking and financial activities." Related services that use this technology are wealth management, payments, crowdfunding, banking services, online insurance, digital lending, or e-commerce. Moreover, fintech professionals have also come up with treasury management, risk management, data analysis tools, and trade processing systems. As a result, financial technology companies have helped improve the speed, quality, accessibility, efficacy, and convenience of all of these processes (Bollaert, Lopez-de-Silanes, & Schwiendbacher, 2021). Understanding how these technologies work has become a must-have skill of financial professionals, companies, and even customers in order to keep up with such a fast paced and evolving environment. The entire finance industry now understands that it must use technology as a strategic asset. Digitalization is expected to fundamentally revolutionize the financial services industry because the industry is built around information and digital revolution is also about information revolution (Puschmann, 2017).

Because the future of finance is going to be directly tied to technology, most banking and finance professionals are going to need to learn how to incorporate these technologies into their work (if they haven't yet), according to Ebong & George (2021). Robotic advisors are increasingly becoming a popular financial decision support alternative for individual investors. The phrase "robo-advisor" refers to any automated investment or financial planning service that aims to appeal to the general public by making financial information, advice, products, and services accessible to them at a low cost (Berger, 2015).

Nonetheless, this imperative for technology education need not come from the undue fear that their jobs are going to go away. Although many may still think the opposite, fintech is a complement and not a substitute to traditional financial advisors. The people element is not easily replaceable without losing some competitive advantage (Barbu et al., 2021). However, if finance professionals are not adequately trained to make the best use of these technologies to augment their already existing skills, their value addition to the customers are going to be far less (Migliavacca,

2020). In this regard, continuing fintech illiteracy among the professionals could make them irrelevant.

In this backdrop, this paper will explore the way fintech is fundamentally altering the landscape of the financial services sector and discusses ways by which traditional human financial services advisors could remain their relevance in the onslaught of the robotic process automation of financial services.

The rationale for this study is multi-fold. One, most extant research on fintech in financial services is focused on the technology side of the equation. People, especially customer service, is a critical link in creating competitive success; the human element needs to be studied better. This paper aims to fill that gap. Two, even those studies discussing about ethics in digital transformation adopt a very classical philosophy approach. This paper brings pragmatism without diluting scholarly rigor. Third, unlike most other extant works, this paper does not stop lamenting that the technology takeover is a one-way path creating only losers of humans. It suggests means for financial advisors to prepare and stay ahead of the curve.

2. Wealth Management

Money has historically been a generally accepted medium of exchange, but its treatment has changed overtime. The introduction of credit cards in 1950s is viewed as the beginning of the fintech revolution. People stopped carrying cash at all times to pay for their expenditures. Later on, in the 1960s, ATMs were introduced. Stock trading started its transition to an electronic format in the 1970s. The creation of the first IBM computer in 1981 paved the way for e-commerce business models and the internet thriving in the 1990s while also allowing online stock trading. Since the 1980s, the United States transitioned to a system dominated by countrywide universal banks and some of them had products outside of the traditional realm of banking. By the year 2000, a small number of big banks operating across the country offered an unparalleled breadth of financial services. These included wealth management, advising, and planning services (Calomiris, 2021).

The tools, actions, and tactics used to improve someone's financial state or position are referred to as wealth management (Sharman, 2017). It combines investment and portfolio management with financial life planning to achieve specific goals over a period of time. A widespread misconception is that only families, business owners, and individuals with high net worth can take advantage or afford these services, in fact, anyone with a financial goal can benefit from them. According to the article 'Chartering the Fintech Future' by Charles Calomiris, some of the barriers that have contributed to this phenomenon are high transaction-costs of serving "small-dollar" customers, high uncertainty, challenges differentiating risk levels (on the supply side), the limited financial resources of those with lower incomes, the limited familiarity with financial service providers, and their particular preferences which in many cases do not match those of the clients who generate higher revenues. Advisors can plan for retirement, accounting & tax services, estate & legal planning, and provide a personalized strategy under a portfolio while they constantly bring up recommendations for fund allocation to the investors or clients (Hackethal, Haliassos, & Jappelli, 2012).

Wealth management professionals first gain an understanding of clients' needs and wants, life goals, family situations, spending patterns, and priorities; then, they can offer any of the above-mentioned services, but most times they are trained or specialized in specific ones (Phoon & Koh, 2017). Their services are offered in a consultative manner allowing the client to make his or her own decisions. The reason for that is the uncertainty that goes along with financial markets. Very

few kinds of investments can have a guaranteed return. Morgan & Stanley, JP Morgan, Bank of America Corporation, Charles Schwab, and Goldman Sachs are some of the most dominant wealth management service providers in the country. These major players have all adopted strategies and tools that align with the recent fintech advancements to facilitate their expansion and minimize the gap between their supply and customer demand. Their ability to increase awareness for upcoming technologies and innovate when it comes to using technology to enhance customer relationships is going to be key for them to maintain their industry leadership positions and stay on top of their business (Tertilt & Scholz, 2018).

3. Fintech in Wealth Management

In 2020, the wealth management industry was valued at \$1,25 Trillion. Now, it is expected to raise over \$3.4 Trillion as a result of a 10.7% CAGR (Compounded Annual Growth Ratio) during the forecast period of 2021 through 2030. The appearance of fintech and its consequent disruption has helped the industry reduce stress and it has immensely contributed to the growth of the market. More specifically, investments such as private equity, commodities, hedge funds, real estate investment trusts, and intellectual property are some of the most increasingly demanded services and are considered driving forces of today's wealth management market. There exists significant opportunities for growth in emerging or developing economies as many high-net-worth businesspeople located in those countries need these services as well (Allied Market Research, 2021).

Robo-advisor technology is being progressively used among wealth management providers, as it involves automated & algorithm-based systems that helps to provide a faster, customized portfolio management advice to the customers (Uhl & Rohner, 2018). A 2019 study conducted by Ernst & Young Global Limited (a multinational professional service) projected that the usage of fintech in combination with traditional, human services will increase from 38% to 45% in the next three years. This increase will boost the wealth segment (35% growth and 41% growth among high-net-worth individuals). Growth in fintech undeniably enhances efficiency and transparency in wealth management business operations, which, as a result, is significantly fueling the market growth (Allied Market Research, 2021). Some threats that need to be considered include a lack of transparency when it comes to fee pricing. More consistent rules and government wealth management regulations are going to be demanded by clients. Otherwise, this could be a factor that could drive many out of business or limit their growth potential. Still, robo-advisers and Artificial Intelligence are contributing to the betterment of the customers' experience. According to the previous study, "the robo-advisory segment will grow at the highest CAGR of 26.4% during 2021 – 2030" (Allied Market Research, 2021), therefore it is instrumental that firms learn how to incorporate these services into their offering and so that they can maintain a sustainable growth and avoid falling behind to those who did learn how to do so.

Machine learning systems use data to become more accurate at predicting results. Internet cookies help website identify users and has become a topic of controversy in recent years. Traditional advisors don't generally suffer from confidentiality or privacy issues whereas fintech tools may do more often. Although customers are willing to trust their money to algorithms and artificial intelligence, that does not mean they are willing to give up their information and put their data in jeopardy (Greve & Meyer, 2021). The fintech industry faces the challenge of keeping all data safe so that it can be trusted by its customers. The uncertainty and lack of transparency about how user data is going to be used are concerns that impact consumer choice (Bartlett & McCarley, 2019).

The near future may seem blurry for the more skeptical. Robo-advisors definitely have the potential to positively disrupt the financial advising and investment market. Wealth management firms have learned to incorporate these tools in a collaborative rather than competitive way. While some have externalized them, many companies have even learned how to build them in-house. A prime example is Goldman Sachs. Organizations that offer financial advisory services need to continue to strive to offer the most efficient service to their clients. Following are a few strategies they should consider in order to take advantage of available technology while also maintaining the benefits of maintaining personal relationships with their clients. It is going to be important to facilitate the speed and efficiency of processes on the supply end. Embracing customer engagement is going to be key. For that, integration taking advantage of the use of the internet of things, artificial intelligence, and big data analytics are great fintech tools and ideas that apply here. Also common are chatbots (which can be perceived as user-friendly) and capabilities related to language processing and machine learning which are set to be determinant in asking clients' questions, placing orders, perform remote functions.

“White labeling” robo-advisors is a strategy traditional financial planning will need to increasingly engage in (Ludwig & Stegmann, 2021). In other words, human advisors will need to use robo-advisors to their convenience. Tedious tasks such as picking and choosing assets are something that can be done by robo-advisors, allowing human advisors to use their time with clients discussing other aspects that require irreplaceable human attention (i.e.: individual tax, estate, and financial planning issues). This hybrid combination of human and robo-advising services offers clients an opportunity for lower-cost investment management while having that personal touch and relationship with an advisor (Brenner & Meyll, 2020).

4. Robotic Versus Human Financial Advisors

Robotic Advisors provide low-cost advice (Jung, Dorner, Glaser, & Morana, 2018). They also have less carbon footprints (Tao et al, 2022). They are expected to manage at least a tenth of future global wealth in the near future. A robo-advisor's input is algorithm-based, giving birth to what is known as automated wealth management advice (Kim, 2019). While we have increasingly accepted and used technology to our advantage, what makes these tools attractive is that they are accessible online, and do not require high balances. More complex algorithms are also used to analyze client-specific situations, which leads to customized asset allocations and financial plans. Many fields have incorporated robo-like technology such as real-time investment and trade (taking history into account as well), retirement (1-2% "human fee to a staggering 0.14-0.15% fee), and with no minimum asset requirement.

The demand and customer expectations have changed during the past years. "Not only are new unbundled fintech providers more profitable and efficient than traditional banks, but their technologies are also proving to be very promising for improving access to financial services for many people who have not been served well by traditional banks, especially lower-income people" (Calomiris, 2021). Millennials (Generations X and Y) will determine the future. While they demand unique treatment, and their preferences are mostly tied to convenience (i.e., mobile apps), investment models (i.e., passive and non-traditional investments) and general skepticism about traditional finance will drive change. "The term 'wealth management' is being reimaged as millennials reinvent the future to fit their lifestyles, social consciences and goals" (PWC). Truth is that there has been a shift of power to investors.

The Edelman Trust Barometer is a recognized research project that reveals an epidemic of misinformation and widespread mistrust of societal institutions and leaders. One of its sections measured average levels of trust by sector. The financial services industry recorded the lowest score (Barometer, 2019). That speaks highly of the importance of earning clients' trust in this sector. Humans have a better ability to do so than robo-advisors and their algorithms. However, fintech that is built around open-source technologies could eventually change this. Customers also value the usefulness, consistency, and quality of the financial strategies being used to manage their money. While robo-advisors may, at times, check most of these boxes, they will not do these at a human level. That depends on the complexity of each client's situation and his or her specific needs and wants. According to Fulk et al (2018), a majority of current users are in their 30's or below. The age of those born in the late 1970's currently represents an inflection point in the use of digital technologies and the genesis of an era where everything is being gamified.

The following table (table 1) offers a contrast between human and robotic advisors, in terms of their services.

Table 1. Financial services provided by robotic Vs human advisors

AUTOMATIZED	HUMAN
• Less expensive to customers. • Financial advice based on mathematical algorithms (no emotion, human intervention). • Good at allocating and managing client assets. • Regularly uses indexed strategies. • Helps fill a gap from which many asset management companies do not make a profit. • Not efficient in times of heightened volatility. • Complement, / enhances the client-advisor experience but does not substitute human-client relationships.	• More expensive to customers. • Financial advice is based on a human assessment of each specific situation. • Ability to evaluate the full range of variables influencing investments, in an objective manner. • Expanded investment universe from which to work. • Human reassurance and persuasion – interaction, deeper understanding of goals and priorities. • Able to provide services that add value • More thorough investment management • Ability to communicate with clients • Ability to assess variables that go beyond asset allocation and portfolio rebalancing. I.e.: upcoming tax code change, pending business sales, short term deficiencies in cash flow, concentrated investments, changes in employment / marital status, death of members

As summarized in the table above, human investment and wealth management professionals are not in jeopardy of becoming obsolete. Robo advisors and all other forms of digital financial advice are less expensive and are good at allocating and managing client assets. Also, it created a new segment of ultra-low budget investors whom human advisors would consider to be insignificant (Jung, Glaser, & Köpplin, 2019). There are relative merits and demerits in both pathways and there is a high probability that human advisors might remain, albeit to serve more

niche markets. Particularly, products and value propositions in financial services that cannot be expressed in the form of algorithms will continue to need human agents to serve.

These tools' operations are based on mathematical algorithms which, of course, cannot consider human emotion. They help fill a gap that many assets management companies do not always find profitable. In turn, a downfall to these systems is their lack of efficiency in times of heightened volatility. While robo advisors are a great complement that enhances the client-advisor experience, these tools should not quite be considered substitutes because they aren't able to evaluate the full range of variables influencing investment that humans can (Xiao & Adekola, 2021). That includes traditional and non-traditional investments. The lack of ability to persuade, reassure, interact, and gain a deep understanding of client goals and priorities plays a role too (Ge, Zheng, Tian, & Liao, 2021). This can be a key factor because still, many clients continue to prioritize face-to-face interactions (especially the older generations). At times, there is also a need to assess variables that go beyond asset allocation and portfolio rebalancing. Examples can include upcoming tax code changes, pending business sales, short-term deficiencies in cash flow, concentrated investments, changes in employment, changes in marital status, death of family members, the inclusion of a 401(k) plan into an overall investment strategy to name a few. Automatized financial management tools work best when dealing with assets that have quantifiable risk levels. They aren't as effective with unquantifiable risks like market crashes. Tax-loss harvesting is another field in which many firms have developed automated systems. This aids investors in paying the lowest possible taxes in non-tax-sheltered accounts but is not what's best for every case. Clients in need of social security and tax guidance would be better off by hiring human financial assistance rather than exclusively relying on automated systems, especially those with high incomes. Typically, the higher the income, the greater the need to involve human advising to avoid automated mistakes.

When referring to robot and human fees, there is no such thing as a “normal” fee. Instead, there are different pricing models.

- Fee-only advisors don't earn commissions. Instead, they charge separate fees for their services.
- Commission-only advisors are compensated through commissions on the investments when they are sold and bought.
- Fee-based advisors earn their income by doing both: charge fees and receive commissions.

The commissions charged range between .25 and 1% of assets under management, based on the balance. The separate fees for specific services, flat annual fees, hourly fees, and per-plan fees (retirement, college savings, insurance, estate planning, etc.) vary depending on the company.

When it comes to robo-advisors, “That algorithm enhanced advice isn't the only thing that will take some of your money when you invest. There are typically management fees associated with the funds and ETFs robo-advisors select for you” (Schrodt). The main advantage of these fintech tools is that they keep costs as low as possible. However, depending on the amount of funds, it isn't always wise to assume that a robot will offer a less expensive service – especially if the algorithms do not offer transparency about choices and that these choices have continuing adverse effects.

5. A Pathway for Human Advisors to Stay Relevant

It is fair to claim that the human vs robo-advisor topic is not a winner takes all matchup. There are areas in which human advisors will stay relevant and therefore have an edge over robot advisors. We know that financial advising services consist in providing insights and solutions based on financial markets to achieve objectives, build long-term financial stability, and/or protect a legacy. That includes areas such as retirement, insurance, tax assistance, savings, or investments and considers current market situations, risks, future goals, and such. Achieving a synergy involving all areas while also generating revenue as well as sustainable growth is not easy to achieve. That is why human advisors will retain the advantage when it comes to creating total financial integration for clients. Put differently, while robo advisors are mainly able to take care of individual parts of a bigger financial picture, as of now, human advisors have the better ability to bring all of the parts together into a single system that functions as one. Other niche areas in which human advisors will remain hard to replace due to the significant gap or difference in efficiency are non-traditional investments such as derivate equity, venture capital, hedge funds, managed futures, art and antiques, commodities, derivatives contracts, or even real estate.

The wealth management and financial advising market will continue to expand. There is a possibility that this could become a democratized industry. The appearance of robo-advisor services has started to trigger this phenomenon. Robo-advisors tend to have low to non-existent minimum balance requirements and fees. That is commonly perceived as an advantage and a broken barrier to smaller investors as it often gives them access to a tool they wouldn't have otherwise even considered. However, many are not aware that these features may end up causing adverse effects. The difference in costs (robo vs. human) could potentially lead towards a path of exclusion in which lower-income and less wealthy individuals will be the primary users of automatized financial services while the wealthy, higher-level investors will be the ones hiring human services. Fully automated access to advice and financial markets (portfolios with regular use of indexed strategies) has a limited potential for future success and profit. Nevertheless, the ease of access due to lower fees and flexible requirements will continue to help increase the revenue generated (as the 10-year prediction data from Allied Market Research shows).

According to data from the Bureau of Labor Statistics, traditional financial advisors make on average \$89,330 per year or \$42,95 per hour. Their typical entry-level education is a bachelor's degree. In 2020, there were 275,200 jobs. The employment of financial advisors is projected to grow 5 percent over the 2020 to 2030 period. It is expected that there will be 21,500 openings each year, on average, over the current decade. While some of these openings will be due to the need to replace workers who transfer or exit the labor force, the increase in demand for these types of services will also play a role. Factors that directly affect this increase in demand are going to be the aging population (baby boomers approaching retirement ages seeking financial planning and advice), or longer lifespans (and therefore, longer retirement periods).

Current examples of successful robo-advisors include Goldman Sachs, UBS Advice Advantage, Betterment, SoFi, Morgan Stanley Access Investing, Schwab Intelligent Portfolios, or Fidelity Go. The global investment bank Goldman Sachs, which is also one of the world's top 10 wealth management firms (Wealth Professional) has recently built its own robo advisor. "Advisors struggle with small clients and what to do with them. (...) One of the things that we've been thinking about adding... is a robo to help advisors. This is something that Goldman Sachs has

actually built”. With Goldman’s purchase financial and investment services powerhouse United Capital, came along intellectual capital in the form of robo-algorithms and technology which is now being used. “Robo advice has fueled an explosion of new discretionary accounts (...) and Assets on digital platforms are expected to top \$1.26 trillion by 2023” (Alloca). Although robo advice may not be Goldman’s core strategy or main business, their well-thought moves prove the increasing role fintech is earning in the industry as a supporting tool to help increase revenue.

6. Conclusion

There is no sector of the economy left untouched by digital transformation (George & Paul, 2020). The revolutionary technological changes sweeping the financial services sector these days are ripples of the greater way of the digital transformation of our societies (Ebong & George, 2020). The financial advice industry is undergoing a period of change and adaptation. As of today, many still prefer to trust their finances, savings, retirement plans, and such to the ability and understanding of human advisors. While related technologies have the ability and potential to disrupt this industry, technology solutions cannot yet be considered a substitutive threat because there are still many situations that require and can only be properly managed by human knowledge. That said, analysis is complicated due to the presences of numerous confounding factors.

Many seem to believe that fintech will eventually replace human financial professionals. This paper described situations and explained why robo-advisors can’t replace human advisors due to their inability to perform certain tasks. Traditional financial advisors are not going away, they are here to stay. The emergence of robo-advisors, computer programs that provide automated investment advice based on user inputs, will partially temper demand for personal financial advisors. However, the impact of this technology should be limited as consumers continue turning to human advisors for more complex and specialized investment advice over the next 10 years”, observes the U.S. Bureau of Labor Statistics.

The unification of automatized and human capabilities is set to benefit all parties involved and provide a better financial experience, enhance relationships, accelerate tasks, and increase productivity and effectiveness (Hendershott, Zhang, Zhao, & Zheng, 2021). Finance professionals should learn and incorporate recent technologies to remain competitive. They should embrace fintech today so that they can remain competitive tomorrow. Then, in the big picture, it is also important to recognize that financial service professionals are only one stakeholder group here; there are studies showing the green economic impacts of fintech in financial services (Muganyi, Yan, & Sun, 2021). Given that sustainability is critical to our common existence, we can argue for or against something without factoring the same.

While it is true that in years to come, the expectation is that financial advisors will continue to play an essential role in the wealth management, financial planning, and investments industry, their job might also be redesigned. Being flexible, quick to learn, and technology savvy are top qualities employers look for today. All of them are traits that future financial advisors will need to possess to excel at what they do. According to a Wealth management report from PWC, the type of people needed for success will change hugely. As an example, it claims that data scientists will be just as coveted as research analysts. Those in leadership positions won't just need to run a business but also to understand the next generation of technology. There'll be a far more diverse range of skills required, as well as more innovative and agile mindsets. What's more, firms will need new ways of attracting, motivating, and organizing people. Diversity will matter more than ever as well, in all of its forms -from gender, generation, ethnicity, sexuality, and disability to people with different

skill levels or industry experience. To that, we add that given that trust between client and advisor is going to continue to be a key aspect in this business, diversity will favor these relationships as firms increase the chances of having their customers feel identified with who is attending them.

Fintech research makes our world a better place to live (Lagna & Ravishankar, 2022). Widespread financial literacy not only favors our personal finances but also increases the health of the economy (Al Hudithi & Siddiqui, 2021). The typical level of education of entry-level advisors is a bachelor's degree even though having a master's degree and other specific certifications can improve chances for advancement in the occupation. While most university programs have in their curriculums many courses that involve a high degree of familiarity with technological resources, it is speculated that those future improvements in fintech may require a higher level of technical competency and solvency (Kursh & Gold, 2016). For that, we believe that schools should revise their curricula and incorporate more advanced levels of financial technology literacy to better prepare future professionals of the industry at all levels. Financial institutions will also have the duty and responsibility to provide and spread fintech education and literacy, not only to its employees but also to customers and stakeholders. Firms could profit from this, as it could help them gain trust, increase perception of transparency and ethical behaviors, to ultimately build longer-term relationships with its customers and potentially descendent generations.

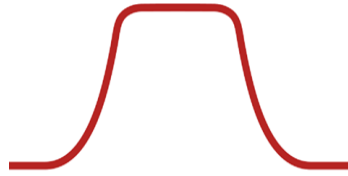

References

- Agustin Rubini. (2019). *Fintech in a Flash: Financial Technology Made Easy*: De Gruyter.
- Al Hudithi, F., & Siddiqui, K. A. (2021). Designing the Guidelines for FinTech Curriculum, *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 9(1), 633-643
- Allocca, S. (2019). Goldman's Robo Advisor Is Ready to Run. Bank Investment Consultant (Online), Retrieved from <https://www.proquest.com/trade-journals/goldman-s-robo-advisor-is-ready-run/docview/2312555739/se-2> (Accessed: 01.09.2022)
- Barbu, C. M., Florea, D. L., Dabija, D. C., & Barbu, M. C. R. (2021). Customer Experience in Fintech, *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 16(5), 1415-1433.
- Barometer, E. T. (2019). Edelman Trust Barometer Global Report. *Edelman*, https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2019-02/2019_Edelman_Trust_Barometer_Global_Report_2.pdf. (Accessed: 22.09.2022).
- Bartlett, M. L., & McCarley, J. S. (2019). Human Interaction with Automated Aids: Implications for Robo-Advisors. *Financial Planning Review*, 2(3-4), e1059 <https://doi.org/10.1002/cfp2.1059> (Accessed: 22.9. 2022).
- Berger, R. (2015. February 5). 7 Robo-Advisors that Make Investing Effortless. *Forbes*, <https://www.forbes.com/sites/robertberger/2015/02/05/7-robo-advisors-that-make-investing-effortless/#1c81cf9c4ae4> (Accessed: 22.09.2022).
- Bollaert, H., Lopez-de-Silanes, F., & Schwienbacher, A. (2021). Fintech and Access to Finance. *Journal of corporate finance*, 68, 101941.
- Brenner, L., & Meyll, T. (2020). Robo-Advisors: A Substitute for Human Financial Advice?. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 25, 100275. <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2020.100275>
- Bureau of Labor Statistics, U.S. Department of Labor, Occupational Outlook Handbook, Personal Financial Advisors, at <https://www.bls.gov/ooh/business-and-financial/personal-financial-advisors.htm> (Accessed : 24.11.2021).
- Burton, J. (2021, May 5). The World's Top 10 Wealth Management Firms by AUM. *Wealth Professional*. <https://www.wealthprofessional.ca/news/industry-news/the-worlds-top-10-wealth-management-firms-by-aum/355658> (Accessed: 22.09.2022).
- Calomiris, C. W. (2021). Chartering the Fintech Future. *CATO Journal*, 41(2), 383–412. <https://doi-org.libproxy.cbu.edu/10.36009/CJ.41.2.15> (Accessed: 22.09.2022).
- Ebong, J., & George, B. (2021). Financial Inclusion through Digital Financial Services (DFS): A Study in Uganda. *Journal of Risk and Financial Management*, 14: 393, 1-18 <https://doi.org/10.3390/jrfm14090393>
- Edelman. (2021). Edelman Trust Barometer. <https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2021-01/2021-edelman-trust-barometer.pdf> (Accessed: 22.09.2022).

- Ferrare, J. (2019). The ROBO vs. Human Advisor Debate: Is It a Winner-Take-All Proposition? *New Jersey Business*, 65(8), 18.
- Fulk, M., Grable, J. E., C. F. P., Watkins, K., & Kruger, M. (2018). Who Uses Robo-Advisory Services, and Who Does Not? *Financial Services Review*, 27(2), 173–188.
- Ge, R., Zheng, Z., Tian, X., & Liao, L. (2021). Human–Robot Interaction: When Investors Adjust the Usage of Robo-Advisors in Peer-to-Peer Lending. *Information Systems Research*, 32(3), 774–785.
- George, B., & Paul, J. (2020). *Digital Transformation in Business and Society*. New York, NY: Springer International Publishing.
- Goldstein, I., Jiang, W., & Karolyi, G. A. (2019). To FinTech and Beyond. *The Review of Financial Studies*, 32(5), 1647-1661.
- Goswami, A., Borasi, P., & Kumar, V. (2021, August). Wealth Management Market Outlook - 2030. Allied Market Research. <https://www.alliedmarketresearch.com/wealth-management-market-A13068> (Accessed: 22.09.2022).
- Greve, G., & Meyer, F. (2021). Analysis of the Use of Robo-Advisors as a Replacement for Personal Selling. In *Robo-Advisory* (pp. 93-104). Palgrave Macmillan, Cham.
- Hackethal, A., Haliassos, M., & Jappelli, T. (2012). Financial Advisors: A Case of Babysitters?. *Journal of Banking & Finance*, 36(2), 509-524.
- Hendershott, T., Zhang, X., Zhao, J. L., & Zheng, Z. (2021). FinTech as a Game Changer: Overview of Research Frontiers. *Information Systems Research*, 32(1), 1-17.
- Hendershott, T., Zhang, X., Zhao, J. L., & Zheng, Z. (2021). FinTech as a Game Changer: Overview of Research Frontiers. *Information Systems Research*, 32(1), 1-17.
- Hornby, A. S., Ashby, M., & Wehmeier, S. (2021). Fintech. In *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Oxford. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/fintech> (Accessed: 22.09.2022).
- Jung, D., Dorner, V., Glaser, F., & Morana, S. (2018). Robo-Advisory. *Business & Information Systems Engineering*, 60(1), 81-86.
- Jung, D., Glaser, F., & Köpplin, W. (2019). Robo-Advisory: Opportunities and Risks for the Future of Financial Advisory. In *Advances in Consulting Research* (pp. 405-427). Springer, Cham.
- Kearney, A. T. (2015, June). Hype vs. Reality: The Coming Waves of "Robo" Adoption, <https://www.de.kearney.com/financial-services/article/?a/hype-vs-reality-the-coming-waves-of-robot-advisors> (Accessed: 22.09.2022).
- Kim, S. (2019). Robo-Advisor Algorithm with Intelligent View Model. *Journal of Intelligence and Information Systems*, 25(2), 39-55.
- Kursh, S. R., & Gold, N. A. (2016). Adding Fintech and Blockchain to Your Curriculum. *Business Education Innovation Journal*, 8(2), 6-12.

- Lagna, A., & Ravishankar, M. N. (2022). Making the World a Better Place with Fintech Research. *Information Systems Journal*, 32(1), 61-102.
- Li, Z., Li, W., Wen, Q., Chen, J., Yin, W., & Liang, K. (2019). An Efficient Blind Filter: Location Privacy Protection and the Access Control in FinTech. *Future Generation Computer Systems*, 100, 797–810. <https://doi-org.libproxy.cbu.edu/10.1016/j.future.2019.04.026> (Accessed: 22.09.2022).
- Ludwig, S., & Stegmann, C. (2021). Digitalization Strategy. In *The Digital Journey of Banking and Insurance, Volume I* (pp. 19-33). Palgrave Macmillan, Cham.
- Migliavacca, M. (2020). Keep Your Customer Knowledgeable: Financial Advisors as Educators. *The European Journal of Finance*, 26(4-5), 402-419.
- Muganyi, T., Yan, L., & Sun, H. P. (2021). Green Finance, Fintech and Environmental Protection: Evidence from China. *Environmental Science and Ecotechnology*, 7, 100107. <https://doi.org/10.1016/j.es.2021.100107>
- O'Shea, A. (2021b, December 1). How Much Does a Financial Advisor Cost? Nerd Wallet. <https://www.nerdwallet.com/article/investing/how-much-does-a-financial-advisor-cost> (Accessed: 22.09.2022).
- Phoon, K., & Koh, F. (2017). Robo-Advisors and Wealth Management. *The Journal of Alternative Investments*, 20(3), 79-94.
- Pranay Gupta, & T. Mandy Tham. (2018). *Fintech : The New DNA of Financial Services*. De Gruyter.
- PricewaterhouseCoopers. (2017). *Asset & Wealth Management Revolution: Embracing Exponential Change*. <https://www.pwc.com/gx/en/asset-management/asset-management-insights/assets/awm-revolution-full-report-final.pdf> (Accessed: 22.09.2022).
- Puschmann, T. (2017). Fintech. *Business & Information Systems Engineering*, 59(1), 69-76.
- Schrodt, P. (2019). What to Ask Your Robo-Advisor. *Money*, 48(2), 21–22.
- Sharman, J. C. (2017). *The Despot's Guide to Wealth Management*. Cornell University Press.
- Tao, R., Su, C. W., Naqvi, B., & Rizvi, S. K. A. (2022). Can Fintech Development Pave the Way for a Transition towards Low-Carbon Economy: A global perspective. *Technological Forecasting and Social Change*, 174, 121278.
- Tepper, T. (2021, December 1). Best Robo-Advisors of December 2021. Forbes Advisor. <https://www.forbes.com/advisor/investing/best-robot-advisors/> (Accessed: 22.09.2022).
- Tertilt, M., & Scholz, P. (2018). To Advise, or Not to Advise—How Robo-Advisors Evaluate the Risk Preferences of Private Investors. *The Journal of Wealth Management*, 21(2), 70-84.
- Uhl, M. W., & Rohner, P. (2018). Robo-Advisors versus Traditional Investment Advisors: An Unequal Game. *The Journal of Wealth Management*, 21(1), 44-50.
- Xiao, S., & Adekola, T. A. (2021). Investment Robo-Advisors: Some Reflections on China's Regulatory Experience. *Banking & Finance Law Review*, 37(1), 127-148.

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2022; 4(3), 275-298

First Submission:07.08.2022

Revised Submission After Review:07.09.2022

Accepted For Publication:11.09.2022

Available Online Since:30.09.2022

Research Article

Transformation of Indian Foreign Policy in the Narendra Modi Era¹

Hasan Duran² & Yusra Toprak³

Abstract

This study focuses on the aims of the Baharatiya Janata Party (BJP) government, which came to power under the leadership of Narendra Modi in 2014, regarding India's foreign policy, its policies that are different from the previous governments, and the results of these policies. The administration led by Narendra Modi aims to ensure that India is recognized as an important power in the region through breakthroughs such as the Move East, Neighborhood First policy; In order to realize the multipolar world order, it has determined as India's foreign policy priority to maintain win-win relations with the states that are forceful in the protection of India's international and regional interests within the framework of the concept of strategic autonomy and to emphasize soft power elements. In this study, the impact of the discourse and policies in which diplomacy is used as an effective tool, unlike previous governments, on India's close circle and the international system is evaluated.

Keywords: Foreign Policy, Modi, BJP, Act East, Neighborhood First, Strategic Autonomy

JEL Codes: N45, F50, F59

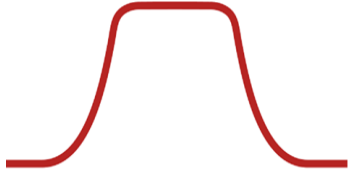
¹ In the preparation of the article, the master's thesis titled " The influence of Indian foreign policy on the near environment in the Narendra Modi period" was used.

² Assoc.Prof. Dr., İstanbul University, Faculty of Political Sciences, Department of Political Sciences and International Relations, İstanbul/Türkiye, hasan.duran@istanbul.edu.tr,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5328-9918> (Corresponding Author)

³ Expert, Independent Researcher,İstanbul/Türkiye, yusratoprak@ogr.iu.edu.tr,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6336-1685>

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2022; 4(3), 275-298

İlk Başvuru:07.08.2022

Düzeltilmiş Makalenin Alınışı:07.09.2022

Yayın İçin Kabul Tarihi:11.09.2022

Online Yayın Tarihi:30.09.2022

Araştırma Makalesi

Narendra Modi Dönemi Hindistan Dış Politikasının Dönüşümü¹

Hasan Duran² & Yusra Toprak³

Öz

Bu çalışma, 2014 yılında Narendra Modi liderliğinde iktidara gelen Baharatiya Janata Parti (BJP) hükümetinin Hindistan'ın dış politikasına ilişkin amaçları, önceki hükümetlerden farklı olan politikaları ve bu politikaların sonuçlarına odaklanmaktadır. Narendra Modi liderliğindeki yönetim, Doğu'ya Hareket Et, Önce Komşuluk politikası gibi atılımlarla Hindistan'ın bölgede önemli bir güç olarak tanınmasını sağlamayı; çok kutuplu dünya düzenini gerçekleştirmek amacıyla stratejik özerklik kavramı çerçevesinde Hindistan'ın uluslararası ve bölgesel çıkarlarının korunmasında güçlü devletlerle karşılıklı iş birliğine dayalı ilişkiler sürdürmeyi ve yumuşak güç unsurlarına vurgu yapmayı Hindistan'ın dış politika önceliği olarak belirlemiştir. Çalışmada diplomasinin etkin bir araç olarak kullanıldığı söylem ve politikaların önceki hükümetlerden farklı olarak Hindistan yakın çevresine ve uluslararası sisteme etkisi değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Modi, BJP, Doğu'ya Hareket Et, Önce Komşuluk, Stratejik Özerklik,

JEL Kodlar: N45, F50, F59

¹ Makalenin hazırlanmasında 'Narendra Modi Dönemi Hindistan Dış Politikasının Yakın Çevreye Etkisi' başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır

² Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul/Türkiye, hasan.duran@istanbul.edu.tr (Sorumlu Yazar)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5328-9918>.

³ Uzman, Bağımsız Araştırmacı, İstanbul/Türkiye, yusratoprak@ogr.iu.edu.tr,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6336-1685>.

1. Giriş

Dış politika değişikliği (Foreign Policy Change-FPC) ile ilgili yapılan çalışmalarda, devletleri dış politikalarını değiştirmeye ya da güncellemeye iten ana sebepler olarak sistemin yapısal değişimi ve iç politika ön plana çıkmaktadır. FPC, küçük çaplı düzenlemelerden politikaların yeniden yapılandırılmasına kadar, seviye ve içerik bakımından farklılık gösterir. Charles F. Hermann, yaptığı sınıflandırmada FPC'yi dört seviyeye ayırmaktadır. Bunlar: bir politikanın uygulanması için yapılan küçük değişiklikler; politika değişikliği veya temel amaçları değiştirmeden kullanılan araçlarda ve yöntemlerde değişiklik; sorun, amaç ve hedeflerde değişiklik ve uluslararası ilişkilere veya devlet meselelerine yaklaşımında makro seviyede değişiktir (Yang, 2010: 415-425).

Realistler, uluslararası ilişkilerde devletlerin karar verme süreciyle gerçekleşen bu değişiklikleri güç politikaları üzerinden okumaktadır. Realizmin ilkelerini ortaya koyan Hans Morgenthau, gücün unsurlarını coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri hazırlık, nüfus, ulusal karakter, diplomasinin niteliği ve hükümetin niteliği olarak tanımlamakla birlikte güçlü diplomasi sayesinde potansiyelin uyandırılarak güce dönüştürüleceğini söylemektedir. Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi adlı kitabında Morgenthau, Asya'da ve özellikle Çin'de meydana gelen gelişmelerin “uzun vadede dünyanın geri kalanı için çok ciddi sonuçlar doğurabileceğini”, doğal kaynaklara ve kalabalık bir nüfusa sahip olan Asyalı devletlerin amaçları için siyasi gücü, modern teknolojiyi ve modern ahlaki fikirleri kullanmaya başladığını ileri sürmektedir (<https://thediplotmat.com/2015/05/hans-morgenthau-and-the-balance-of-power-in-asia/>). Hindistan dış politikası bağımsızlığından beri liderlerin gücün unsurlarını kullanarak iç ve dış koşullara tepki vermesiyle radikal bir dönüşüm geçirmektedir. Birçok siyasi kişilik (Nehru-Gandhi Ailesi- Narsimha Rao-Narendra Modi) uluslararası sistemde Hindistan'ın çıkarlarına uygun politikalar geliştirerek bu süreci etkilemiştir. Soğuk Savaş döneminde emperyalizme karşı kuvvetli söylem ve eylemlerin yanı sıra Hindistan'ın liderleri, Swadeshi (ekonomik bakımdan kendi kendine yeterlilik), Ahimsa (şiddetsizlik) ve iki kutuplu bir uluslararası sistemde Purma Swaraj'ı (tam bağımsızlık) politikanın amaçları olarak belirlemiştir. Kendi kendine yeterliliğin sağlanabilmesi için diğer ülkelerin içişlerine karışmamak prensip kabul edilmiştir. Ekonomik ve toplumsal kalkınma önemsendiğinden Ahimsa'nın düşük askeri harcamaları teşvik etmesi planlanmıştır. Bağlantısızlar Hareketi ile Hindistan'ın postkolonyal ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında köprü görevini üstlenen öncü bir güce dönüşmesi sağlanmıştır. Ancak 1962 yılında Çin-Hindistan arasında yaşanan sınır savaşı ve 1965 ile 1971 yılları arasında Pakistan ile yaşanan savaş sonrasında Kongre partisinin yeni başbakanı Indira Gandhi askeri güç kullanma yoluyla dışarıdan gelebilecek herhangi bir müdahaleyi önlemeyi öngören Indira Doktrini'ni yayımlamıştır. 1976'da siyasi ve toplumsal düzlemde ise sosyalist bir toplum inşa etmenin önünü açan ve ülkeyi sosyalist cumhuriyet olarak tanımlayan bir anayasa değişikliği yapılmıştır (Ogden, 2016: 10-45).

1990'larda uluslararası sistemde meydana gelen değişiklikler Hindistan'ın yeni bir dış politika stratejisi belirlemesine neden olmuştur. Hindistan'ın belirlediği yeni dış politika stratejisinde meydana gelen değişiklikler Raja Mohan'ın “Hindistan'ın Yeni Dış Politika Stratejisi” adlı makalesinde 5 madde ile özetlenmiştir. Temeli bağımsızlık hareketine kadar uzanan sosyalizm düşüncesinin yerini 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla dünya sistemine ayak uydurma almıştır. Böylece sosyalist bir toplum tasarlamak yerine modern kapitalist toplum inşa etmek ve dış politikayı bu paralelde oluşturma değişikliklerden ilkidir. İkinci değişim ise dış politikada önem

sıralamasında ekonominin siyaseti bir alt sıraya iterek ilk sıraya yerleşmesidir. Dünyanın lideri olmak yerine kendi gücü ile dünyanın önemli aktörlerinden biri olmayı amaçlamak, dış politikadaki üçüncü değişiklik olarak ifade edilirken Batı karşıtlığı fikrinden vazgeçilmesi dördüncü dış politika değişikliğidir. Bu durumun sebebi, 1990'lı yıllarda dünyada gelişmekte olan ülkelerin de faydacı ekonomi politikalar benimseyerek uluslararası piyasalarla bütünleşmesi ve Hindistan'ın kendi penceresinden tanımladığı üçüncü dünya devletlerinin artık olmayışıdır. Böylece Hindistan küreselleşen dünya ekonomisine ayak uydurarak kendi çıkarları doğrultusunda politikalar üretmeye karar vermiştir. Bütün bunların bir sonucu olarak beşinci değişiklik ise idealizmden realizme doğru bir kayıştır. İdealizm, İngiltere'den bağımsızlığını nice uğraşlar neticesinde kazanan politika seçkinlerinin benimsediği bir ideolojydü. Bu dönemde bazı durumlarda realist bir yaklaşım benimsenmişse de Nehru tarzı idealizm, Hindistan dış politikasının karakterini betimleyen önemli bir girdi olmuştur. Fakat 1990'lara gelindiğinde uluslararası sistemde ve Deng Xiaoping'in etkisiyle Çin'de meydana gelen değişikliklerin sonucunda realizm Hindistan çıkarlarına hitap eden unsur olmuştur (Ganguly, 2017: 136-141).

Hindistan siyasi tarihi göz önüne alındığında Hintli stratejist Raja Mohan, Hindistan'ın bağımsızlığından bugüne diplomatik tarihini üç döneme ayırmıştır. Bu dönemlerin ilki, Hindistan'ın bağlantısızlık politikasını yürüttüğü, Sovyetler Birliği ile iyi ilişkilerini koruduğu ve komşularıyla ilişkilerde Hint tarzı bir Monreizm versiyonunu izlediği bağımsızlıktan Soğuk Savaş'ın sonuna kadar süren dönemi kapsamaktadır. İkinci dönem, Hindistan'ın bağlantısızlık politikasını sürdürdüğü, komşularına karşı daha uzlaşmacı bir tavır benimsediği ve Batı ile ilişkilerini önemli ölçüde ilerlettiği Soğuk Savaş'ın sona ermesinden Modi'nin iktidara geldiği dönemi kapsamaktadır. Üçüncü dönemse, bağlantısızlığın yerini stratejik özerkliğin aldığı, komşu ülkelerle ilişkilere öncelik verildiği ve Doğu'ya Bak politikasının Doğu'ya Hareket Et politikasına dönüştürüldüğü Modi'nin iktidarıyla başlayan dönemdir (Chunhao, 2019: 108-109).

Genel olarak analistler, Soğuk Savaş sonrasında dış politikanın görünümünde meydana gelen değişikliklere ek olarak Başbakan Modi'nin diplomatik girişimleriyle Hindistan'ın dış politikadaki görünümünü gücün unsurlarını belli politikalar altında harmanlayarak değiştirdiğini ileri sürmektedir. Modi yönetiminde öncelikli olarak, Çin'in Asya'daki artan etkisine karşı koymak amacıyla Batı -özellikle Amerika Birleşik Devletleri- ile ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir (<https://amp.dw.com/en/how-pm-modi-changed-the-face-of-indian-foreign-policy/a-48618235>). Hindistan'ın hedefleri arasında kendi ekonomik büyümesini artırmak, Hint-Pasifik Okyanusu'nda yayılmakta olan Çin etkisini dengelemek ve Hindistan'ın küresel rolünü büyütme için Hint-Pasifik ülkeleri ile ekonomik bağları derinleştirmek dış politika önceliğidir (<https://foreignpolicy.com/2022/04/06/us-india-china-sri-lanka-south-asia-geopolitics/>). Bu doğrultuda Japonya, Vietnam, Avustralya gibi ülkelerin yanı sıra Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) gibi örgütlerle ilişkileri ilerletmek amacıyla çeşitli adımlar atılmıştır. Modi, Hindistan'ı "öncü bir güce" dönüştüreceğini açıklarken Hint medeniyetine ihtişamını geri kazandıracak ve ülkeyi uluslararası sistemde daha güçlü bir şekilde konumlandıracak vizyonu merkeze alarak ulusal güç ve uluslararası prestij arayışı içindeki stratejik duruşuna işaret etmiştir (<https://carnegieendowment.org/2019/04/04/bjp-in-power-indian-democracy-and-religious-nationalism-pub-78677>).

Hindistan bulunduğu coğrafyadan da kaynaklanan sebeplerle bazı jeopolitik handikaplarla karşı karşıyadır (bölgede ayak izini genişletmeye devam eden Çin'in varlığı, terörizmle mücadele, komşu ülkelerle yaşanan sınır anlaşmazlıkları gibi). Çalışmada, bölgede ve uluslararası alanda öncü bir güç ve kural koyucu olmaya hazırlanan Hindistan'ın diplomatik çabaları ve stratejik

özerklik kapsamında sergilediği politik eylemler ortaya konacak ve Modi'nin iktidara gelmesiyle, diplomasi yoluyla yürütülmeye başlanan ve çeşitli güç unsurlarını barındıran politikaların Hindistan dış politikasında bir değişiklik meydana getirip getirmediği sorusuna cevap aranacaktır. Geçmiş hükümetlerin girişimlerine referans gösterilerek yeni hükümetin farklı yaklaşımlarına değinilecektir. Çalışma hükümetin işbaşına geldiği 2014 yılından 2022 yılının ilk yarısına kadar olan dönemi kapsamaktadır.

2. Narendra Modi Dönemi Hindistan Dış Politikası

2014 Mayıs'tan itibaren Modi'nin başbakan olmasıyla birlikte Hindistan'ın dış politika öncelikleri yeniden belirlenmiştir (Shujahi vd., 2016: 627). BJP, 2014 seçim beyannamesinde dış politika hedeflerini ülkenin küresel stratejik katılımını güçlendirecek şekilde yeniden başlatmak ve yönlendirmek olarak açıklamıştır. Beyanname, Hindistan'ın dünyanın geri kalanıyla olan ilişkisinde yenilenen bir enerji ve canlılık oluşturabilmeyi amaçlayan, yükselen bir güç olabilme yolunda birtakım hedefler belirleyen ve bir önceki Birleşik İlerici İttifak (UPA)⁴ tan başbakan seçilen Manmohan Singh'i aşan diplomatik misyonlar, ziyaretler ve zirvelerdeki önemli artışla desteklenen bir bildiri olma özelliğini taşımaktadır. Kişisel diplomasinin bu şekilde kullanılması dış politika analistlerinin yeni hükümeti, Hindistan dış politikasına “yeni bir dinamizm getiren çok daha kararlı bir hükümet” olarak ilan etmelerine neden olmuştur. Modi hükümeti, aynı zamanda Hindistan'ı uluslararası alanda tanıtmaya, küresel sahnede daha fazla statü ve güç elde etme konusunda daha iddialı bir tutum sergilemiştir. Hindistan'ı, dünyanın sayılı büyük güçlerinden biri olarak küresel hiyerarşinin en üst sıralarına yerleştirmek, yeni hükümetin ilk büyük stratejik önceliği olmuştur. Modi'nin “*Hindistan büyük güç arzusundan utanmaz.*” ve “*Bu ülkenin [Hindistan] bir kaderi olduğunu garanti ederim, bu ise uluslararası politikada önemli bir rol oynamaktır.*” şeklindeki açıklamaları yeni politik anlayışın bir ifadesidir (Ogden, 2018: 8).

Bahsi geçen dönemde Modi'nin seçimlerde elde ettiği yüksek oy oranı ile Lok Sabha⁵ da elde ettiği hâkimiyeti, iddialı kişiliği ve geniş siyasi bağlantıları selefi Manmohan Singh'den farklı olarak dış politikada karar verme gücüne daha fazla sahip olmasına olanak sağlamıştır (Chunhao, 2019: 108-109). Örneğin, Kongre liderliğindeki önceki hükümet başkanı Manmohan Singh'in Doğu Asya ve ASEAN bölgesine yönelik çok şey vaat etmesine rağmen sözlerini yerine getiremediği ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, Modi'nin bazı eyalet hükümetlerinin Hindistan'ın komşu ülkelerle ilişkilerini sekteye uğratmasına izin vermemesi, yeni hükümetin ortaya koyduğu politikaları gerçekleştirme hususunda harekete geçtiğini ve Hindistan dış politikasının olaylara sadece tepki vermek yerine aktif olarak yönlendirdiği proaktif bir dönüşe tanık olduğunu göstermektedir (<https://www.orfonline.org/research/the-manmohan-doctrine-and-narendra-modis-foreign-policy/>; <https://thediplomat.com/2015/07/is-india-advancing-a-new-proactive-foreign-policy-under-modi/>). Modi yönetiminde Hindistan, küresel zorlukların çözülmesinde ve bu çabalara referans olan normları ve süreçleri şekillendirmede daha büyük bir rol oynamaya çalışmıştır. Özellikle; terörizm, iklim değişikliği ve Çin'in hızlı yükselişi gibi etkenler Hindistan'ın uluslararası sistemde yükselen konumunu hızlandırmada kilit bir rol üstlenmiştir (<https://thediplomat.com/2019/03/indias-foreign-policy-evolution/>).

⁴ Hindistan'da bulunan bir siyasi parti olan Hindistan Ulusal Kongresi liderliğindeki ittifak.

⁵ Hindistan'ın iki meclisli bir sistemi vardır: Rajya Sabha (Ulusal Komite) ve Lok Sabha (Halk Meclisi). İki meclisin toplam 790 üyesi bulunmaktadır. Üyeler her 5 yılda bir seçilmektedir.

Modi, Hindistan'ın dış politikasında yeni bir dönemin başladığını beş yeni vurgu açıklamasıyla ilan etmiştir. Bu vurguların birincisi, ekonomik büyümenin hızlandırılmasıdır. Hindistan'ın dış politika hedeflerinin en üst basamağına ekonomik gelişmenin hızlandırılması yerleştirilmiştir (Sidhu vd., 2015: 1-4). 2014 yılında ekonomik gelişmenin önündeki engelleri ortadan kaldırmak adına 'reform, gerçekleştirme ve dönüştürme' olarak ifade edilebilen bir yönetim mantrası hükümet politikası olarak belirlenmiştir (<https://www.mygov.in/48months/articles/the-mantra-that-pm-gave-us-was-reform-perform-and-transform-shri-mahesh-sharma/index.html>). İkinci olarak, Hindistan'ın yakın çevresi ile ilişkilerinin güçlendirilmesi ve geçmişten gelen sorunların ikili diplomasiyle çözülmesi gerekliliğidir. Üçüncüsü, Hindistan'ın ekonomik ve güvenlik zorlukları ile mücadelesinde sertliğin yerini esnekliğin almasıdır (Çin ve Pakistan ilişkileri bunun dışındadır). Dördüncü vurgu ise Hindistan'ın uluslararası alandaki tüm güçlü devletler ile kurduğu ilişkilerde engellerin ortadan kaldırılması ve kendi gücünü kullanarak büyük güçler ile ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda ilişkilerin sürdürülmesine yönelik irade ortaya koymasındadır (Sidhu vd., 2015: 1-4). Öte yandan, Yeni Delhi, Hindistan'ın küresel çıkarlarını daha da arttırabilecek stratejik ilişkiler geliştirmek amacıyla uluslararası sistemde birden çok aktörle ilişki kurmuştur. Bu, Hindistan'ın Güney Asya ve Hint-Pasifik Okyanusu bölgesindeki komşu devletleri için olduğu kadar geniş Hint-Pasifik ve Orta Doğu ülkeleri için de geçerlidir (<https://www.orfonline.org/research/shifting-terrain-for-indias-foreign-policy-60533>). Beşinci ve son olarak; mülkiyet, ticaret ve iklim değişikliği gibi tartışmalı konularda ekonomik küreselleşmenin önündeki engelleri kaldırmak ve dünyaya daha güvenilir bir ortaklık vizyonu sunmak için seleflerinden daha iddialı bir politika ve tavır sergilemesidir (Sidhu vd., 2015: 1-4).

Selefleri ile karşılaştırıldığında Modi'nin dış politikası çok daha değişken jeopolitik ve ekonomik bir konjonktürde gerçekleştirilmektedir (Sidhu vd., 2015: 4). Modi, yakın ve uzak ülkelere daha iddialı bir şekilde ulaşmış ve eski Hintli liderlerin seyahat programında neredeyse hiç bulunmayan ülkeler de dahil olmak üzere daha büyük ve daha küçük ülkeler ile ilişkilerin sağlam bir zeminde devam etmesi için bire bir ziyaretlerde bulunmuştur (<https://thediplomat.com/2019/12/invoking-greater-realism-in-indian-foreign-policy/>, Erişim: 25.12.2021). Brookings India tarafından düzenlenen "Modi Doktrini'nin Yapısı: Üç Yıllık Modi Dış Politikası" konulu bir panelde ise geçmişten önemli bir ayrılma olarak ideolojik kaygıların bir kenara bırakılarak dış politikanın ulusal çıkara ulaşmada bir araç olarak kullanılması örnek gösterilmiştir. Modi, Hindistan'ın güvenliği ile ekonomik çıkarları arasında pragmatik bir ayırım yapmış; Çin'e yönelik artan güvenlik kaygılarına rağmen ekonomik ilişkileri devam ettirmiştir. Hindistan dış politikası ile iç ekonomik çıkarlar arasındaki sıkı entegrasyon açık bir şekilde dile getirilmiş, ülke içi sorunlara rağmen doğrudan yabancı yatırımlar hız kesmeden devam etmiştir (<https://www.brookings.edu/events/deconstructing-the-modi-doctrine-three-years-of-modis-foreign-policy/>).

Modi, Hindistan'ın ekonomisini geliştirmek için önemli aktörler ile ikili ilişkilerin yanı sıra çok taraflı ticaret mimarisinde tecriti engellemek adına bölgesel ve alt bölgesel alternatifler bulma ve oluşturma çabalarını da sürdürmüştür. Hindistan'ın en eski dış politika kararlarından olan "Doğu'ya Bak" politikasının "Doğu'ya Hareket Et" olarak yenilenmesi bu çabaların örneklerinden birisidir. Modi'nin başbakanlığında Hindistan, hem ekonomik (ticaret, enerji, bağlantı, teknoloji) hem de güvenlik ve iş birliği sebebiyle oluşturulan bölgesel örgütler de dahil olmak üzere çok taraflı forumlara katılıma ilgi göstermiş; Çin destekli, Şangay merkezli Asya Altyapı Yatırım Bankası'na ve Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika (BRICS) grubu tarafından teşvik

edilen Yeni Kalkınma Bankası'na katılmış; (Her ikisi de batı merkezli kalkınma finans kurumlarına alternatiflerdir.) SAARC ve Bengal Körfezi Çok Sektörlü Teknik ve Ekonomik İş birliği Girişimi (BIMSTEC), ASEAN merkezli diğer gruplar ve Doğu Asya Zirvesi dahil olmak üzere bölgesel organizasyonlarda aktif rol oynamıştır (Sridharan,2017: 62). Hindistan'ın BRICS zirvesinde, Yeni Kalkınma Bankası'nın kurulmasına aktif katılımı ve Yeni Delhi'nin bankanın açılış başkanlığına atanması; yeni yatırımları çekmek için Çin önderliğinde Asya Altyapı ve Yatırım Bankası'na üye olması; Modi hükümetinin Hindistan için yatırım, altyapı ve insan kaynağı önceliklerini vurgulamış olması; dünya liderleriyle çok taraflı forumlara ve zirvelere olan ilgisi Hindistan'ın gücü, yetenekleri ve potansiyeline yönelik tutumlarda önemli bir değişiklik olduğunu göstermektedir (Sidhu vd., 2015: 1-4).

Hindistan'ın bağımsız bir oyuncu olarak hamle yapabilme özgürlüğü, çok kutuplu bir dünya düzenini gerçekleştirme ve özellikle bölgede öncü bir güç olarak kabul edilmesi Modi hükümetin öncelikli hedefleri arasındadır (Ogden, 2018: 7-14). Bu hedefleri yansıtan politikalar Modi'nin "Hindistan'da Üret" kampanyası ve Hindistan'ın komşuları ile siyasi ve ekonomik katılımına olanak sağlayacak "Önce Komşuluk" ve "Doğu'ya Hareket Et" politikalarıdır. İlki, pragmatik ve çok yönlü bir dış politika yoluyla Hindistan'a yatırım çekmeyi amaçlarken ikincisi bölgesel bağlantıyı güçlendirmeye odaklanmaktadır (Bajpae, 2016: 2-7).

3. Narendra Modi Dönemi Hindistan Dış Politika Uygulamaları

3.1. Önce Komşuluk Politikası

Hindistan'ın komşularına yönelik politikaları bağımsızlığın kazanılmasından bu yana algılanan güvenlik ve stratejik çıkarlar ile doğrudan alakalıdır. Pakistan'ın rakip bir komşu olarak ortaya çıkması, komünist Çin'in bölgedeki yükselişi, Soğuk Savaş döneminde Pakistan'ın ABD'nin öncülük ettiği askeri ittifak sistemine dahil edilmesi nedeniyle Hindistan, bölgesindeki stratejik çıkarlarını korumak için karşılıklı güvenlik antlaşmaları imzalayarak komşularıyla ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Ekonomik ilişkiler ise Hindistan'ın içe dönük bir ekonomiye sahip olması ve komşularının artan ekonomik beklentilerini karşılayabilecek potansiyele sahip olmamasından dolayı ikinci planda kalmıştır. Fakat 1990'larda küreselleşen dünya ile bütünleşmeye yönelik atılan adımlar, 1998'de başarılı nükleer testlerin gerçekleşmesi, 1999'da Kargil'de Pakistan'ın yenilgiye uğratılması ile Hindistan, güvenlik endişelerinden uzaklaşarak dış dünyaya kapılarını açmıştır (Muni, 2017: 117-120).

2004-2014 yıllarında Hindistan'da Başbakan olan Manmohan Singh, ülkenin ekonomik gelişiminde ve dış politikasında önemli bir yere sahip olan komşu ülkelere yönelik kapsayıcı bir politika sergileyemeyince komşu ülkelerle ilgili hedefleri büyük ölçüde gerçekleştirilememiştir. Örneğin, hükümet bölgede insan ve mal hareketliliğini kolaylaştıracağına dair vaatlerde bulunurken, herhangi bir büyük sınır ötesi bağlantı projesini tamamlayamamıştır. Özgüvensizlik, stratejik özerkliği kaybetme korkusu ve iç siyasi kaygılar, Yeni Delhi'nin Güney Asya komşularıyla ilişkilerini dönüştürme kapasitesini önemli ölçüde sınırlamıştır. Eyalet yöneticilerinin hükümetin komşularla ilişkilerinde belirleyici bir role sahip olması⁶ ve bürokratik süreçlerin karmaşıklığından

⁶ Örneğin Batı Bengal Başbakanı Mamata Banerjee'nin Bangladeş ile Hindistan arasındaki su problemini çözmek için giriştiği Teesta Nehri Antlaşmasına karşı çıkması sebebiyle Modi'nin selefi Singh'in Dakka ile görüşmesini engellemiştir. Hindistan'ın Tamil Nadu eyaleti yönetimi de Sri Lanka ile ilişkilerde önemli bir etkidir.

dolayı geciken karar alma süreçleri, kritik ilişkileri olumsuz yönde etkilerken dış politikada hükümetin etkisini azaltmıştır (Chaturvedy, 2014: 4).

Modi'nin 2014 yılında başbakan olmasıyla başlayan ve 2019 yılında Modi'nin ikinci iktidar döneminde de büyük bir hızla devam eden "Önce Komşuluk" politikası, hükümetin bölge barışı ve etkileşimi üst düzeyde tutmasını sağlamak amacıyla dış politikada öncelikli strateji olarak belirlenmiştir. Bu politik adım ile dünyanın en az entegre olmuş bölgesi olan Güney Asya'da Hindistan'ın öncülüğünde bölgesel ve ekonomik iş birliği ile bütünleşmeyi sağlamak ve bölgeyi güvence altına almak hedeflenmiştir (Shujahi vd., 2016: 620-627).

Modi'nin Önce Komşuluk politikasına desteği, 2017 yılı başında 45 ülkeye yaptığı ziyaretlerde, stratejik ortaklığa girdiği devlet başkanları ile kurduğu güçlü şahsi ilişkilerde ve karar verme mercii hem güvenlik hem de ekonomik alanda merkezileştirme gayretinde açıkça görülmektedir (Gupta vd., 2019: 1-7). Yaptığı ziyaretlerde küçük komşuların hedeflerini, hassasiyetlerini, ekonomik büyümeye ve gelişmeye yönelik amaçlarını dikkate almış; ekonomik ve politik ulusal seçkinlerin yanı sıra halka da ulaşmaya çalışmıştır (Muni, 2017: 123). Hindistan'ın bölgedeki komşularıyla bütünleşmesini karakterize eden ve aynı zamanda sağlam bir komşuluk politikasına sahip olmanın önemini vurgulayan üç katalizör coğrafya, bölgesel entegrasyon ve jeoekonominin itici güçleri; kalkınma zorunlulukları ve güvenlik endişeleri olarak ele alınabilir. Böylece; Bangladeş, Butan, Hindistan, Nepal Girişimi; BIMSTEC; Hindistan ve Bangladeş arasında otobüs seferleri; ve Bangladeş-Hindistan-Butan otobüs seferlerinin deneme çalışması; Hindistan'ın İran'ın Çabahar limanı yapımına katılımı; ve Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) gaz boru hattı projesi, dünyanın en hızlı büyüyen bölgesinde sürekli büyüme ve bütünleşme çabalarının bir sonucudur (Bhatnagar vd., 2016: 5-9).

Bu bağlamda Modi hükümetinin Güney Asya ülkelerine yönelik politikası; bağlantıyı geliştirme, kültürel ve dini bağlar üzerinden ilişkiler inşa etme ve insani yardım sağlama odaklıdır (<https://www.orfonline.org/expert-speak/india-in-pivotal-geographies-south-asia-54281/>). Güney Asya'da nükleer silaha sahip devletlerin varlığı, sınır ötesi terörizm, şiddetli ayaklanmalar ve siyasi-ekonomik dalgalanmalar bölge ülkelerde karşılaşılan belli başlı sorunlardır. Güney Asya'nın Dünyanın hareketli bölgeleri arasında yer alması ve hareketliliğin yol açtığı güvenlik endişesi "Önce Komşuluk" politikasının rotasını belirleyen önemli bir unsurdur. Hindistan için, yakın bölgesindeki gelişmeler her zaman güvenliği ile bağlantılı değerlendirildiğinden bölgesel barış ve istikrarın sağlanması son derece önemlidir (Bhatnagar vd., 2016: 7-10).

Modi'nin "Önce Komşuluk" politikası yakın çevre ile ticaret ve ulaşım bağlarını güçlendirerek devlet-devlet, insan-insan ilişkilerinde, ekonomi ve kültür alanlarında daha derin bütünleşme sağlamayı amaçlarken, dünyanın en büyük demokrasisi olarak ifade edilen Hindistan'ın istikrarlı demokratik kurumları ve hukukun üstünlüğünü desteklemek için etkisini kullanmasını da içermektedir. Modi'yi seleflerinden ayıran daha kapsayıcı ve demokratik bir Hindistan'ı yalnızca Hintlilere değil aynı zamanda dünyaya yayma konusundaki kararlılığıdır. Bu durumda Hindistan'ın demokratik değerler ve siyasi haklar bağlamında ortaya koyduğu vizyon bölgedeki en büyük rakibi Çin'e zıtlık oluşturmaktadır (<https://www.brookings.edu/opinions/modis-foreign-policy-strikes-a-spiritual-chord-when-it-comes-to-democracy-2/>).

Modi görevinin başlangıcında göstermiş olduğu çabayla Nepal ile Ticaret ve Şebeke Bağlantısı Antlaşması, Bangladeş ile Toprak Takası Antlaşması ve Sri Lanka ile Sivil Nükleer Antlaşma imzalamıştır. Modi, deprem ve sel gibi felaketler komşu ülkeleri vurduğunda,

Hindistan'ın afet yönetimindeki yeteneğini ortaya koyacak şekilde yardımda bulunmuştur. Aralık 2014'te Maldivler'de meydana gelen içme suyu krizinde 100.000 Maldiv sakinine su tedarik etmiş, Nisan-Mayıs 2015'te meydana gelen yıkıcı depremlerde Nepal'e ve Mayıs 2016 "Roanu" kasırgasının yıkıcı etkisi ile mücadelede Sri Lanka'ya yardım etmiştir. Hindistan Dış İlişkiler Sekreteri Subrahmanyam Jaishankar ise Modi döneminde komşulara yönelik yürütülen politikaların farklılığını "*Komşularımıza günümüzde gösterilen dikkat derecesi muhtemelen daha önce görülmemiştir...Daha iyi kimya; projelerin daha hızlı yürütülmesini, genişletilmiş karşılıklı resmi dış ziyaretleri ve üzerinde mutabakata varılmış daha iddialı hedefleri yansıtıyor*" cümleleriyle vurgulamıştır (Muni, 2017: 126-127). Modi yönetimi altında Hint dış politikasında özellikle komşu ülkelerle etkileşime gidilerek bütünleşebileceği, ekonomik çıkarlara odaklanan daha merkezi ve proaktif bir bölgesel odaklanma olmuştur.

Önce komşuluk politikası, Modi hükümetinin diplomatik yaklaşımının ve politikasının önemli bir özelliğini oluşturmaktadır. Hindistan komşu ülkelerle ilişkilerine en yüksek önceliği vererek küçük komşularıyla olan sorunlarını çözüme kavuşturup Çin'in bölgede artan nüfuzunun önüne geçmeyi amaçlamaktadır (<https://thediplomat.com/2017/12/grading-indias-neighborhood-diplomacy/>, Erişim: 25.12.2021).

3.2. Doğu'ya Hareket Politikası

1990-91 Körfez Savaşı nedeniyle petrol fiyatlarında meydana gelen artış ülke ekonomilerini ciddi şekilde etkilerken Hindistan ekonomisinin -büyük ölçüde bağlı olduğu- Sovyet bloğunun dağılmasıyla ekonomisinin kırılganlığını gözler önüne serilmiştir. Hindistan, ekonomik olarak ayakta kalabilmek için alternatif bölgeler aramaya girişmiş, fakat yakın komşusu Güney Asya; siyasi çekişmeler, güven eksikliği ve bölgenin ekonomik geri kalmışlığı ticaret ve yatırım için pek fırsat sunmadığından, daha fazla finansal kaynak bulabilmek için Güneydoğu ve Doğu Asya'ya yönelmiştir (Kesavan,2020: 7). Dönemin başbakanı Narasimha Rao (1991-1996) Soğuk Savaş süresince Hindistan'ın Güneydoğu Asya'yı ihmal etmiş olması ve 1990'ların yaşanan ekonomik krizin ardından bölgede yatırım aramak ve canlı pazarları keşfetmek amacıyla "Doğu'ya Bak" isimli dış politika söylemini ortaya koymuştur (Ganguly, 2017: 136-141).

1990'ların başında, Güney Doğu Asya'nın bazı ülkeleri "Asya Kaplanları" olarak anılmaya başlamıştı. ASEAN bu ülkelere bölgesel iş birliği için bir forum vererek yabancı yatırım çekmeyi ve ihracata dayalı büyümeyi teşvik etmiştir. Modernleşme programına başlayan Çin'in Hint-Pasifik bölgesinde önemli bir oyuncu olmaya başlaması, dönemin dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Japonya'nın ASEAN bölgesinde üretim üsleri kurarak ayak izini genişletmesi gibi uluslararası siyasette yaşanan gelişmeler, ASEAN ve Doğu Asya'nın Hindistan'ın kalkınması için büyük fırsatlar sunduğunun fark edilmesi "Doğu'ya Bak" politikasının başlatılmasının nedenleri arasındadır. (Kesavan, 2020: 7; <https://www.mea.gov.in/distinguished-lectures-detail.htm?505>).

2014 yılında Modi, başbakanlığa seçilmesinin ardından Hindistan ile Güneydoğu ve Doğu Asya'nın bütünleşmesini kolaylaştırmak, hızlandırmak, ilişkileri farklı alanlarda ve boyutlarda ele almak için mevcut söylemi "Doğu'ya Hareket Et" olarak güncellemiştir. İsim yönünde yapılan değişime ek olarak Asya ile bütünleşmeyi yalnızca ticaret ve yatırım alanlarında değil insan, mal ve hizmet hareketliliğini kolaylaştıracak karayolu ve demiryolu bağlantılarını geliştirme noktasında da sağlamayı amaçlamıştır (Ganguly, 2017: 136-138). Politika, tüm Hint-Pasifik genelinde daha geniş güvenlik ve savunma bağlarını içerecek şekilde gelişirken Hindistan'ın

bölgede daha büyük bir stratejik rol oynama isteğine işaret etmektedir (<https://pib.gov.in/newsite/printrelease.aspx?relid=133837>).

Hindistan, Doğu'ya Hareket Et politikası çerçevesinde oluşturduğu bağlantı vizyonunda kendisini borç veren bir ülke olarak değil, bir kalkınma ortağı olarak konumlandırmaktadır. Hindistan'ın ülkeler arasında olmasını planladığı bağlantı yelpazesine “kültürden ticarete; geleneklerden teknolojiye; yatırımlardan bilişim teknolojisine; ekonomik ortaklık kurmaktan stratejik ortaklık kurmaya kadar geniş bir çerçeveden bakılırken yalnızca farklı coğrafyalar arasında daha iyi fiziksel yakınlık oluşturmak değil aynı zamanda barış ve istikrarın kurulması, ekonomik refah ve yeni ticari girişimlerin inşası, radikalizmin önlenmesi, terörün sona erdirilmesi de dahildir (Pulipaka vd., 2017: 11-13; <https://www.mea.gov.in/in-focus-article.htm?24714/From+Looking+East+to+Acting+East>).

Doğu'ya Hareket Et politikasını önceki politikadan farklı kılan beş tanımlayıcı özellikten bahsedilebilir. Bunlar Kuzeydoğu bölgesinin merkeziliği; ulusal ekonomik kalkınmanın Doğu'ya Hareket Et politikası ile ilişkilendirilmesi; deniz ve kara bağlantısına eşzamanlı odaklanma, bölgesel ve çok taraflı bir yaklaşım benimsemek ve projelerin zamanında uygulanması için bürokratik mekanizmaların kolaylaştırılmasıdır (Chaturvedy, 2018: 11). Bu doğrultuda söz konusu stratejiyle Hindistan'ın bölgede liderlik aramadığı; Asya güvenliğine ve barışın tesisine olumlu katkıda bulunarak büyük bir güç olarak anılmayı arzu ettiği ifade edilmektedir (Pardesi, 2019: 29-31).

Deniz yollarının açıklığını korumak ve Hint Okyanusu'nda seyrü-sefer özgürlüğünü sağlamak son yıllarda Hint dış politikasının önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Bu nedenle “Doğu'ya Bak Politikası” ile “Doğu'ya Hareket Et politikası” arasındaki farklılıklardan biri, bölgesel çok taraflı diplomatik ve ekonomik işbirliklerinin yanı sıra kolektif güvenlik kavramının da vurgulanmasıdır (Vijay, 2018: 3-4). Modi'nin, politikanın üç sacayağının ticaret, kültür ve bağlantı (Commerce, Culture, Connectivity -3C-) olduğu vurgusu, Malakka Boğazı gibi önemli transfer hatlarına yakınlığı göz önüne alındığında, ASEAN bölgesiyle olan kara ve deniz bağlantısına ve bu ülkelerle olan ekonomik ve kültürel ilişkilere verilen önemi gözler önüne sermektedir. Bu önem, bölgenin deniz yolları güvenliğini ve Hint Okyanusu'nda seyri sefer özgürlüğünün son zamanlarda Hint dış politikasının öncelikli gündem maddesini oluşturmasından kaynaklanmaktadır (Vijay, 2018: 1-8).

Modi'nin Başbakan seçilmesinin ardından gerçekleşen 2014 Hindistan-ASEAN Zirvesi'nde “Doğu'ya Hareket Et” politikasını duyurması, örgütün Hindistan'ın Doğu ülkeleriyle olan ilişkisindeki önemli konumunu bir kez daha pekiştirmiştir. Çin'in bölge üzerindeki politikaları, Hindistan'a Güneydoğu Asya'daki stratejik varlığını artırması gerektiği düşüncesini doğururken, ASEAN ülkelerine de Çin'e karşı dengeleyici bir rol oynaması için Hindistan ile ilişkilerini geliştirmeleri gerektiğini göstermiştir. Pekin'in artan toprak talepleri nedeniyle Çin-ASEAN bağları gerilirken, Yeni Delhi sorumlu bir bölgesel paydaş olarak ve ortak kimliği vurgulayarak boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Dönemin Dışişleri Bakanı Sushma Swaraj, Nay Pyi Taw'daki 12. Hindistan-ASEAN toplantısında her iki ülke arasındaki ilişkiyi şu sözlerle ifade etmiştir: “*ASEAN-Hindistan stratejik ortaklığı, gücünü, Hindistan'ın ASEAN'a olan "Doğuya Bak" politikasının ASEAN'ın Hindistan'a yönelik Batıya Bak politikası ile buluşması gerçeğine borçludur*” (Rajendram, 2014: 7-8).

Modi Haziran 2018'de Shangri La Diyalogu'nda ASEAN'ın stratejik açıdan önemini ve bölgedeki güç dengesine yaklaşımını vermiş olduğu şu demeçle ortaya koymuştur:

“Kapsayıcılık, açıklık ve ASEAN merkeziliği ve birliği yeni Hint-Pasifik'in kalbinde yer almaktadır. Hindistan, Hint-Pasifik Bölgesi'ni ne bir strateji veya sınırlı üyelerden oluşan bir kulüp ne de hâkim olmaya çalışan bir gruplaşma olarak görmemektedir. Ayrıca, hiçbir şekilde bunu herhangi bir ülkeye yönelik olarak görmüyoruz.” (Ngaibiakching vd., 2020: 73)

Deniz bağlantısının yanı sıra ülkeler arası etkileşimin ve ticaretin önemli bir ayağı olan kara bağlantısının ve altyapının sağlanmış olması da önemlidir. Bu bağlamda otoyollar, ASEAN ülkeleriyle ekonomik ve ticari etkileşimi geliştirirken bazı ASEAN ülkeleriyle derin bir kültürel yakınlığı paylaşan Hindistan'ın Kuzeydoğu eyaletlerinde yaşayanlar için toplumsal teması artıracak önemli bağlantı noktalarıdır. Modi'nin Doğu'ya Hareket Et politikası için en önemli ve stratejik görülen projelerden biri Hindistan-Myanmar-Tayland (IMT) üçlü otoyoludur. Bu proje, Hindistan'ın Kuzeydoğu bölgesi ile kara sınırını paylaşan tek ASEAN ülkesi olan Myanmar arasındaki kara ticaretini ve kargo taşımacılığını iyileştirmek amacıyla altyapıyı geliştirmeyi hedeflemektedir. Hindistan'ın Myanmar'daki artan ekonomik varlığı, Çin'in bu ülkede ve daha geniş ASEAN bölgesindeki etkisini bir ölçüde sınırlamasına neden olabilecektir (Vijay, 2018: 4-7).

Modi'nin “3C” olarak isimlendirdiği ülkelerarası bütünleşme ve etkileşimi güçlendirmeye yönelik dış politika enstrümanlarından bir diğeri ise kültürdür. Modi Doğu'ya Hareket Et politikası başlığı altında Asya'nın halklarına hitap edebilmek için Budizm'i kültürel diplomasi adı altında pragmatik bir şekilde kullanmaktadır. 2015 tarihinde Hindistan Buda'nın doğumunun küresel bir kutlaması olan Uluslararası Buddha Poornima Diwas'a ev sahipliği yapmıştır. Modi hükümeti, Hindistan'ı Budizm'in ve Buda'nın manevi doğum yeri olarak (Bugünkü Nepal'de doğmuş olsa da) tanıtmaya çalışırken Budizm'in öğretilerinin ve ibadetlerinin öğrenilmesi için Yeni Delhi'de bir merkez açmayı planlamış; Japonya, Güney Kore, Moğolistan ve Nepal'e olan ziyaretlerinde kutsal Bodhi ağacının fidanını hediye ederek Budist tapınaklarını ziyaret etmiştir (<https://www.brookings.edu/opinions/modi-deploys-his-culture-skills-in-asia-2/>).

Ancak yukarıda bahsi geçen bütün diplomatik girişimlere rağmen “Doğu'ya Hareket Et” politikasının önünde siyasi ve ekonomik birtakım zorluklar bulunmaktadır. Öncelikle ASEAN, ekonomik ve politik olarak istikrarsız bir oyun alanıdır. Vietnam ve Laos'ta komünist yönetimler vardır. Singapur'un tek partili siyasi yapısı ve sembolik bir muhalefeti varken Myanmar yarı demokratik siyasi düzene, Tayland ise yeni anayasa vaadiyle askeri yönetime sahiptir. Yatırımcılar sürekli korku, güvensizlik ve dengesizlik durumu sebebiyle herhangi bir sektöre yatırım yapmak istememektedir (Ahmed, 2019: 7).

Hint-Pasifik'teki bölgesel güvenlik ortamının karmaşık olması; Çin'in bölgede büyüyen varlığı ve bölge ülkeleri arasındaki karmaşık ilişkiler sebebiyle ASEAN bölgede dengeleyici büyük güçlerin varlığını istemektedir. Bu anlamda Hindistan'ın bölgesel güç dengesindeki boşluğu doldurma fırsatına sahip olması, Güneydoğu Asya ülkeleriyle daha yakın bağları, Doğu'ya Hareket Et politikasının siyasi, ekonomik, stratejik ve güvenlik odaklı hedeflerine ulaşmasını kolaylaştırabilir. Bu çerçevede istikrarlı politikalar yürüten bir Hindistan'ın bölgenin istikrarına önemli ölçüde katkıda bulunacağını söylemek mümkündür (Ngaibiakching vd., 2020: 73).

3.3. Hint Pasifik Kavramsal ve Bölgede Yürütülen Politikalar

Yirminci yüzyılın sonlarında Asya-Pasifik fikri, birtakım devletlerin bölgede yaşanan anlaşmazlıkları ve güç dengesine yönelik stratejik adımları yeniden değerlendirmesiyle evrim geçirerek yerini Hint-Pasifik kavramına bırakmıştır. Hint-Pasifik bölgesi, Batı Pasifik ve Hint Okyanusu bölgeleri arasında sürdürülebilir ve herkesi kapsayan normlar bütününe hâkim olduğu; ekonomik, jeopolitik ve güvenlik bağlantılarının kurulduğu tek bir stratejik sistemi tanımlamaktadır. Hint-Pasifik konseptinin kabulü, Hint Okyanusu'nun, en yoğun ve stratejik açıdan en önemli ticari uzantı olarak Atlantik'in önüne geçtiğinin kanıtıdır (Medcalf, 2018: 14-18). Önemli ticaret ağına ve kaynaklara sahip olması sebebiyle bölge, Hindistan'ın dış politika stratejisinde her zaman hayati bir rol oynamıştır ve geçmiş tüm başbakanlar, Hindistan'ın bölgede egemen güç olmasını sağlamaya çalışmıştır. Seyir özgürlüğünü korumak ve Hint Okyanusu Bölgesi'nde ülkeler arasında sağlıklı ve huzurlu bir birliktelik sağlamak Yeni Delhi'nin denizcilik dış politikasının öncelikli amacı olmuştur (Vijay, 2018: 1-2).

Kavram Hindistan siyasetinde yıllardır kullanılmasına rağmen isimlendirme, Başbakan Modi'nin Haziran 2018'deki Shangri-La Diyalogu'ndaki açılış konuşmasının ardından net bir anlam ve vizyon kazanmıştır (<https://www.orfonline.org/expert-speak/india-in-pivotal-geographies-indo-pacific-54305/>). Modi konuşmasında; seyrüseferin serbest olduğu deniz ve hava yollarını, bağlantı projelerine katılımı ve uluslararası kural ve normları desteklediğini; Hindistan'ın "Hint-Pasifik"i Asya'daki yeni güvenlik mimarisinin belirleyici faktörü yapma hedefini ifade ederken bölge coğrafyasını "Afrika'nın kıyılarından Amerika'nınkine" uzanan "doğal bir bölge" olarak tanımlamış; istikrarlı, güvenli ve müreffeh bir Hint-Pasifik bölgesinin Hindistan'ın ABD ile stratejik ortaklığının "önemli bir aracı" olduğunu vurgulamıştır (<https://www.firstpost.com/world/shangri-la-dialogue-narendra-modis-balancing-act-between-india-and-china-on-security-other-key-takeaways-4499201.html>). Bu anlamda Hint-Pasifik bölgesi fikri, Batı Pasifik ve Hint Okyanusu bölgeleri arasında büyüyen ekonomik, jeopolitik ve güvenlik bağlantılarının tek bir "stratejik sistem" yarattığını kabulüne dayanmaktadır. Kavram, ABD Başkanı Donald Trump (2017-2021) ve yönetimindeki diğer üst düzey isimler tarafından tekrar tekrar kullanılmasıyla yeni bir önem kazanmış, yeni kavramsallaştırma Hindistan'ın deniz diplomasisinin merkezi haline gelmiştir (Chaturvedy, 2018: 5-7).

G. Padmaja, "Modi's Maritime Diplomacy: A Strategic Opportunity" isimli makalesinde Modi hükümetinin Hindistan'ın deniz diplomasisini üç düzeyde yürüttüğünü bunları; stratejik konuların konuşulduğu üst düzey ikili ziyaretler, bölgesel iş birliğinin sağlanması ve son olarak 'Mausam' gibi projelerle kültürel ve medenî bağların canlandırılması olarak sınıflandırmıştır (Padmaja, 2015: 25-27). Modi, Hint-Pasifik vizyonunu ortaya koyan ilk Hint başbakanıdır. Modi'nin vizyonu, bölgede iş birliğini geliştirmeye ve imkanları ortak deniz bölgesinde herkesin yararına kullanmaya dayanmaktadır. Ayrıca, denizcilik sektöründe istihdam sağlayan ve ekonomik büyümenin itici gücü olması amaçlanan liman altyapısının geliştirilmesi ve terörle mücadelede kıyı ve deniz güvenliğinin de sürece dahil edilmesine vurgu yapılmaktadır (Chaudhury vd., 2018: 185-186).

Bu gelişmelerle doğrultusunda daha önce 2007 yılında Japonya Başbakanı Shinzo Abe tarafından başlatılan ve Avustralya'da dönemin başbakanı Kevin Rudd'un yönetimden çekilmesinin ardından sona eren Dörtlü Güvenlik Diyalogu, Kasım 2017'de Manila'da düzenlenen ASEAN zirvesine verilen aralarda dört ülkeden üst düzey diplomatların katıldığı toplantıda yeniden canlandırılmış; Hint-Pasifik'te seyrüsefer özgürlüğü ve adil bir düzen sağlanması

hususunda ortak taahhütlerle sonuçlanmıştır. “Asya-Pasifik”ten farklı olarak, “Hint-Pasifik” kavramı, Asya'nın gelecekteki güç dengesi açısından demokrasiyi ve uluslararası hukuk kurallarını benimseyen yükselen bir Hindistan'ın varlığını ve önemini ifade etmektedir. Bölgede ortak fikirleri paylaşan bir ülkenin varlığı ABD, Japonya ve Avustralya'ya güven vermektedir (Chaudhury vd., 2018:183-185). Dörtlü'nün yeniden canlanması bugün Hindistan'ın diplomasisinde pragmatizmin büyük bir göstergesidir (Rajagopalan, 2020: 168-171).

Dörtlü Güvenlik Diyalogu gibi girişimler; Çin Donanması'nın (PLAN) ve Pakistan Deniz Kuvvetleri'nin (PN) deniz ve denizaltı silahlarını arttırmaya yönelik attıkları adımların Hint-Pasifik bölgesi için tehdit oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Her iki zorluk da Hindistan'ın Hint-Pasifik rolünü olumsuz yönde etkileyebilmektedir (<https://usiofindia.org/publication/usi-journal/indian-ocean-region-ior-india-as-a-net-security-provider-the-way-ahead/>). Modi'nin Hint Pasifik'te izlediği politikanın amacına ulaşması; bölgedeki güç dengesini doğru okumada ve okyanus bölgesinde Hindistan'ı norm koyan bir aktör haline getirmedeki başarısına bağlı olacaktır.

10-14 Mart 2015 tarihlerinde Modi, Seyşeller, Mauritius ve Sri Lanka ziyaretleri sırasında “SAGAR” olarak adlandırdığı, bölgedeki herkes için güvenlik ve büyüme anlamına gelen Hint Okyanusu politikasını duyurmuştur (Pulipaka vd., 2017: 7-10). Resmi ziyaretler, Hindistan Başbakanı tarafından 34 yıl sonra Seyşel Adaları'na, 10 yıl sonra Mauritius'a ve 28 yıl sonra Sri Lanka'ya gerçekleştirilmiş olması bakımından önemlidir. Modi bu ziyaretleri gerçekleştirerek Hindistan'ın Hint-Pasifik'te barış, istikrar ve kalkınmaya olan bağlılığını en üst düzeyde vurgulamıştır. Modi'nin ziyaretleri, deniz iş birliğinin güçlü ikili ilişkilerin devamı için önemli bir husus olduğunun altını çizmektedir. Bölge ülkeleriyle güçlü bir deniz iş birliğinin sağlanması, Hindistan'ın SAGAR'a liderlik ederek kapasite geliştirme programları ile uzun vadede şeffaflığın ve barışın hâkim olduğu bir coğrafyaya dönüşmesinde önemli bir sac ayağıdır (Padmaja, 2018: 4-6). SAGAR politikası, Hindistan'ın tüm Hint Bölgesi için bir güvenlik sağlayıcı rolü üstlenmesine büyük önem vermektedir. Bu politikanın amaçları; güvenli ve şeffaf bir ortam oluşturmak, taraf ülkelerin uluslararası denizcilik kurallarına ve normlarına saygı duyulmasını sağlamak, birbirlerinin çıkarlarına saygı göstermek, denizcilik kaynaklı sorunların barışçıl yollarla çözümüne odaklanmak ve deniz iş birliğinde Hindistan'ı lider hâline getirmek olarak sıralanabilmektedir (<https://www.iastoppers.com/flashcard/recently-a-term-sagar-doctrine-was-in-the-news-this-term-is-related-to-a-arabian-sea-or-b-indian-ocean/>).

Burada dikkat çekilmesi gereken önemli politika değişikliği Hindistan'ın 1960'lardan 2015'e kadar Hint Okyanusu'nda güvenliğin sağlanmasında bir dış politika stratejisi olarak bağlantısızlığı benimsemiş olmasıdır. Fakat Modi'nin başbakanlık koltuğuna oturmasının ardından duyurulan SAGAR'ın omurgası, iş birliği olarak ifade edilmiştir (<https://www.orfonline.org/expert-speak/sense-for-sensibility-maritime-domain>). Modi'ye göre, SAGAR'ın beş temel önceliği; “Anakara ve adalardaki ulusal çıkarları savunmak, ekonomik iş birliği yapmak, deniz iş birliği için bölgesel organizasyonlarla ortaklaşa strateji belirlemek, iklim değişikliğine cevap vermek ve okyanus ekonomisinden yararlanmak, Hint Okyanusunda barış, istikrar ve refah için birincil sorumluluk üstlenmektir” (Pulipaka vd., 2017: 47).

Söz konusu öncelikler Hindistan dış politikası hakkında ipuçları vermektedir. İlk olarak, Hindistan egemenliğini ve çıkarlarını korumak için her şeyi yapmaya hazırdır ve Hint Okyanusu'nda güvenliği ve istikrarı sağlayarak yeteneklerini bölgedeki herkesin yararına kullanmak için çalışacaktır. İkincisi, Hindistan deniz komşuları ve ada devletleri ile ekonomik ve güvenlik iş birliğini derinleştirerek bu ülkelerin deniz güvenliğinin sağlanması için kapasitelerinin

geliştirilmesine yardımcı olacaktır. Hindistan, kolektif eylem ve iş birliğinin deniz bölgesinde barışı ve güvenliği en iyi şekilde ilerleteceğine inanmaktadır. Üçüncüsü, kültürel düzeyde “Mausam Projesi” gibi deniz bağlantılarına odaklanan özel projeler başlatılmıştır. Bunlar, Hindistan ve diğer ülkeler arasındaki ortak denizcilik tarihine odaklanırken kültürel diplomasi, denizcilik tarihi ile ilgili ortaklığın olduğu yerlerde yumuşak güç olarak kullanılmaktadır (Padmaja, 2015: 26-27). Bu sebeple bölgede öncü bir güç olmayı hedefleyen Hindistan, kendisi ve komşuları arasında ekonomi ve altyapı alanlarında bağlantının sağlandığı bir güven ortamı oluşturmaktadır. Bu, Hint Okyanusu Bölgesi'nde ve özellikle Bangladeş, Myanmar, Sri Lanka Maldivler, Umman ve İran'da deniz altyapısının geliştirilmesine yatırım yapılmasıyla başarılabilir. Bu nedenle SAGAR, Hindistan'ın yakın sularında ve ötesinde projeler geliştirerek yatırım yapan Çin'in varlığı göz önünde bulundurulduğunda ulusal ve bölgesel güvenlik doğrultusunda önemli hale gelmektedir (<https://www.gatewayhouse.in/sagarmala-or-sagar-our-maritime-dilemma/>). Bu politikanın kabulü herhangi bir güçlü donanmanın görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilmesinin ancak diğer kıyılarla iş birliği yoluyla olabileceği gerçeğiyle bağlantılıdır. Dolayısıyla SAGAR, denizcilik hususunu Hindistan'ın dış politikasının merkezine itmiş; deniz güvenliği, deniz iş birliği ve mavi ekonomi arasındaki kritik bağlantıyı vurgulamıştır. SAGAR'ın önemli rolü Doğu'ya Hareket Et, Mausam Projesi gibi deniz alanını etkileyen diğer politikalarla birlikte değerlendirildiğinde daha net bir şekilde görülmektedir. Hindistan'ın deniz alanındaki dirilişini simgeleyen SAGAR politikası, Hint Pasifik'te birçok alanda bağlantının gelişmesi için uygun bir ortam yaratmayı kolaylaştırarak tüm bu politikaların etkili bir şekilde uygulanmasına katkıda bulunacaktır (Padmaja, 2018: 5-6).

3.4. Hindistan'da Üret Politikası

Hindistan'da Üret politikası, daha kapsamlı ulus inşası girişimlerinin bir parçası olarak 2014 yılında Modi tarafından başlatılmıştır. Hindistan'ı küresel bir tasarım ve üretim merkezine dönüştürmek amacıyla başlatılan Hindistan'da Üret politikası, kritik bir dönemde oldukça önemli bir rol üstlenmiştir. Zira, 2013 yılında gelişmekte olan piyasalarda meydana gelen düşüşle birlikte Hindistan'ın büyüme oranı on yıl içinde en düşük seviyeye gelmiştir. Bu dönemde küresel yatırımcılar dünyanın en büyük demokrasisinin 1,2 milyar vatandaşı ile bir risk mi yoksa fırsat mı doğurduğunu tartışmaya başlamıştır. Bu sebeple Hindistan'da Üret, ekonomik kriz ortamında Modi tarafından başlatılan ve başta Hindistan vatandaşları olmak üzere, iş dünyasının önde gelenlerine, uluslararası ortak ve yatırımcılara davet çağrısından çok daha fazlasını ifade etmeyi amaçlamıştır. Modi “Asgari Hükümet, Maksimum Yönetişim” ilkesine uygun olarak, yetkili ve müdahaleci bir hükümetten iş ortağına geçiş sürecini başlatmıştır (<http://www.makeinindia.com/about>). Başbakan, politikayı 15 Ağustos 2014 tarihinde ilk Bağımsızlık Günü konuşmasında tanıtırken politikanın ülkenin ekonomik gelişimi için önemini aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir:

“Tüm dünyadaki insanlara söylemek istiyorum: Gel, Hindistan'da Üret. Gelin ve Hindistan'da üretim yapın. Git ve dünyanın herhangi bir ülkesinde sat, ama burada üret. Beceri, yetenek, disiplin ve bir şeyler yapma arzumuz var. Dünyaya Hindistan'a gelmek için bir fırsat vermek istiyoruz.”

Hindistan'da Üret politikası, Hindistan hükümetinin yatırımı kolaylaştırmak, yeniliği teşvik etmek, işgücünün becerisini arttırmak, fikri mülkiyeti korumak ve üretim altyapısını inşa etmek

için tasarlanmış yeni ulusal programıdır. Bürokratik süreçleri kolaylaştırarak; hükümeti daha şeffaf, duyarlı ve hesap verebilir hale getirerek “İş Yapma Kolaylığı” endeksindeki ülke sıralamasının yükseltilmesi amaçlanmaktadır. Politika, mevcut Hint işgücünü kullanmayı, ek istihdam fırsatları yaratmayı, dünyanın dört bir yanından yatırım çekmeyi, Hindistan’ın imalat sektörünü, ikincil ve üçüncül sektörü güçlendirmeyi amaçladığı için ülkenin ekonomik büyümesi bakımından önemlidir. (<https://www.ibef.org/economy/make-in-india>).

Modi, politikanın uygulaması olarak, 2022 yılına kadar Hindistan’ın 29 eyaletinin her birinde en az bir akıllı şehir kurmayı hedefleyen “Akıllı Şehir” kampanyası ve 500 şehirde kentsel dönüşüm projeleri gibi girişimlerle altyapıyı güçlendirmeyi amaçlamıştır. Benzer şekilde, Temmuz 2015’te açıklanan “Dijital Hindistan” kampanyası, Hindistan’ın teknolojisini ve e-yönetim altyapısını yükseltmeyi ve idari prosedürleri kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Bu politikanın işlevsel hale gelmesi için hükümet, 2015 yılında “Hindistan’da Üret” politikasını destekleyecek kadar yetkin ve yeterli insan kaynağını sağlayacak iş eğitimi vermeyi amaçlayan “Ulusal Beceri Geliştirme Misyonu”nu onaylamıştır. Ayrıca, devletin eski toprak edinme yasalarında reformlara gidilmiş, seçilen sektörlerde doğrudan yabancı yatırım limitlerinin artırılmasıyla ülkede yabancı yatırıma daha elverişli bir iş ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır (Wojczewski, 2019: 9-10).

Modi iktidarında, 2019 yılının Kasım ayında Hindistan ekonomisinin savunmasız taraflarını korumak ve Çin’i karşılıklı piyasa erişimine ikna etmek amacıyla Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık’tan (RCEP) çekildiği duyurulmuştur. Hükümet, teklif edilen anlaşmanın Hindistan’ın kaygılarını ve “temel çıkarlarını” karşılamadığı için kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Modi, hükümetinin bu yönde aldığı karar ile ilgili Bangkok’taki bir konuşmada “*RCEP Anlaşmasını tüm Hintlilerin çıkarları açısından ölçtüğümde olumlu bir cevap alamıyorum.*” şeklindeki ifadesi ile anlaşmanın Hindistan’da Üret politikasıyla oluşturulmak istenen atmosfer ile uyuşmadığını belirtmiştir. Hindistan için en büyük endişe, halihazırda Çin ile 53 milyar \$ gibi büyük bir ticaret açığının varlığıyken, Çin’den ve başka yerlerden gelen malların akın etmesi ile Hint mallarının rekabet edemeyecek olmasıdır. Ayrıca Hindistan’da tarım büyük ölçüde geçim kaynağı olduğundan ve düşük düzeyde modern teknoloji, paketleme ve depolama tesislerine sahip olduğundan RCEP’in tarım gibi sektörler ve ülkenin kırsal nüfusu üzerindeki potansiyel etkisinden endişe duyulmuştur. Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya gibi yerlerde çok daha gelişmiş tarım üreticilerinin rekabete açılması, Güney Asya ülkesinde ekonomik ve sosyal bir krize yol açabileceğinden kaygılanılmıştır (<https://www.dw.com/en/why-india-pulled-out-of-the-rcep-free-trade-deal/a-51137128>).

Hindistan’da Üret politikası çerçevesinde teknolojik gelişim ve üretimin diğer bir ayağı olarak savunma teknolojisi karşımıza çıkmaktadır. 2017’den önce, Hindistan Savunma Bakanlığı tarafından yayımlanan raporların çoğu teknolojiyi öncelikli olarak vurgulamamaktaydı. Fakat 2017 yılından itibaren yayımlanan resmî belgeler Hindistan’ın yaklaşımında bir dönüşüm olduğunu göstermektedir. Bahsi geçen yılda yayımlanan “Hindistan Silahlı Kuvvetleri Ortak Doktrini” açıkça “savunma teknolojisinin stratejik bir kaynak olduğunu” belirtmektedir. Bunun yanı sıra özellikle savunma teknolojileri hakkında yazılmamış olsa da Hindistan hükümeti 2018’de ‘Yapay Zeka için Ulusal Strateji’ belgesini yayımlamıştır. Ekim 2018’de ise Hindistan Başbakanı Modi ve Japonya Başbakanı Shinzo Abe, “Dijital Ortaklıkta Hindistan-Japonya İş birliği” konusunda anlaşma imzalamış ve iki ülke Yapay Zeka (AI) ve Nesnelerin İnterneti (IoT) gibi yeni nesil teknoloji alanlarında iş birliği yapacaklarını taahhüt etmişlerdir. Ayrıca, Ağustos 2018’de her iki ülkenin Savunma Bakanlıkları, robotik ve insansız kara taşıtları konusunda iş birliği ve araştırma

anlaşmaları imzalamıştır (https://www.orfonline.org/expert-speak/the-rise-of-india-and-japan-america-india-defence-technology-cooperation-61272/?amp&__twitter_impression=true).

Sonuç itibariyle Modi döneminde devletin ekonomik göstergelerini iyileştirmek ve refah seviyesini yükseltmek amacıyla Hindistan dış politikası araç olarak kullanılmış ve ikili ilişkilerde ekonomik yakınlaşmayı sağlamak, kazan-kazan ilkesi ile ön plana çıkmıştır. Hindistan'ı üretim merkezi yapmayı amaçlayan “Hindistan’da Üret” politikasıyla Hindistan, Çin’e temkinli yaklaşan devletler için önemli bir seçenek ve alternatif oluşturmuştur.

3.5. Bağlantısızlıktan Stratejik Özerkliğe

Hint dış politika analisti Raja Mohan’ın 2015 tarihinde yayımlanan “Modi's World: Expanding India's Sphere of Influence” adlı kitabında yer alan “Has Modi Truly Changed India’s Foreign Policy?” isimli makalede Modi’nin öncülüğünde yürütülen dış politika ile Hindistan’ın üçüncü cumhuriyete geçtiğini savunurken, ana argüman olarak Modi’nin Hindistan’ın dış politikasını temelden güçlendirdiği ve seleflerinin ülkenin dış politika yapımında kullandığı süreci duraksatan sloganların çoğunu değiştirdiği; bunların arasında en önemli olarak eski bağlantısızlık hareketinin yerini stratejik özerklik kavramının aldığı ifade edilmiştir (Ganguly, 2017: 131).

Bağlantısızlık Hareketinin önde gelen savunucularından biri olan Hindistan, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte dönemsel önemini kaybetmiş olmasına rağmen uluslararası düzen içinde varlığını devam ettirebilmek için bağlantısızlar hareketinin içinde kalmaya devam etmiştir. Hindistan’ın önceki tüm hükümet başkanları bağlantısızlık ile ilgili tüm zirvelere katılmış ve Hindistan’ın bağlantısızlık hareketine olan bağlılığını, insan haklarını, self determinasyonu ve evrensel silahsızlanmayı teşvik etme hedeflerini yinelemişlerdir. Fakat Eylül 2016’da Bolivya’da düzenlenen bağlantısızlık 17. toplantısına Modi katılmamayı tercih etmiştir. 2014 yılında iktidara geldiğinden beri Bakanlar Kurulu’nun hiçbir üyesinin kamuya açık bir şekilde bağlantısızlık hareketine gönderme yapmamış olması, zirveye katılım gösterilmemesinin tesadüfi olmadığını göstermektedir (Ganguly, 2017: 132). Sonuç olarak, Modi’nin başbakanlığı döneminde Hindistan’ın geleneksel bağlantısızlık politikası terk edilmiştir (<https://www.iiss.org/blogs/analysis/2018/05/modi-vision-indo-pacific>, Erişim: 25.12.2021).

Ağustos 2016’da Hindistan ve ABD arasında 2004’ten beri müzakere edilen ve "her iki tarafın da kara tesislerinden, hava üslerinden ve limanlarından tedarik, yedek parça ve hizmetlere erişmesine" izin veren “Lojistik Değişim Anlaşması Memorandumu” imzalanmıştır. Böylece iki devlet yakın bir savunma ortaklığına dahil olmuştur. Bölgede bağımsız bir güç statüsü elde edebileceği bir düzen oluşturabilmek ve bölgede ayak izini genişleten Çin’i çevrelemek adına ABD’nin Hint-Pasifik stratejisini desteklemektedir (Ogden, 2018: 10-11).

Modi yönetimi stratejik özerkliğe ortaklıklardan kaçınarak değil bilakis güçlü ortaklıklar aracılığıyla ulaşmak istemektedir. Bu aşamada Hindistan, Dörtlü’yü (ABD, Japonya, Avustralya, Hindistan) Çin karşısında stratejik özerkliğini arttırmaya çalışmak için kullanırken Rusya ve Çin ile gerçekleştirdiği iş birlikleri ile küresel ekonomik düzene meydan okumaya çalışan Trump karşısında stratejik özerkliğini arttırmayı amaçlamaktadır. Örneğin; Modi Davos’ta yaptığı konuşmasında, küreselleşmeyi “Önce Amerika-America First” korumacılığına karşı savunmak için Çin ile ortak bir zemin bulma çabası sergilerken başka bazı konularda da ABD ile aynı paydada bulunduğu görülmektedir (Pant vd., 2019: 5-12). Bu doğrultuda, Modi dönemi dış politikasının önemli bir değişkeni olarak kabul edilen ABD ile yakın ilişkilere rağmen Hindistan’ın, gruplaşma algısının önüne geçmeye ve ABD’nin kendisini garanti müttefik olarak gördüğü pozisyonu bertaraf

etmeye çalıştığı söylenebilir (<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/stratejik-pragmatizmin-golgesinde-cin-hindistan-iliskilerinin-gelecegi/1626146>). Çok kutuplu düzenin tesis edilmesi ile bölgede ABD'nin Çin'in yerini alması engellenecek ve uluslararası hukuk kurallarının hâkim olduğu ve konsensusun sağlandığı bir sistemin önünü açacaktır. Böylece bölge, Çin ile ABD arasında bir güç mücadelesinden ziyade Hindistan, Rusya, Japonya ve Avrupa Birliği gibi diğer büyük aktörlerin ve bölgesel aktörlerin de yer aldığı bir oyun alanına dönüşecektir. (<https://iai.tv/articles/india-is-creating-a-new-world-order-auid-2118>).

Yukarıda bahsi geçen sebeplerden hareketle Modi'nin başbakan seçilmesinin ardından Hindistan dış politikasını yönlendirirken iki ana hedefi gerçekleştirme çabasında olduğu ifade edilebilir. Bunlardan ilki ABD ile siyasi, ekonomik ve askeri bağları güçlendirirken Rusya ile geleneksel dostluğuna zarar vermemek, ikincisi ise bölgede Çin'in politikalarını kontrol altında tutabilmek adına Çin'e ikili yaklaşmak (Torri, 2018: 295-296). Modi'nin nihai amacı ise Hindistan'ı uluslararası yapılanmada önemli bir oyuncu haline getirirken uluslararası sistemin önceliklerini belirleme noktasında yetenekli bir küresel aktöre dönüştürmektir. Nitekim, Hindistan'ı bir kural alıcıdan (rule-taker) bir kural koyucu haline getirme niyeti ortaya konmaktadır. Geçmiş yönetimlerin riskten kaçınan duruşlarının terk edilerek belirlenen amaca ulaşmada risklerin alındığı ve temkinli bir güç olmaktan sıyrılmış büyük bir oyuncu olarak daha çevik bir şekilde küresel rol üstlenmeye hazır olduğunu göstermektedir. Bunun için maddi güç kullanımının yanı sıra Hindistan'ın ayak izinin genişletilmesinin arzu edildiği bölgelere yönelik yoganın, Budizm'in, diasporanın ve kültürel çıktılarının (film, dizi müzikleri) kullanılarak hiper-enerjik bir diplomasi ortaya konmaktadır (Pant vd., 2019: 5-12).

Hindistan'ın stratejik özerklik hususundaki duruşu ile ilgili örnek gösterilebilecek diğer bir konu ise S-400 füzelerinin Rusya'dan satın alınması ve Ukrayna'da yaşanan savaş sebebiyle Rusya'yı açık ve resmi olarak kınamamasıdır. Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin'in 2018'de Hindistan'a yaptığı ziyarette iki ülke arasında S-400 füze sistemi anlaşması imzalanmıştır. ABD'li uzmanlar, S-400 füze sistemi anlaşmasıyla ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası'nın (CAATSA) uygulandığı devletler kapsamına Hindistan'ın girme olasılığının yükseldiğini savunmuşlardır. Hindistan Dışişleri Bakanı S Jaishankar'ın Ekim 2019'da Hindistan'ın S-400 füze silah sistemini Rusya'dan satın alma durumuna karşı ABD'den gelen yaptırım tehdidi ile ilgili Mike Pompeo ile gerçekleştireceği toplantı öncesinde *"Herhangi bir devletin bize Amerika'dan ne alıp almamamızı söylemesini istediğimizden daha fazla hiçbir devletin bize Rusya'dan ne alacağını veya almayacağını söylemesini istemeyiz. Bu seçim özgürlüğü bizim ve bunu kabul etmenin herkesin çıkarına olduğunu düşünüyoruz"* ifadeleri Hindistan'ın stratejik özerkliğinden ödün vermeyeceğini göstermektedir. (<https://www.jagranjosh.com/current-affairs/india-russia-missile-deal-what-is-caatsa-law-and-implications-1570093003-1>; <https://foreignpolicy.com/2022/04/11/india-russia-ukraine-war-diplomacy/>). Temmuz 2022'de ABD Temsilciler Meclisi'nin Hindistan'ın S-400 füzelerini satın almasına yönelik olarak CAATSA kapsamında özel bir muafiyet sağlaması Hindistan'ın stratejik özerklik kapsamında yürüttüğü politikanın başarısını ve bölgede bir oyuncu olarak önemini ortaya koymaktadır (<https://eurasianimes.com/no-caatsa-sanctions-us-approves-caatsa-waiver-to-india/>). Tüm bunlar ışığında, benimsenen bağlantısızlık politikasının terk edilerek stratejik özerkliğe ve ülkenin çıkarları söz konusu olduğunda stratejik uyuma geçiş yapıldığı söylenebilir (Pant vd., 2019:12).

4. Sonuç

Modi siyasi, ekonomik, güvenlik ve kültürel alanlarda bağlantıyı güçlendirmiş ve ortak hedeflere doğru hareket eden bir bölgenin oluşmasına öncelik vermiştir. Hindistan'ın yerel kalkınmasını teşvik etmek için uluslararası ortaklıklardan yararlanmak; Hint-Pasifik'te istikrarlı ve çok kutuplu bir güç dengesini sağlamak; Pakistan'ı ayrılıkçılığı ve ayrılıkçıları desteklemekten caydırmak; uluslararası arenada Hint temsilini ve liderliğini ilerletmek için devletin maddi ve manevi güç unsurlarını dış politik söylemleriyle senkronize ederek Hindistan dış politikasında değişikliğe gitmiştir.

Modi ile birlikte Hindistan dış politikasında “temel amaçları değiştirmeden kullanılan araçlarda ve yöntemlerde değişiklik” yapıldığını söylemek mümkündür. Bu doğrultuda, Modi'nin birincil etkisi, mevcut politikaların ve davranışların önemli ölçüde geliştirildiği ve ilerletildiği bir hızlanmanın önünü açmasıdır. İkili ilişkilerde, bu eğilimler en çok Hindistan'ın özellikle Çin'in Hint-Pasifik bölgesindeki politikalarına karşı şekillendirdiği ABD, Japonya ve Avustralya ile ilişkilerinde belirginleşirken, Rusya ile bağlarını güçlendirmeye devam etmiştir. Çin ile süregelen sınır gerilimlerine rağmen, stratejik özerklik kapsamında ilişkiler ekonomik olarak artmaya ve derinleşmeye devam etmektedir. Modi'nin ülkenin stratejik özerkliğini koruyarak ikili ilişkilerde ve çok taraflı platformlarda Hindistan'ın çıkarlarını korumada söylemde ve eylemde daha cesur davranması, bölgede çok kutupluluğu korumak adına küçük büyük fark etmeksizin önceki hükümetler tarafından uzun yıllar ziyaret edilmeyen birçok ülke ile bağlantıyı ve ilişkileri geliştirmesi, bu ülkelerdeki Hint diasporasıyla erişimi derinleşirmesi, terörizme karşı çizgilerini net bir şekilde belirginleşirmesi bu dönemdeki Hindistan dış politikasının önemli çıktılarıdır. Özellikle din ve yumuşak güç diplomasisi söz konusu olduğunda Modi, Hindistan'ın dünyadaki rolünü Hindu kültürünün taşıyıcısı ve bir vishwaguru (dünya gurusu) olarak yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Modi'nin dış politikayı, önceki Hintli liderlerin uluslararası diplomaside gösterdiği enerjiyi sağlam bir şekilde kullandığı ortadadır.⁷

Diğer ülkelerle ekonomik veya güvenlik ilişkileri söz konusu olduğunda pragmatik tutum ve hızlı diplomasi yoluyla Hindistan'ı mevcut tarihsel ve ideolojik kısıtlamalardan kurtarmak dış politikada önem kazanmıştır. Hindistan ile potansiyel rakipleri arasındaki ekonomik ilişkiler, güvenlik ilişkilerinden nispeten bağımsızdır ve birbirleri üzerinde oluşacak herhangi bir kısıtlamanın önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Bunun en güzel örneği Modi'nin Çin Devlet Başkanı Xi Jinping ile yaptığı görüşmelerden sonra imzalanan ekonomik anlaşmalardan, BRICS Bankası ve Asya Altyapı Yatırım Bankası'na Hindistan'ın katılımından açıkça görülmektedir.

Son yıllarda, Hindistan'ın Doğu Asya ve Güneydoğu Asya ile ilişkilerinin gelişiminde esas olarak Çin ile tek başına başa çıkmanın zorluğundan kaynaklandığı ortadadır. Bu nedenle Modi hükümetinin sürdürdüğü bölgesel ilişkiler, Çin ile Hindistan ve diğer komşu ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişmesinden etkilenecektir. Çin'in Hint Okyanusu'ndaki askeri varlığı göz önünde

⁷ Hindu milliyetçisi BJP'nin Hindistan siyasi sahnesinin ön saflarına yükselmesi ve 2019'da tekrar hükümeti kuracak çoğunluğu elde etmesiyle Hindutva ideolojisi güç kazanmıştır. BJP, Cammu ve Keşmir eyaletinin anayasal statüsünü değiştirme isteğine ve hükümette çoğunluk desteğine sahip olmayı fırsat bilerek Cammu Keşmir'e özerklik tanıyan “370. Madde” yi iptal etmiş ve devletin özel statüsünü geri çekmiştir. Keşmir'in özerk statüsünün kaldırılması sadece BJP'nin seçim kampanyasındaki vaatleri yerine getirmeyi değil, aynı zamanda Hindu milliyetçi güçlerin uzun süredir ulaşmayı istedikleri bir gelişmedir. Modi'nin BJP partisi 75 yıllık Hindistan tarihinde ülkenin %15'ini oluşturan Müslümanların tek bir milletvekiliyle temsil edilmediği ilk iktidar partisidir. Hindistan, 2021'de Freedom House tarafından siyasi ve insan hakları konusunda “kusurlu bir demokrasi” ve “kısmen özgür” olarak değerlendirilmiştir. Dahası, siyasi muhaliflere ve Müslüman nüfusuna yönelik artan saldırılar, ülkede giderek artan medyaya ve ifade özgürlüğüne karşı hoşgörüsüzlük, nefret söyleminin ve dini kutuplaşmanın görmezden gelinmesi Modi'nin izlediği politikaların diğer bir yüzünü göstermektedir. Bu boyut ayrı bir çalışma konusudur.

bulundurulduğunda iki ülke arasındaki tartışmalı sınırlara yönelik anlaşmazlıkların tırmanması Hindistan'ın Japonya, Vietnam, Avustralya, ASEAN ve Endonezya gibi kilit ortaklarla daha derinlemesine temaslarda bulunmasına sebep olabilir. Nitekim, Çin'in Hint-Pasifik'teki anlaşmazlıklara yönelik sert tutumunun bölgeyi istikrarsızlaştırmaya devam etmesi, Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinin bölgesel güvenlik mimarisinde iş birliğinde Hindistan'ı aramasını ve Hindistan'ın bölgede etki alanını genişletmesinin önünün açılmasını sağlayabilir. Bu sebeple Asya'nın yeni yükselen gücü olarak tanımlanan Hindistan, ulusal ve uluslararası çıkarlarını koruyacak, hedeflerine ulaşmasına olanak sağlayacak aynı zamanda bölge ülkeleriyle uzlaşmayı kolaylaştıracak bir dış politika ile devam etmeli ve kapsamını sınırlamamalıdır.

Ülkesinin hareket alanını sınırlayan engellerle uğraşmak zorunda olduğunun farkında olan Modi, sistemik kısıtlamalar içinde bu zorluklar ile başa çıkarak hedeflere ulaşmak için söylemsel ve yönetsel güncellemelere gitmiştir. Dünya'yı tehditkâr, uluslararası siyaseti kötü olarak algılayan bir lider olmak yerine iş birliğine önem vermiştir. Odak noktası Doğu'ya Hareket Et, Önce Komşuluk, Hindistan'da Üret ve Stratejik Özerklik gibi politikalarla fırsatlardan yararlanmak ve ilişkiler kurmak olmuştur. Asya'da bulunan her ülkeyi bir yapbozun parçası olarak tanımlayarak ortak katılım olmadan ekonomik gelişimin ve bütünleşmenin gerçekleşmeyeceğinin bilincindedir. Tüm bunlar, hükümetin girişimlerinde güç unsurlarını ve özellikle diplomasiyi devletin hedeflerine ulaşmasına kolaylaştırmak amacıyla kullanmasının dış politikanın değişiminde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Ahmed, Z. (2019). India's Act East policy and North East India: A critical review. *International Journal of Research in Social Sciences*, 9 (9),1-11.
- Bajpae, C. (2016). Modi, India and the emerging global economic order. *Journal of Asian Public Policy*, 9(2), 198-210 <https://doi.org/10.1080/17516234.2016.1165335>
- Bakshi, G.(2019). India-Russia missile deal: What is CAATSA law and its Implications?, <https://www.jagranjosh.com/current-affairs/india-russia-missile-deal-what-is-caatsa-law-and-implications-1570093003-1>, (Erişim: 30.06.2020).
- Bhatnagar, A & Passi, R. (2016), Neighbourhood First: Navigating Ties Under Modi, ORF (Observer Research Foundation), <https://www.orfonline.org/research/neighbourhood-first-navigating-ties-under-modi/>, (Erişim: 20.05.2022).
- Chaturvedy, R. R. (2014). Neighbourhood First': Modi's Foreign Policy Mantra. *Institute of South Asian Studies*, October, https://www.files.ethz.ch/isn/184416/ISAS_Brief_No_346_-_Neighbourhood_First_03102014141625.pdf, (Erişim: 27.06.2022).
- Chaturvedy, R. R., (2018), Interpreting India's 'Act East' Policy, https://www.isas.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2018/03/ISAS-Working-Paper-No.-284-Interpreting-Indias-Act-East-Policy_.pdf, (Erişim: 03.09.2022).
- Chaudhury, A. B. R.& Saha, P. (2019) India in Pivotal Geographies: Indo-Pacific, <https://www.orfonline.org/expert-speak/india-in-pivotal-geographies-indo-pacific-54305/> (Erişim: 25.12.2021).
- Chaudhury, R.R. (2018). Understanding Modi's Vision for The Indo-Pacific, <https://www.iiss.org/blogs/analysis/2018/05/modi-vision-indo-pacific> (Erişim: 25.12.2021).
- Ogden, C. (2016). *Hindistan Dış Politikası*, İstanbul: İyİ Düşün Yayınları.
- Chopra, A. A. (2016). Sagarmala or SAGAR: A Maritime Dilemma, *Gateway House*, <https://www.gatewayhouse.in/sagarmala-or-sagar-our-maritime-dilemma/> (Erişim:10.02.2021).
- Chunhao, L. (2019). India's Foreign Policy Re-Orientatıon in Modi's Second Term and Future Prospects, <http://www.cicir.ac.cn/UpFiles/file/20200228/6371848243709195014821157.pdf>, (Erişim: 02.09.2022).
- Ganguly, S. (2017). Has Modi Truly Changed India's Foreign Policy? . *The Washington Quarterly*, 40 (2), 131-143.
- Gopalakrishnan, M. & Jha, M, How PM Modi Changed The Face Of Indian Foreign Policy, <https://amp.dw.com/en/how-pm-modi-changed-the-face-of-indian-foreign-policy/a-48618235>, (Erişim: 25.12.2021).

Gupta, S., Mullen, R. D., Basrur, R., Hall, I., Blarel, N., Pardesi, M. S., & Ganguly, S. (2019). Indian Foreign Policy under Modi: A New Brand or Just Repackaging?. *International Studies Perspectives*, 20(1), 1–45.

Iyer, G. (2020). Sense for sensibility: Maritime domain awareness through the information fusion centre – Indian Ocean Region, *ORF- Observer Research Foundation*, https://www.orfonline.org/expert-speak/sense-for-sensibility-maritime-domain-awareness-through-the-information-fusion-centre-indian-ocean-region-ifc-ior-60811/?amp&expert-speak/sense-for-sensibility-maritime-domain-awareness-through-the-information-fusion-centre-indian-ocean-region-ifc-ior-60811/&_twitter_impression=true , (Erişim: 20.02.2022).

Kaura, V. (2018). Grading India’s Neighborhood Diplomacy, <https://thediplomat.com/2017/12/grading-indias-neighborhood-diplomacy/>, (Erişim: 25.12.2021).

Kesavan, K. V. (2020). India’s ‘Act East’ policy and regional cooperation. *India and South Korea: Exploring New Avenues, Outlining Goals*, ORF Special Report # 101, 7-16. https://www.orfonline.org/wp-content/uploads/2020/02/ORF_SpecialReport_101_India-SouthKorea.pdf#page=7 (Erişim: 11.09.2022)

Kumar, L. C. D. (2019). Indian Ocean Region (IOR) : India as a Net Security Provider- The Way Ahead , The United Service Institution of India, <https://usiindia.org/publication/usijournal/indian-ocean-region-ior-india-as-a-net-security-provider-the-way-ahead/>, (Erişim: 29.07.2020)

Medcalf, R. (2018). Reimagining Asia: From Asia-Pacific to Indo-Pacific. In *International Relations and Asia’s Southern Tier* (pp. 9-28). Springer, Singapore.

Mishra, R. (2019), Why India pulled out of the RCEP free trade deal, <https://www.dw.com/en/why-india-pulled-out-of-the-rcep-free-trade-deal/a-51137128>, (Erişim: 26.12.2021).

Mohan, R. J. (2022), Across South Asia, U.S. and India Push Back Against China, <https://foreignpolicy.com/2022/04/06/us-india-china-sri-lanka-south-asia-geopolitics/>, (Erişim: 28.08.2022).

Mohani R. J. (2015), From Looking East to Acting East, <https://www.mea.gov.in/in-focus-article.htm?24714/From+Looking+East+to+Acting+East>, (Erişim: 28.08.2022).

Muni, S. D. (2017). “Modi’s ‘Neighbourhood First’ Initiative”, In Sinderpal Singh eds., *Modi and The World: (Re) Constructing Indian Foreign Policy*, Singapore: World Scientific Publishing Company, 117-137.

Nagao, S. (2020), The rise of India and Japan-America-India defence technology cooperation, https://www.orfonline.org/expert-speak/the-rise-of-india-and-japan-america-india-defence-technology-cooperation-61272/?amp&_twitter_impression=true , (Erişim: 20.02.2020).

Ngaibakching, & Pande, A. (2020). India’s act east policy and ASEAN: Building a regional order through partnership in the Indo-Pacific. *International Studies*, s.73. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0020881719885526>, (Erişim: 03.09.2022).

Ogden, C. (2018), Tone Shift: India’s Dominant Foreign Policy Aims Under Modi, *Indian Politics and Policy*, 1(1),3-23.

Ollapally, D. (2019) . India needs to keep its friends close and its rivals closer, <https://www.eastasiaforum.org/2019/01/04/india-needs-to-keep-its-friends-close-and-its-rivals-closer/>, (Erişim: 25.12.2021).

Padmaja, G. (2015). Modi's Maritime Diplomacy: A Strategic Opportunity. *Maritime Affairs: Journal of the National Maritime Foundation of India*, 11(2), 25-42.

Padmaja, G. (2018) Revisiting 'SAGAR' – India's Template for Cooperation in the Indian Ocean Region, National Maritime Foundation, s.4-6, <https://maritimeindia.org/View%20Profile/636602941847320911.pdf> , (Erişim: 20.01.2021).

Pant, H. V., & Taneja, K. (2019). Looking back, looking ahead: Foreign policy in transition under Modi. *ORF Special Report*, s. 5-12, https://www.orfonline.org/wp-content/uploads/2019/07/ORF_SpecialReport_93_ForeignPolicy-Modi_NE_, (Erişim: 03.09.2022).

Pant. H. V. (2020). Shifting terrain for India's foreign policy, https://www.orfonline.org/research/shifting-terrain-for-indias-foreign-policy-60533/?amp&research/shifting-terrain-for-indias-foreign-policy-60533/&twitter_impression=true, (Erişim: 20.04.2021).

Parameswaran, P. (2015). A "new proactive" Indian foreign policy under Modi?. *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2015/07/is-india-advancing-a-new-proactive-foreign-policy-under-modi/>, (Erişim: 20.09.2021).

Pardesi, M. S. (2019). Modi, from 'Look East'to 'Act East'Semantic or Substantive Change. *International Studies Perspectives*, 20(1), 29-33.

Pethiyagoda, K. (2015), Modi Deploys His Culture Skills in Asia, <https://www.brookings.edu/opinions/modi-deploys-his-culture-skills-in-asia-2/>, (Erişim: 26.12.2021)

Piccone, T. (2015). Modi's Foreign Policy Strikes a Spiritual Chord When It Comes to Democracy, '. *Modi's Foreign Policy@ 365: Course Correction*. <https://www.brookings.edu/opinions/modis-foreign-policy-strikes-a-spiritual-chord-when-it-comes-to-democracy-2/>, (Erişim: 25.01.2020).

Pulipaka, S, Singh, G. A. & Sircar, S. (2017), India and Connectivity Frameworks, *Delhi Policy Group*, https://www.delhipolicygroup.org/uploads_dpg/publication_file/india-and-connectivity-frameworks-1074.pdf, (Erişim: 03.09.2022).

Rajagopalan, R. (2020). Modi Couldn't Change Indian Foreign Policy: The Question Is Why. *Asia Policy*, 27(2), <https://muse.jhu.edu/article/754914/pdf> (Erişim: 19.01.2021).

Rajendram, D. (2014), India's new Asia-Pacific strategy: Modi acts East, *Lowy Institute for International Policy*, <https://www.lowyinstitute.org/sites/default/files/indias-new-asia-pacific-strategy-modi-acts-east.pdf>, (Erişim: 11.05. 2022).

Roy-Chaudhury, R., & de Estrada, K. S. (2018). India, the Indo-Pacific and the Quad. *Survival*, 60(3), 181-194.

Sempa, F. P. (2015). Hans Morgenthau and the Balance of Power in Asia, *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2015/05/hans-morgenthau-and-the-balance-of-power-in-asia/>, (Erişim: 15.05.2022).

Shah, K. M. (2019), India in pivotal geographies: South Asia, <https://www.orfonline.org/expert-speak/india-in-pivotal-geographies-south-asia-54281/>, (Erişim: 25.12.2021).

Shujahi, F. K., & Hussain, N. (2016). Evaluating Modi's Foreign Policy: Continuity or Change. *Journal of Political Studies*, 23(2), 617:636.

Sidhu, W. P. S., & Godbole, S. (2015). Bold Initiatives Stymied by Systemic Weakness. Modi's Foreign Policy, 365, s.4. <https://www.brookings.edu/opinions/bold-initiatives-stymied-by-systemic-weakness/>, (Erişim: 28.06.2022).

Sinha, D., (2016). India's Look East Policy and the Northeast, <https://www.mea.gov.in/distinguished-lectures-detail.htm?505>, (Erişim: 28.08.2022).

Sridharan, E. (2017). Where is India headed? Possible future directions in Indian foreign policy. *International Affairs*, 93(1), s. 62 https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/ia/INTA93_1_04_Sridharan.pdf, (Erişim: 28.08.2022).

Staff, F. (2018). Shangri-La Dialogue: Narendra Modi's balancing act between India and China on security, other key takeaways, <https://www.firstpost.com/world/shangri-la-dialogue-narendra-modis-balancing-act-between-india-and-china-on-security-other-key-takeaways-4499201.html>, (Erişim: 25.03.2021).

Torri, M. (2018), India 2018: the resetting of New Delhi's Foreign Policy?, *Asia Maior*, s. 295-296, <https://www.asiamaior.org/files/AM-2018-Torri.pdf>, (Erişim: 03.09.2022).

Tourangbam, M. (2019). Invoking Greater Realism in Indian Foreign Policy, <https://thediplomat.com/2019/12/invoking-greater-realism-in-indian-foreign-policy/>, (Erişim: 25.12.2021).

Wojczewski, T. (2020). Populism, Hindu nationalism, and foreign policy in India: the politics of representing "the People". *International Studies Review*, 22(3), s. 9-10 https://kclpure.kcl.ac.uk/portal/files/110901319/AAM_Populism_Foreign_Policy_and_Hindu_Nationalism_in_India_The_Politics_of_Representing_the_People_ISR.pdf, (Erişim: 03.09.2022).

Vaishnav, Milan (2019), The BJP in Power: Indian Democracy and Religious Nationalism, <https://carnegieendowment.org/2019/04/04/bjp-in-power-indian-democracy-and-religious-nationalism-pub-78677>, (Erişim: 25.12.2021).

Vijay, A. (2018). India's Trade and Maritime Policy in the Indian Ocean Region, *Centre for Public Policy Research*, s.1-8 <https://www.cppr.in/wp-content/uploads/2018/05/India%E2%80%99s-Trade-and-Maritime-Policy-in-the-Indian-Ocean-Region.pdf>, (Erişim: 17.08.2022).

Yang, Y. E. (2010). Leaders' Conceptual Complexity and Foreign Policy Change: Comparing the Bill Clinton and George W. Bush Foreign Policies toward China. *The Chinese Journal of International Politics*, 3(4), 415-446. <https://doi.org/10.1093/cjip/poq015>.

Younus, U. (2019). India's Foreign Policy Evolution, The Diplomat, <https://thediplomat.com/2019/03/indias-foreign-policy-evolution/>, (Erişim: 20.09.2020).

Deconstructing the Modi Doctrine: Three Years of Modi's Foreign Policy (2017). <https://www.brookings.edu/events/deconstructing-the-modi-doctrine-three-years-of-modis-foreign-policy/>, (Erişim: 25.12.2021).

Government of India Ministry of External Affairs, <https://pib.gov.in/newsite/printrelease.aspx?relid=133837>, (Erişim: 28.08.2022).

India Brand Equity Foundation, <https://www.ibef.org/economy/make-in-india>, (Erişim: 26.12.2021).

India is creating a new world order, <https://iai.tv/articles/india-is-creating-a-new-world-order-auid-2118>, (Erişim: 17.05.2022).

Make in India Resmi İnternet Sitesi, <http://www.makeinindia.com/about>, (Erişim: 26.12.2021).

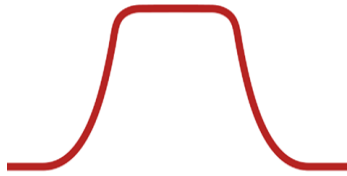
No CAATSA Sanctions On India – After Historic Nuclear Deal, US ‘Approves’ CAATSA Waiver For India, <https://eurasianimes.com/no-caatsa-sanctions-us-approves-caatsa-waiver-to-india/>, (Erişim: 15.07.2022).

Term of Sagar Doctrine, <https://www.iastoppers.com/flashcard/recently-a-term-sagar-doctrine-was-in-the-news-this-term-is-related-to-a-arabian-sea-or-b-indian-ocean/>, (Erişim: 20.12.2020).

The Manmohan Doctrine and Narendra Modi's Foreign Policy, <https://www.orfonline.org/research/the-manmohan-doctrine-and-narendra-modis-foreign-policy/>, (Erişim: 20.12.2021).

The mantra that PM gave us was – Reform, Perform and Transform”: Shri Mahesh Sharma, <https://www.mygov.in/48months/articles/the-mantra-that-pm-gave-us-was-reform-perform-and-transform-shri-mahesh-sharma/index.html>, (Erişim: 25.12.2021)

Why India Won't Condemn Russia, <https://foreignpolicy.com/2022/04/11/india-russia-ukraine-war-diplomacy/>, (Erişim: 10.04.2022).

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2022; 4(3), 299-312

First Submission:15.08.2022

Revised Submission After Review:27.09.2022

Accepted For Publication:28.09.2022

Available Online Since:30.09.2022

Research Article

The Katsina Factor in the History of Yawuri and Zuru Emirates: A Study of Katsinawa in Diaspora

Mansur Abubakar Wara,¹&Yusuf Abdullahi ²

Abstract

Katsina was one of the earliest Hausa kingdoms whose influence was felt beyond Hausaland since the precolonial period. While Katsina served as a focal point to scores of migrants, many Katsinawa as well, due largely to trade, Islamic scholarship and circumstances of the 1804 Jihad, migrated and settled in different parts of West Africa. In the case of Yawuri and Zuru Emirates, Katsina had influenced their developments in the social, economic and political spheres. However, extensive research has not so far been conducted to unravel these developments. This study therefore, intends to examine the role of Katsinawa in diaspora with particular reference to Yawuri and Zuru Emirates of Kebbi State, Nigeria. The study has revealed the role of Katsinawa amidst non-Hausa communities. The study has utilized, primarily, oral and written sources.

Keywords: Katsinawa, Yawuri and Zuru Emirates, Hausa Diaspora, Cultural Assimilation

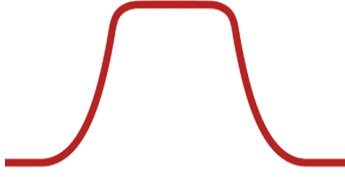
JEL Codes: Z12, Z13, Z19

---

¹ Ph.D., Federal University Dutsin-Ma, Department of History and Strategic Studies, Kasina State/Nigeria, mansurabubakar71@gmail.com, ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0002-0919-1945>.(Corresponding Author)

² Ph.D., Federal University Dutsin-Ma, Department of History and Strategic Studies, Kasina State/Nigeria, yusufmahuta@gmail.com, ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0002-6136-2035>

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2022; 4(3), 299-312

İlk Başvuru:15.08.2022

Düzeltilmiş Makalenin Alınışı:27.09.2022

Yayın İçin Kabul Tarihi:28.09.2022

Online Yayın Tarihi:30.09.2022

Araştırma Makalesi

Yawuri ve Zuru Emirliği Tarihinde Katsina Faktörü: Diasporadaki Katsinalılar Üzerine Bir Araştırma

Mansur Abubakar Wara¹ & Yusuf Abdullahi ²

Öz

Katsina, sömürge öncesi dönemden beri etkisi Hausaland'ın ötesinde hissedilen en eski Hausa krallıklarından biriydi. Katsina çok sayıda göçmen için bir odak noktası olarak hizmet ederken, birçok Katsinalı da büyük ölçüde ticaret, İslami bilim ve 1804 Cihad koşulları nedeniyle göç etti ve Batı Afrika'nın farklı bölgelerine yerleşti. Yawuri ve Zuru Emirlikleri örneğinde, Katsina onların sosyal, ekonomik ve politik alanlardaki gelişmelerini etkilemişti. Ancak, bu gelişmeleri ortaya çıkarmak için şimdiye kadar kapsamlı araştırmalar yapılmamıştır. Bu nedenle bu çalışma, Nijerya'nın Kebbi Eyaletindeki Yawuri ve Zuru Emirlikleri'ne özellikle atıfta bulunarak Katsinalıların diasporadaki rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, Katsinalıların Hausa dışı topluluklar arasındaki rolünü ortaya çıkarmıştır. Çalışmada öncelikle sözlü ve yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katsinalılar, Yawuri ve Zuru Emirlikleri, Hausa Diasporası, Kültürel Asimilasyon

JEL Kodlar: Z12, Z13, Z19

---

¹ Dr., Federal University Dutsin-Ma, Department of History and Strategic Studies, Kasina State/Nigeria, mansurabubakar71@gmail.com, ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0002-0919-1945>.(Sorumlu Yazar)

² Dr., Federal University Dutsin-Ma, Department of History and Strategic Studies, Kasina State/Nigeria, yusufmahuta@gmail.com, ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0002-6136-2035>

1. Introduction

The history of the kingdom of Katsina extends beyond its borders to areas outside the frontiers of Hausa states. This was not unconnected with the accessibility to movement and Katsinawa's early commercial acumen among other Hausa states. Generally, southward movement of Hausa people, specifically to areas of *Kasashen* Bauchi was common before the 19th century (Adamu,1978:23), Adamu has indicated that, these movements by Hausa peoples to areas lying south of Hausaland and to areas further south of Niger and Benue, were influenced by the need for commerce, military campaigns and search for new homes (Adamu,1978:23), Katsina was so prominent in the precolonial Hausaland mainly for the advantages it derived from its position on the trans-Saharan trade. It therefore easily became a prominent centre of commerce and of intellectual pursuits in Hausaland (Ross,2011:20). These factors attracted people of diverse background to Katsina such as the Berbers, Tuaregs, Kanuri, Nupe, Dyula, Fulani, and many others who were interested in Islamic learning and trade; all these were facilitated by the hospitality accorded to migrants in Katsina.

Politically, in its bid for expansion, Katsina had relations with its neighbours, particularly Kano, Gobir and Zamfara and with some distant areas outside Hausaland such as Karishen and Birnin Gwari. (Usman,1981:83). These relations were dynamic, peaceful and acrimonious, depending on the circumstances of the time. As Katsina attracted peoples from different parts of Africa, many others from Katsina also moved to other areas, within and outside Hausaland where they influenced the course of affairs in their new based territories. For instance, there were many Hausa communities, particularly of Katsina origin found in Gonja (present Ghana), Mali and many other places in Africa since the precolonial period (Adamu,1978:23). In the territories of Yawuri (also pronounced as Yauri) and Zuru, the presence of Katsinawa was noticeable since the 16th century (Adamu,2013). It should be noted that, the study of Katsinawa in diaspora has not received the attention it deserved. This paper therefore intends to examine the dynamic impact of Katsinawa in Yawuri and Zuru Emirates. In order to achieve this, the paper describes the land and peoples of Yawuri and Zuru Emirates, migration and settlement of Katsinawa in Yawuri and Zuru Emirates, and then analyses the impacts of Katsinawa in Yawuri and Zuru Emirates within the aspects of politics, society and economy.

2. Theoretical Framework

Since time immemorial, human being have been moving from one place to another. Therefore, migrations cannot be separated from human history. Migrations took place in various ways. In some occasions, people moved based on their wishes in order to achieve certain objectives essential in their lives. However, migrations also occur because of circumstances beyond one's control. In this case, people could be forced to migrate. In precolonial African history, movement of people from one place to another was common because of the need for trade, education, search for new homes and so on. Generally, scholars divided factors responsible for human migration into two basic factors; push and pull. While push factors lead to emigration, pull factors lead to immigration. Push factors include warfare, natural disasters such as earth quake, drought and famine, brutality of governance, absence of human freedom and so on. These make people to move out in order to have a new and much more favourable destiny. During colonial period, for instance, there were some movements of people from French colonies to British colonies due largely to much more severe policies on force labour and taxation in the French colonies (Prothero, 1958). Pull factors on the other hand, include economic opportunities and peaceful environment, among

others (Amin, 1974). These factors of push and pull are significant in understanding Katsinawa migrations and settlements into the areas of Yawuri and Zuru Emirates.

3. Yawuri and Zuru Emirates: Land and Peoples

Yawuri and Zuru emirates have had almost similar geographical features as they are located within the transitional zone; the area between high plains of Hausaland and Niger through, or between Sokoto Rima Basin and Middle Niger Region. These areas were characterized by mountains, rivers, vegetation, fertile land and flood plain areas. These influence migrations, settlements and people's occupation. By the beginning of the 18th century, the Yawuri territorial boundaries had enlarged, having achieved the climax of its political influence and economic power. To the east, it had extended to as far as River Mariga, which was a tributary of River Kaduna. To the west of the River Niger, it extended to as far as Lolo (in the present Illo District of Gwandu Emirate), and to the south, it was bordered with Nupeland within the area of Maza-Kuka village. To the north, the Yawuri kingdom was bordered with Kebbi from Koko and Shesu in the north of Danko town, in the present Zuru Emirate. It is added that both Rijau and Kontagora in the present Niger State were once the subservient of Yawuri who were respectively under the control of *Ubandawaki and Galadima* of Yawuri (Yandaki, Bunza, & Wara, 2015:98). The defunct land of Maginga kingdom was also an integral part of Yawuri Emirate, starting from 1913 when the British colonial government merged the two and formed the Yawuri Emirate. The two kingdoms were both situated on the left bank of the River Niger (Hausa, *Kuwara*, in colonial literature, *Quora*) in Kebbi State. Yawuri and Maginga were also outside Hausaland, inhabited by the non-Hausa ethnic groups before Hausa settled in the areas.

The area of Zuru Emirate is located in the southern part of the Kebbi State. In the pre-colonial period, the Zuru area principally comprised five autonomous chieftaincies; Danko, Sakaba, Fakai, Dabai and Wasagu. Various communities were found in each of these settlements but predominantly Bangawa in Danko, Fakkawa in Fakai, Achipawa and Kambari in Sakaba, Lelna in Dabai, and Hausa in Wasagu. Therefore, the earliest known ethnic groups to have established their presence in the areas of what is today known as Yawuri and Zuru Emirates were Kambari, Shangawa, Lopawa, Laru, Basawa, Reshe (popularly known as the Gungawa), Dukkawa, Bangawa, Fakkawa, Lelna (Dakarkari) and Achipawa. Most of these were adherents of traditional belief system. Their main occupations include hunting, farming and fishing. The Kambari and Dukkawa are found in both Yawuri and Zuru emirates. These were the peoples that Katsinawa met in the areas of Yawuri and Zuru.

4. Major Phases in the Migration and Settlement of Katsinawa in Yawuri and Zuru

Although, as indicated above, the area of Yawuri and Zuru emirates were inhabited by non-Hausa speaking people, Hausa migrants subsequently settled in these areas on a permanent basis. Most of the Hausa who settled there include Kabawa, Kanawa, Gobirawa, Zage-zagi, Katsinawa, and hosts of others. However, among these, the impact of Katsinawa seems to be much more noticeable. It should be noted that, by the 15th century, Katsina had already emerged as a kingdom. (Usman, 1981:2) It thereafter became a hub of commerce and intellectual pursuits. The Katsinawa, as astute traders, moved within and outside Hausaland where they became so engaged in local and long distance trade. Yawuri and Zuru emirates, on their own part, also were beneficiaries of their own location, along the trade routes, linking Hausa States with Gonja. It was in the course of journey for trade that some Katsinawa ventured into Yawuri and Zuru territories. Some of the Katsinawa regarded Yawuri and Zuru areas as Zango, for transit, where they established some pockets of residences along the trade routes, for rest and refreshment. Some Katsinawa

subsequently attended some markets in Yawuri and Zuru areas more especially at Birnin Yawuri and Isgogo. Mahdi Adamu has shown that the period between 15th and 16th centuries were certainly the time of the Hausa's penetration (specifically *Katsinawa*) and their permanent settlements in Yawuri and Maginga Kingdoms. (Adamu,1978:40)

Another major phase in the settlement of Katsinawa in Yawuri and Zuru was in the gradual migratory movements of Katsinawa and Hausa people generally into the areas of the Nigerian Middle Belt before the 19th century. As shown somewhere above, such movements were made as a result of the need for slaves or military campaigns and search for new homes. The geography of *Kasashen* Bauchi, with hills and plains, trees and shrubs, fertile and vast land, and rivers, with freedom to exercise ones' religious belief system and less centralized government, offered new opportunities for Hausa people to settle outside Hausaland. In this case, many of the Katsinawa found themselves as residents of Yawuri and Zuru emirates. An instance of this was the expedition of Sarkin Katsina, Gozo, in 1801, which took him beyond Zamfara and the River *Ka* where he ventured into the area of Zuru emirate (Usman,1981:24). After the expedition, many among his entourage did not go back to Katsina but rather established permanent residences in Zuru area.

Closely associated with this, was the 1804 Jihad which resulted to socio-economic and political transformations in Hausaland and beyond. For Katsina and in many other Hausa States, Jihad led to changes in ruling dynasties. The overthrown Hausa government of Katsina moved to areas as far as Maradi. Many others dispersed. As in the case of Kano and Zazzau whose Hausa people moved to areas of Nigerian Middle Belt in order to distant themselves from the impact of the Jihad, some Katsinawa might have also moved to similar areas during the Jihad period. (Umaru,1992). Probably, this will serve as push factors for the Katsinawa migrants who settled in Yawuri and Zuru emirates in the 19th century.

In the first half of the 20th century, colonialism was the major factor that influenced peoples' movement. The colonial policies in the aspects of conscription to fight during the world wars, taxation, forced labour and inclusion of some few local people to participate in the colonial administration also affected considerably the pattern of migrations (Prothero, 1958: 17 & Amin, 1974: 80). Adding to these were the cases of drought and famine which occurred here and there in some provinces. In order to ensure the success of the indirect rule system, some Hausa were recruited and included into colonial administration of some less centralized societies (Okpeh, 2006: 299-355). Similar scenario occurred in Yawuri and Zuru emirates where some Hausa from Kano and Katsina served in the colonial administration of the areas in different aspects, including serving as License Buying Agents (LBAs) for the colonial firms like the United African Company (UAC) (Alhassan, 2002). Therefore, the migrations and settlement of Katsinawa into the areas of Yawuri and Zuru can be properly understood within these lenses.

5. Katsinawa in Yawuri and Zuru Emirates: The Political Discourse

Katsina migrants established prosperous settlements and chieftaincies in the areas of Yawuri and Zuru emirates. Tafiraulu, a certain wealthy Muslim Hausa trader from Katsina was, in 1425, responsible for founding of the Hausa ruling family in the areas of Yawuri and Maginga where he first established his political leadership and ruled over the Gungawa of Yawuri (An interview with late Malam Musa Abdullahi, 27/3/2014 & Adamu, 1978:40). His base was at Gungun Kafa and six rulers from his dynasty ruled Yawuri Kingdom. In Maginga Kingdom, however, Tafiraulu's dynasties have continued to rule to date. Witten records show that, in about 1488, the Kambari of Agwara came under the rule of the Hausa people without a battle having been fought. The state came to us under the name of Maginga kingdom. Agwara, and later Ngaski, served as the headquarters of this Hausa government established by Hausa people from Katsina. In the 16th century, the Hausa people who had been living among the Gungawa on the islands of the River Niger built Birnin Yawuri as their political centre and began a war of conquest on the Kambari. This conquest reached Ibeto, which was incorporated into the newly established Yawuri kingdom. The Hausa rulers of Maginga and Yawuri, each divided its territories into small administrative units and sent their resident representatives to such districts (Adamu, 1978:40). The title of such a representative was *Damisa* (Tiger).

The area of *Kasar* Yawuri, according to Adamu, was inhabited by small chieftaincies of Kambarawa and Gungawa that include Maginga, Ibelu and Gungun Kafa when the Hausa migrants settled. He further stated that, the most important reign in the history of *Kasar* Yawuri was the reign of Yawuri, who brought Kambarawa on the mainland and the Gungawa on the island, under a single government and created *Kasar* Yawuri. It should be noted that the Yawuri ruling family descended from Katsina. The Katsinawa political dominance was also declared over the Kambari of Maginga Kingdom¹ Other settlements established by Katsinawa include Wasagu, Bena and Maburya. In these settlements, the Katsinawa established dynasties that have ruled over the years. The town of Wasagu, located to the eastern part of Zuru town, was established by Katsinawa who migrated there in 1700s. Konkoma established his rule at Wasagu and his dynasty continued to rule. Other prominent rulers that succeeded him and ruled before colonial period include Tsatsabori, Mazawaje, Makari, Gauta, Garo, Dan Barauka and Dan Ma'aji. Therefore, up to the 19th century, the Hausa migrants from Katsina continued to establish settlements within the vicinity of Yawuri and Zuru emirates. In the 19th century, some prominent settlements established by Katsinawa within the Yawuri emirate include Tungwani, Konono, Mai Kafo, and Gindane (Interview with Alhaji Aliyu Lumamu, 13/08/2012). These settlements still exist and inhabited mainly by the Hausa people who have engaged in farming and fishing.

One of the major political legacies the Katsinawa left in the areas of Yawuri and Zuru has been a sound democratic system of local government. The Hausa structure of government has enjoyed the upper hand there. Throughout the long history of Yawuri and Maginga kingdoms, Katsinawa's rule in the two territories was run on the basis of indirect rule. Each community was allowed to run its day to day affairs in its traditional ways, but under the supervision of a resident

---

¹ Maginga is in the present Ngaski Local Government Area and the Hausa later became the overlords of the indigenous people of the area.

district administrator appointed by the King. This entrusted political arrangement had precipitated socio-political harmony and unity between the rulers and the ruling communities. Apart from the role of Katsinawa in Yawuri and Zuru areas, Katsina kingdom also established diplomatic relations with some chieftaincies and kingdoms in Yawuri and Zuru as it had with the kingdom of Karishen. Diplomatic relations were common in Hausaland between one state and another, though there were occasions of conflicts, especially before the 19th century.

By the second half of the 18th century, Karishen was one of the influential kingdoms which reached its height of economic and political development in Zuru area. Its strength was also buttressed by its economy which was in the form of food production and procurement of slaves. It was therefore not surprising that Karishen became worthy of note to Hausa traders and other neighbouring kingdoms. The relation between Katsina and Karishen can be understood within the wider framework of some states that served as dependencies to Katsina. Y.B. Usman noted that Katsina had certain dependencies outside Hausaland which, among others, include Karishen, Maburia, Mahorro, Kumbashi and Birnin Gwari (Usman,1981.23). The facets of relations between Katsina and these dependencies, as Usman explains, were in trade and supply of slaves to Katsina, while politically Katsina sent regalia of office as recognition for the appointment of a new ruler. Katsina also involved in the arbitration of disputes in such dependencies. But this relation was not without frictions. Therefore, the facet of relation between Katsina and Karishen took another dimension when Katsina attacked the kingdom of Karishen during the reign of Sarkin Katsina, Gozo (1796-1801). Such attack was said to be carried consequent upon Karishen's breach of agreements especially in relation to trade with Katsina. But probably, it could be due to Karishen's failure to supply slaves to Katsina as slaves were of high importance in state's consolidation in Hausaland. Similarly, according to Katsina tradition, Yawuri is said to have been once invaded and defeated by Katsina towards the end of the 16th century, during the reign of Sarkin Katsina Aliyu Karya Giwa (died c. 1585) (Usman,1981.24). However, none of the Yawuri traditions has mentioned this event.

The emergence of new towns dominated by the Hausa was another direct effect as already seen with the case of the Katsinawa immigrants since during 15th century who established their new settlements in Yawuri Emirate. Evidences show that throughout the history of Yawuri and Maginga up to the 19th century, the Hausa (specifically of Katsina origin) had only two towns in the area; Birnin Yawuri, the earliest meeting point of Hausa community and Ngaski, a second largest town under Ngaski Local Government Area of Kebbi State. The town of Utono (Utono Island before 1968) had also become famous for its popularity in accommodating large number of Katsinawa since the 16th century. The Utono royal family members are still of Katsina origin (In discussion with Malam Jibo Utono, 22/8/2012)

It was a branch of these Hausa migratory waves from Katsina Kingdom that succeeded in founding a ward called Yaranchi in Ngaski town, in the present Yawuri Emirate of Kebbi State. The Ngaski oral record maintains that the Yaranchi inhabitants who are predominantly Hausa, originated from a ward called Yaranchi, in Katsina city. Certainly, few others came from Charanchi town in Katsina Emirate. It added that the vast majority of those that established the Yaranchi settlement in Ngaski comprised Muslim learned men (*Mallams*) and few traders. The ward still exists. They contributed to the early spread of Islam among the non-Muslim tribes in the area of Ngaski District and also, to the economic and intellectual development of the area. Most of the Imams of Ngaski are produced from the Yaranchi ward. However, none of the Yaranchi settlers could trace their relatives in Katsina (In discussion with Malam Abubakar Barau,

22/4/2013). Imams have become part of significant personalities in palaces of Yawuri and Zuru as a result of the impact of Islam in the areas.

It should be noted that, Yawuri-Katsina relations is a settled issue because, in the first place, the earliest founder of Yawuri, Tafiraulu; and Jerabana ruling house, founders of modern Yawuri; were of Katsina origin. Far later, this relation resurfaced again during the reign of Dr. Muhammad Zayyanu Abdullahi, the 43rd Emir of Yawuri, who appointed Professor Mu'atasim Ibrahim, a Katsina personality from Unguwar Alkali, as the Durbin Yawuri.

6. The Economic Impact of Katsinawa in Yawuri and Zuru Emirates

The major trade routes from Hausaland to the markets in Nupe and beyond passed through Yawuri. As already seen, Kolanut trade had since the 17th and 18th centuries received recognition in Yawuri Kingdom being the major Gonja trade routes to Ashanti region in Ghana. The routes through Yawuri to Gonja was central and perhaps the most popular up to the beginning of the 19th century. As a result of movement for trade, traders from Hausaland began to settle in the areas of Yawuri and Zuru which they regarded as Zango. The Zango area of Zuru subsequently became a hub of commerce and Islamic learning due largely to the settlement of Hausa Muslim traders from Katsina. Yawuri and its neighboring Borgu Emirates also witnessed similar scenario.

The rise of Birnin Yawuri as a major centre of commerce and a melting point of Hausa culture may not be unconnected with the movement of traders through Yawuri. Other prominent centres of commerce include Wawa, Bussa, Kiama, Nikki and Djougou in Borgu Emirate. In Zuru area, prominent centres of trade include Wasagu, Bena and Isgogo. Wasagu and Bena, as explained above, were founded by Katsinawa in the 18th century. Markets in Wasagu and Bena were patronized by merchants from Hausaland and many other traders among the Nupe. There were many others who came from Sokoto and Zamfara. A significant aspect of the economy of Wasagu and Bena was their huge agricultural cultivation of sorghum, beans, Maize and groundnut. In fact, these two Katsinawa towns cultivate crops largely for export. This ample cultivation of crops was not surprising because one of the pull factors for Katsinawa's settlement was the availability of fertile land. The celebrity of these towns in agricultural production culminated to the emergence of Alhaji Namani Kotoko from Bena town as Chief Farmer (*Sarkin Noman*) of Nigeria. Agriculture, unquestionably, served as important source of revenue and of raising initial capital to engage in other businesses among the Katsinawa of Yawuri and Zuru. In Yawuri, which is a riverine area, some Katsinawa immigrants engaged heavily in fishing as well.

Trade in the Katsinawa towns of Wasagu and Bena accelerated contacts between some non-Hausa speaking people of Zuru emirate and Muslim Hausa traders who came mostly from Kabi, Katsina, Kano and Zamfara to patronize those markets. Among the chieftaincies of Zuru area, Karishen was the most prominent in the 18th century and it also excelled in slave raiding. Though Karishen provided slaves to Isgogo Slave Market, within the vicinity of Zuru area, significant number of slaves from Karishen used to be taken to Katsina. This was as a result of relationship that was said to have existed between Karishen and Katsina. Y. B. Usman has shown the presence of Dakarkari slaves from Zuru area at Katsina, specifically at Dokau, a settlement located 23 kilometres south of Mashu town (Usman, 1981: 192-193).

The Katsinawa also ventured into trade in commodities like fish, grains, groundnut, Kolanuts and salt. Among the youths, some of them became mechanics, masons, carpenters, food sellers, and drivers and many others engaged in different forms of occupations. They engaged in

other professions of high value and many other skillful jobs that made them acceptable among the people they lived with. Therefore, the Katsinawa in diaspora have no doubt contributed to the demographic growth as well as in the expansion of markets of the areas where they are located.

7. The Social Significance of Katsinawa in Yawuri and Zuru Emirates

A significant cultural development which is often associated with the Hausa migrants in Yawuri and Zuru Emirates is the introduction of Islam. Islam was introduced in the two emirates largely through the efforts of Hausa and non-Hausa *Mallams*. Such Mallams used to undertake journeys in search of jobs, mainly associated with the works of Muslim clerics, such as teaching the Qur'an, roving studentships (Hausa, *yawon almajiranci*), praying for people, divination, and preparing charms, especially in the month of Ramadan. Some other Hausa migrants were itinerant haberdashers (Hausa, *'Yan koli*) and also traders (Adamu, 1978:16-17). This was a true experience on the spread of Islam in most of the Sub-Sahara African communities. It is pertinent to note that the Hausa contribution to the introduction and development of Islam in those areas and beyond was an accidental development, for the majority of the Hausa Muslims did not leave home specifically as Islamic missionaries. Most of them went out to serve the spiritual needs of the Hausa communities outside Hausaland. So, little efforts were made by the *Mallams* to encourage the non-Muslim tribes to accept Islam. However, Islam spread gradually in the area as a result of interaction through trade between the Hausa traders and local communities.

Some few Katsinawa who resided within the Zuru metropolis contributed in the development of Islamic education. For instance, the first Chief Imam of Zuru town, Malam Abdullahi, came from Katsina. He came to Zuru during colonial period and was engaged by colonialists in tax collection. He also served as scribe to some Village heads because of his knowledge of Arabic scripts. The Mosque attached to Malam Abdullahi's house served as school for teaching Qur'anic knowledge and he gradually drew some converts. Malam Abdullahi, as an Arabic interpreter, became the first judge in Zuru and an Imam for Jumu'at Mosque of Zuru Central Mosque. His son, Malam Tanko, succeeded him as the chief Imam of Zuru Central Mosque.

Major aspects of Hausa culture which received extremely wide acceptance by the indigenous people of Yawuri and Zuru Emirates were language and dress. Both the Hausa language and dresses have since the period of the Hausa penetration into such areas become symbol of social unity over a large chunk of non-Hausa tribes there. The Hausa garments are now used as traditional costumes of the indigenous tribes who were originally known to be using loin cloth (Hausa, *Walki*) as their traditional attire.

Moreover, the 19th century Sokoto Jihad reformist objective had little or no concern for winning new converts to Islam outside Hausaland (Bello, 1964:14). These explain among other major reasons why majority of the indigenous communities in these emirates adhered to their traditional belief system until the 1950s, following the Sir Ahmadu Bello Sardauna Islamization campaigns in these areas. The Sardauna's proselytisation zeal was no doubt a great factor behind a widespread Islamization of the Yawuri and Zuru traditional communities. (In discussions with Lates Mamman Majidadi Libata, Garba Wakili, Audu Dan Gado Shagwa & Late Attahiru Giwa, 20/2/2013) Although the Katsinawa had facilitated the introduction of Islam and Hausa culture in Yawuri and Zuru emirates, the major works of conversion in the two emirates was an event of the 1950s and beyond as a result of Sardauna's conversion campaign and activities of Izala, among others.

A considerable number of Katsinawa and some pockets of Hausa groups sailed across the western bank of the River Niger where they settled in Borgu Kingdom (formerly Bussa). Some of them gained wealth through trade and had even inter-married with the Bussa local communities and among the royal classes. This degree of integration could be the reason why some of the Katsinawa joined party politics. It is indeed, not an exaggeration for one to say that there was barely a single town or village in Yawuri and Zuru Emirates without resident Hausa people living on permanent basis.

Cultural assimilation was another effect of the Yawuri and Zuru interactions with the Katsinawa immigrants. The host tribes in these areas adopted new modes of dressing, religion and the language of the leading migrant tribes- the Hausa. Consequently, nearly all the indigenous tribes in the areas of Yawuri and Zuru are today fluent Hausa speakers, a development which facilitated the oral interviews for this study. Other Hausa groups from Kabi, Sakkwato, Zamfara, Kano, Zazzau and Gobir were no doubt part of this major socio-cultural development (Abubakar,2013: 68). In fact, there was hardly an indigenous man or woman bearing local or traditional names. Most of them bore Hausa names. The Katsinawa and rest of Hausa in diaspora had the habits of marrying local girls wherever they settled. Very few of the Hausa immigrants travelled with their wives, and as soon as they began to establish their settlement in any area, they would take wives from the locality and start to build up families. Adamu stated that attempts were made among some Hausa immigrant groups to preserve their culture through the use of local Qur'anic schools where Hausa cultural traits are purely practiced. This cultural indoctrination usually began from the *Malam's* feet where the children were trained right from their youthful age. This was true of the development of Hausa culture in modern Ghana and in other West African countries where the Hausa had settlements. However, many of them could not locate their original homes.

As mentioned above, the Hausa migrants from Katsina succeeded in founding a ward called Yaranchi in Ngaski town, within the Yawuri Emirate. Traditions collected from Ngaski reveal that Yaranchi inhabitants who are predominantly Hausa originated from a ward called Yaranchi which is now in Katsina city. There were also few others from Charanchi town in Katsina Emirate. It added that the vast majority of those that established the Yaranchi settlement consist of Muslim learned men (*Mallams*) and few traders (In discussion with Malam Abubakar Barau, 22/4/2013). The ward still exists. They contributed to the early spread of Islam among the non-Muslim tribes in the area of Ngaski District and also, to the economic and intellectual development of the area. Most of the Imams of Ngaski are produced from the Yaranchi ward. However, none of the Yaranchi settlers could trace their relatives in Katsina. One interesting thing about the Yaranchi community in Ngaski is that they maintained intermarriages among themselves and become close relatives irrespective of one's origin. Majority of the elderly Hausa in the present Yawuri Emirate possessed the *Kanawa* (Kano) and *Katsinawa* (Katsina) facial marks with few of the Kambarin *Barebari* origin.

Besides the introduction and minimal spread of Islamic knowledge, Western education had also received a great support from the Katsinawa royal families who became the overlords of their host communities in Yawuri Emirate. The Emir of Yawuri, Abdullahi (1923-1955); and Sarki Jibrin (1957-1968), the District Head of Maginga; were instrumental in winning the hearts and minds of their subjects to send their children to schools (Abubakar, 2016:5). Sarki Jibrin used to go house to house to encourage the Kambari and Gungawa to embrace Western education.

8. Challenges faced by the Katsinawa in Diaspora

It is pertinent to note that right from the beginning of 15th century when the Hausa presence began to gain prominence in the areas of Zuru and Yawuri, there was existence of harmonious relationship between the host communities and the Katsinawa strangers who appeared as astute traders and Muslim clerics, providing a lot of commercial, spiritual and intellectual services to the vast host communities. The Katsinawa Muslim clerics played important role in encouraging the host communities, especially the royal class to accept Islam who later gave privileges and protection to the entire Hausa-Muslim strangers in their territories. (In discussions with Mamman Majidadi Libata., 25/2/2013)

Despite the long established settlement of Katsinawa in Zuru and Yawuri territories, it was observed that Hausa culture and its language had not been fully integrated into the mainstream of the host society. Up to the middle of the 20th century, more than half of the indigenous communities retained their traditional religious beliefs and practices. Islam remained the religion of the minority and even among the rulers themselves, its practices was still imperfect. Pagan practices were retained and there were frequent relapses into paganism. The real mass conversion of the indigenous communities into Islam started during the 1950s. Little wonder that the Zuru and Yawuri indigenous communities showed abhorrence to the Hausa culture. Inter-marriages between the Katsinawa and host communities gained much impetus in the last quarter of the 20th century when Islamic and Western civilizations penetrated into the mainstream of the society (In discussions with Late Attahiru Giwa, Wara, 20/2/2013).

The Katsina people found the environment productive in term of economic activities and people hospitable. However, in the late 18th century, some of these Katsinawa settlements such as Wasagu, faced raids from slave raiders, particularly Umaru Nagwamatse and his allies like Musa Dandunguzu, Umaru's in-law. This security challenge necessitated the relocation of Katsina people from old Wasagu which was abandoned to the new Wasagu town. These slave raiding manners had also brought serious setbacks in uplifting the glory of Hausa culture and Islam in the area. Thus, the conversion was slowed down. Indeed there was no pagan tribe that was free from such raiding wars in the two emirates. This development poisoned the minds of the Yawuri and Zuru indigenous communities and their environs. They developed a negative thought about Hausa culture and Islam, perceiving it as the religion of Hausa slave raiders and exploitative merchants. (Abdullahi & Abubakar, 2018:339-340).

Presently, the Hausa language, its dresses, names and Islam are the main beneficiaries of this sociocultural relationship. The Zuru and Yawuri indigenous communities have become assimilated to Hausa culture.

9. Conclusion

This paper has demonstrated that Katsinawa were central in the socio-economic and political transformations of Yawuri and Zuru Emirates. The settlement of Katsinawa in the areas of these two emirates contributed to the emergence of new settlements, establishment of new royal dynasties, economic development and spread of Islam and Islamic education. It should be noted that, before the 19th century, most of the Katsinawa who migrated and settled in the areas of Yawuri and Zuru were assimilated by their host communities. However, from the 19th century onwards, the trends of assimilation had changed whereby the host communities became assimilated into the Hausa culture. This was mainly as a result of significant number of Katsinawa who settled in

Yawuri and Zuru areas. The cultures of host communities in the aspect of languages, dress, names, and traditional religion, have all been waning, supplanted by Hausa-Muslim cultures.

References

- Abdullahi, Y. & Abubakar, M. W, (2018), Slave Raiding and Slave Trade in Zuru Emirate: A Preliminary Study on the Isgogo Slave Market, C.1700-1900, *Dutsin-Ma Historical Review*, 1:1, Department of History and Strategic Studies, Federal University Dutsin-Ma.
- Abubakar, M. W. (2016), The Development of Hausa-Muslim Culture in Kamariland under the British Colonial Rule, 1900-1960, *World Scientific Journal*, 28, Poland, West Pomerania.
- Abubakar, M.W. (2013). The Hausa Factor in Kambari History: Case Study of Akimba Group of the Kambari People from the Middle of the 18th Century up to the End of the 20th Century *International Journal of Arts and Combined Sciences*, 3:3, Abuja, Odafe Press.
- Adamu, M. (1978), *The Hausa Factor in West African History*, Zaria, Ahmadu Bello University Press.
- Adamu, M. (2013), *The Rise and Fall of Yawuri and Maginga Kingdoms 1425-1913*, Zaria, Ahmadu Bello University Press Limited.
- Alhassan, A. (2002), "The Hausa People in Zuru Emirate: A Study of Inter-Group Relations," *MA Dissertation*, Department of History, Sokoto, Usmanu Danfodiyo University.
- Amin, S. (1974), *Modern Migrations in Western Africa*, London, Oxford University Press.
- Bello, M. (1964), *Infraq al-Maysur*, written 1227A.H/1812-3 A.D, Accra, University of Ghana, Institute of African Studies, 1964.
- Okpoh, O.O. Jr. (2006), "Colonialism and the Changing Nature of Idoma Relations with their Neighbours," in O. Akinwunmi, Okpoh, & Gwamna, J.D. (eds.), *Intergroup Relations in Nigeria during the 19th and 20th Centuries*, Makurdi, Aboki Publisher.
- Prothero, M.R. (1958), *Migrant Labor from Sokoto Province Northern Nigeria*, Kaduna, Government Printers.
- Ross, E. (2011), "A Historical Geography of the Trans-Saharan Trade," in Kratli, G. & Lydon, G. (eds.), *The Trans-Saharan Book Trade*, Leiden, Boston.
- Umaru, S.P. (1992), "Incorporation and Resistance: A Study of Relation between *Alala* and Sokoto Caliphate to the British Occupation c. 1804-1990", *M.A Dissertation*, Department of History, Zaria, Ahmadu Bello University.
- Usman, Y. B. (1981), *The Transformation of Katsina 1440-1883*, Zaria, Ahmadu Bello Univeristy Press.
- Yandaki, A.I., Bunza, M.U. & Wara, M.A. (2015), "Yawuri and her Neighbours", in *Hausa Presence in the Waters of the Niger; A History of Yauri Kingdom*, Zaria, Gaskiya Corporation Ltd.

Oral Sources

Alhaji Aliyu Lumamu, 63 years, in his house at Kambu Village, 13/08/2012.

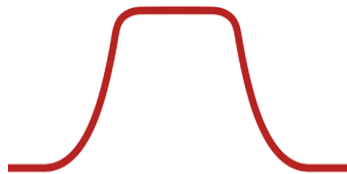
Malam Abubakar Barau (Ngaski Village Head, over 80 years), interviewed at his palace, 22/4/2013.

Malam Jibo Utono (a retired Arabic Teacher, 85 years), at Utono town, 22/8/2012.

Malam Musa Abdullahi (91 years), at his home at Cupamini Village, 27/3/2014.

Lates Mamman Majidadi Libata, Garba Wakili, Audu Dan Gado Shagwa (all over 100 years) and Late Attahiru Giwa Wara Village Head (over 80 years), 20/2/2013. They were among the first Muslim converts in the 1950s that had a vast magnificent understanding of the history of their distant past.

Mamman Majidadi Libata, (over 100 years), at Libata town, 25/2/2013.

Research Article

Foreign Direct Investment and Nigerian Economic Growth

Ireti Olamide Olasehinde¹& Clement Folorunso Ajayi²

Abstract

This paper examined the relationship between foreign direct investment (FDI) and economic growth (GDP) in Nigeria between 1981 and 2020, using Autoregressive Distributed Lag Bound technique (ARDL). From the findings, there existed a long-run significant relationship among the variables employed. Foreign direct investment (FDI) and real exchange rates (REXCR) showed positive significant short, and long-run impacts on economic growth (GDP) which is aligned with Abu (2013) and John (2016). While interest rates and trade openness have insignificant short and long-run impacts on the economic growth. The Pairwise Granger Causality exhibited bidirectional causality between foreign direct investment (FDI) and economic growth (GDP), demonstrating the influence of these two variables on each other, as supported by Mounir & Atef (2018). It is therefore recommended that government should introduce new approach to foreign direct investment by supporting with zero-interest loan and credit facilities for it to have better significant impacts on economic growth both in the short and long-run. Adequate Exportation of Nigerian products should be encouraged by export-promotion decree in order to boost trade openness to have significant impacts on the economic growth. Real Exchange rates (REXCR) should be properly controlled by monetary authorities for economic stability to maintain its significant impacts in future on Nigerian economy.

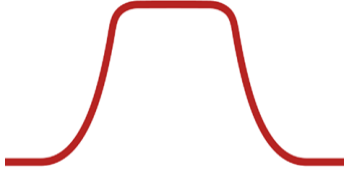
Keyword: Foreign Direct Investment, Economic Growth, ARDL Bound, Pairwise Granger Causality.

JEL Codes: G32, F14, F21

---

¹Lecturer 2. Bamidele Olumilua University of Education, Science & Technology, Department of Economics, Ikere Ekiti /Nigeria, olasehinde.ireti@bouesti.edu.ng,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6248-0041>

²Independent Researcher (Retired from University of Education, Science & Technology, Department of Economics), Ikere Ekiti /Nigeria ajayi.clement@bouesti.edu.ng, <https://orcid.org/0000-0003-3167-0771>

Araştırma Makalesi

Doğrudan Yabancı Yatırım ve Nijerya Ekonomik Büyümesi

Ireti Olamide Olasehinde¹ & Clement Folorunso Ajayi²

Öz

Bu makale, 1981 ve 2020 yılları arasında Nijerya'da doğrudan yabancı yatırım (DYY) ve ekonomik büyüme (GSYİH) arasındaki ilişkiyi Otoresif Dağıtılmış Gecikme Sınırı tekniği (ARDL) kullanarak incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, kullanılan değişkenler arasında uzun dönemli anlamlı bir ilişki vardır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı (DYY) ve reel döviz kurları (REXCR), Abu (2013) ve John'un (2016) çalışmaları ile uyumlu bir şekilde, ekonomik büyüme (GSYİH) üzerinde kısa ve uzun vadeli olumlu etkiler göstermektedir. Faiz oranları ve ticarete açıklık ekonomik büyüme üzerinde kısa ve uzun vadeli etkileri anlamlı değildir. The Pairwise Granger Causality, Mounir ve Atef (2018) tarafından desteklendiği üzere, doğrudan yabancı yatırım (DYY) ve ekonomik büyüme (GSYİH) arasındaki çift yönlü nedenselliği ortaya koyarak bu iki değişkenin birbirleri üzerindeki etkisini tespit etmiştir. Bu nedenle, hükümetin hem kısa hem de uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde daha önemli etkilere sahip olması için sıfır faizli kredi ve kredi imkanlarıyla destekleyerek doğrudan yabancı yatırıma yeni bir yaklaşım getirmesi tavsiye edilmektedir. Ekonomik büyüme üzerinde önemli etkiler yaratacak ticari açıklığı artırmak için Nijerya ürünlerinin yeterli ihracatı, ihracat teşvik kararname ile teşvik edilmelidir. Reel Döviz kurları (REXCR), Nijerya ekonomisi üzerindeki önemli etkilerini gelecekte de sürdürülebilmek ve ekonomik istikrar için para otoriteleri tarafından uygun şekilde kontrol edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırım, Ekonomik Büyüme, ARDL Sınırı, İkili Granger Nedensellik.

JEL Kodlar: G32, F14, F21

¹ Okutman, Bamidele Olumilua University of Education, Science & Technology, Department of Economics, Ikere Ekiti /Nijerya, olasehinde.ireti@bouesti.edu.ng, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6248-0041>

² Bağımsız Araştırmacı, (Retired from University of Education, Science & Technology, Department of Economics) Ikere Ekiti /Nijerya, ajayi.clement@bouesti.edu.ng, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3167-0771>

1. Introduction

Investment is a driver for world economic growth and it is as germane as it incorporates transactional corporations and firms (TNCs), meaning it is a mechanism for expanding and growing the economy. It is a combination of capital, technology, marketing as well as management into business ventures, yielding returns for economic expansion (Osemene, Kolawole and Olanipekun, 2019)

Emmanuel and Ojima (2015) see investment as a change in capita stock which may either be local or foreign. It is believed that investment is an asset that is created in one way or another with the intention of allowing money put into it to yield, resulting in earning income by way of profit, or accumulation of gains. Based on the view of Emmanuel and Ojima (2015), investment is important in an economy or a country to attain some developmental goals like improving the economy, providing jobs, etc.

Foreign direct investment is indispensable especially in an emerging economy because it is crucial and across the universe, it has meaningful impacts on economic growth through jobs creation, leading to growth in people's income and to reduce the level of poverty especially in low-income countries (Adigun, 2015). In emerging economies, FDI is used to generate capital formation through diverse domestic inflow and outflow and business ventures, attracting and leading to economic growth and expansion (UNCTAD, 2019; Oyegoke and Aras, 2021).

From the economic perspective, foreign direct investment can enhance the financial expansion in both emerging and developed countries. FDI reduces risk to be encountered by investors and contributes to human and physical development, and forms the revenue base through corporate tax and other taxes (Eze, 2020; Odozi, 1998).

FDI is necessary for any economy to achieve as it motivates economic growth, because it is economically attractive. From different scholars, FDI is understood to promote global businesses because it measures the productivity of assets owned by foreign investors. FDI is needed because it gives room for global economic competition among the countries, making infant industries to be strong economically which may lead to positive impacts on the populace (Ajayi, 2006; Osemene et al., 2019).

The essence of FDI in emerging economies is for capital to be accumulated for investment, leading to diverse employment opportunities and transfer of technology within and outside the countries, which eventually contributes to economic growth and expansion (Obida and Abu, 2010; Alphonsus, 2019).

FDI is an inflow investment with involves countries' participation with joint venture, management, expertise, technology transfer, manufacturing and construction with the basic rationale for developing and expanding an economy, leading to increasing foreign reserves of the participating countries. Therefore, FDI in developing countries can be determined by market size, stable macroeconomic policies, and openness to trade, human capital, physical capital and other prospects (Abu, 2013). So, FDI is resolute to enhance and encourage foreign investors to exercise managerial control and rights over the firms in home country which set in inferiority complex among the local and foreign investors (Nwauba, 2016).

Economic growth enhances better standard of living among the populace by investing on infrastructures such as health, housing, education services, tourism, transportation and agricultural productivities (Loto, 2011). The emerging economy must grow her economy through domestic investment, human capital, technological progress, economic policies and debt overhang. These dominant concepts are interchangeably to ensure the growth and development needed in developing and developed nations are attainable respectively (Kanu, Ozurumba and Anyanwu, 2014).

In emerging economies, foreign direct investment is meant to generate capital formation through savings, diverse business ventures and that host countries enjoy foreign aids from developed countries because they are in business partnership. Now, it is understood that Nigeria is investing on oil and as a result, she has witnessed several trade policies, leading to her diversification from mono economy (oil production) to agriculture, manufacturing and construction, leading to increases in our national income and reserves (Oyegoke and Aras, 2021).

The researchers examine the relationship between foreign direct investment and financial growth in an emerging economy especially in Nigeria between 1981 and 2020. They are to find out the impacts of foreign direct investment on their economy and to ascertain the direction of causality for policy making.

2. Research Problem

Some emerging countries cannot easily access foreign direct investment talk less of making use of it or implementing it. In some places, foreign direct investment cannot be initiated and developed. Economic development can be connected to growth which is enforced by the totality of the economic sectors of the economy, which entails the improvement of the life of the entire populace. It can be ascertained that there can be economic improvement in a country where there exists the establishment of useful number of jobs for employable people, increasing great income to enhance better health and to attain other basic needs.

Despite the flow of FDI in Nigeria, there is still high rate of unemployment, leading to greater level of insecurity, banditry, kidnapping etc. Until adequate economic investments are actualized, it will be difficult to achieve and measure both human and material resources (Sebel and Marx, 1987). Through the insecurity generally across Nigeria, FDI is suffering a great setback, leading to economic instability and hardship. Economic stability can never be certain possibly in a situation full of universal degradation in investment and exchange rates.

3. Theoretical and Empirical Literature

In most developing countries, investment emanates from savings and one of the business ventures involved is foreign direct investment which brings interface with the Western World. Harrod-Domar theory of growth believes that savings and investment cannot be undermine in growing the economy and as a result, this paper is anchored on it. From this theory, low capital-output ratio must be obtainable to regulate profitable evolution of the countries in the universe. The major obstacle to growth as indicated by Harrod-Domar is low capital formation and when a country is experiencing low capital formation, it amounts to low savings-investment. Now, the theory of investment is based on three (3) integrated concepts such as, theory of international capital market, theory of firm and theory of international trade. Thus, it is necessary to specify that foreign direct investment has two economic perspectives which cannot be underestimated in growing the

economy; the macroeconomic and the microeconomic views. (Popovici and Calin, 2014. & Makoni, 2015).

Abu (2013) studied the relationship between FDI and Nigerian economy between 2000 and 2010, a time-lag of 11 years, using secondary data. The study showed that FDI had positive contribution on Nigerian economy between the time-lag used. From the findings of Abu's research, it was exhibited that exchange rate, exports and external reserves had positive effects on economic growth, but balance of payment and foreign trade had negative effects on the GDP. Anyway, these findings are not fit to match the present questions on the study.

Emmanuel (2016) in his study 'effect of foreign direct investment on economic growth in Nigeria between 1981 and 2015', used multiple regression technique to achieve the objective. Then, the findings of the research showed FDI had positive significant effect on Nigerian economic growth within the time-lag of 36 years used, while interest rate had insignificant effect on gross domestic product.

John (2016) published the effect of Foreign Direct Investment on Nigerian economy, within the time-lag of 35 years (1981 – 2015) where he used multiple regression techniques. From the findings, FDI in Nigeria had positive significant effect on Nigerian economy, and exchange rate had insignificant effect on GDP during the time-lag.

Ali and Hussain (2017) ascertained the impact of FDI on Pakistan economy which spanned between 1991 and 2015, using correlation and regression analysis techniques. From their research findings, foreign direct investment showed positive impact on the economic growth in Pakistan within 1991 and 2015 which was a plus to the populace.

Abdul, Nor and Abdul (2017) examined the role of FDI inflow on sustainable development of Singapore between 1970 and 2013, using ARDL estimation technique. Based on their findings, trade openness (TO) enhanced higher economic growth but amounted environmental degradation. Financial development (FD) showed significant impact on the economic, leading to the income equality among the populace.

Hyungsun and Miguel (2017) studied the relationship between inflows of FDI and foreign stock on income distribution for seven (7) Southeast Asia countries, using Panel FMOLS for data between 1990 and 2013. Their findings discovered that higher FDI inflows have worsened distribution of income in Southeast Asia. Then, FDI stock was found to be significant and the outcome of trade and GDP per capital were insignificant to their economies.

Sunde (2017) investigated the relationships among FDI, exports and economic growth in South Africa between 1990 and 2014, using ECM and VECM. It was exhibited that FDI and exports led to positive impact on economy of South Africa, which confirmed that FDI enhanced economic upward as well as export leading to economic expansion. Also, unidirectional causality was established between gross domestic products which indicated causal effect from FDI to economic growth in Nigeria. Therefore, the findings gave more insights to policy makers for economic planning.

Olagbaju and Akinlo (2018) examined the FDI and economic growth relationship in Sub-Saharan Africa (SSA), using panel data econometric techniques between 1989 and 2013. They examined the effect of FDI on economic growth, and the relationship between FDI and financial development on economic growth in SSA. They found that FDI did not impact economic growth in SSA within

the time series used, and secondly the findings showed the existence of causal relationship between banking in the low Sub-Saharan Africa (SSA).

Mounir and Atef (2018) investigated the causality among domestic capital investment, foreign direct investment and economic growth in Saudi Arabia between 1970 and 2015. They employed ARDL bound test, Full Modified Ordinary Least Squares (FMOLS), dynamic ordinary least square (DOLS) and the Canonical Cointegrating Regression to discover negative bi-directional causality between non-oil GDP growth and FDI, and between non-oil GDP growth and domestic capital investors. Therefore, foreign direct investment had adverse effects on domestic capital investment, while domestic capital investment also had inverse effects on foreign direct investment.

Sayef, Mohamed, and Abdelhafidh (2018) examined the linkages between foreign direct investment, and Nigerian economy between 1981 and 2015, using the VECM. From the findings, no relationship was established among the variables used. From the study, imports granger caused Nigerian economy and investment, while export granger caused labour, and labour eventually granger caused FDI within the time-lag used for the study.

Eze (2020) examined foreign direct investment and national growth in Nigeria, using primary and secondary data to achieve the objective set for the time series from 1983 – 2003 based on Taro Yamanic's formula, Pearson product moment correlation coefficient, Chi-square and ANOVA approach. The findings discovered a decline in oil prices and increased government expenditure, leading to economic instability in Nigeria within the time series of the study. And, it was realized that reduction in foreign direct investment and related matters constituted to financial predicaments in Nigeria.

Giwa, Goerge, Okodua and Adeniran (2020) examined the effects of FDI on Nigerian real gross domestic products (RGDP) between 1981 and 2017, using the robust GMM technique. The study established that quality of labour exhibited significant impacts on RGDP while the use of capital demonstrated negative effects on RGDP in Nigeria within the time series used. Therefore, the external inflows could help to achieve the goals for enhancing emerging economy.

Darazo and Adaramola (2021) examined international trade and Nigerian economy between 1981 and 2018, using ARDL estimation technique. From the findings, exports showed insignificant impacts on economic growth among other variables like import, Foreign Direct Investment and exchange rate. Also, it was disclosed that import had insignificant impact on economic growth. Then, the study concluded that foreign exchange exhibited insignificant impact on Nigerian economy.

This paper contributes to knowledge by providing essential information on FDI and economic growth between 1981 and 2020 which can be relevant to the generality of the society for economic decision, policy making and planning.

4. Model specification

This paper is anchored on Harrod-Domar growth model and is aligned with the works of Popovici and Calin (2014) and Makoni (2015).

$$\mathbf{GDP = f (FDI, INTR, REXCR, TOP) \dots\dots\dots equ.1}$$

Where;

GDP = Gross domestic product

FDI = Foreign direct investment

INTR = Proxy by real Interest rate

REXCR = Real exchange rates

TOP = Trade openness

Linearizing equation (1), it gives:

$$\mathbf{GDP_t = \beta_0 + \beta_1 FDI_t + \beta_2 INTR_t + \beta_3 REXCR_t + \beta_4 TOP_t + \mu_t \dots\dots\dots equ.2}$$

β_0 = constant

$\beta_1 - \beta_4$ = Coefficient of explanatory variables.

The estimation technique for this study is Autoregressive which will be used to establish the long-run relationship in the study. To ascertain the stationarity of the variables employed, the researchers will employ Philip-Peron Unit Root tests.

The following equations would display ARDL model for the study;

$$\mathbf{GDP_t = \alpha + \beta(L)GDP_t + \sum_{x=0}^k (\phi_s) FDI_{t-x} + \sum_{x=0}^k (\gamma_s) INTR_{t-x} + \sum_{x=0}^k (\delta_s) REXCR_{t-x} + \sum_{x=0}^k (\theta_s) TOP_{t-x} + u_t \dots\dots\dots equ.3}$$

α = constant intercept

β = coefficient of lag of GDP

ϕ = coefficient of FDI

γ = coefficient of INTR

δ = coefficient of REXCR

θ = coefficient of TOP

5. Analysis of Results and Interpretation

Table 1: Descriptive Statistic

	GDP	FDI	INTR	REXCR	TOP
Mean	196.1848	2.512250	0.447500	100.7608	47.07050
Median	101.0000	1.610000	4.325000	106.4650	33.95000
Maximum	546.6800	8.840000	18.18000	358.8100	633.5900
Minimum	27.75000	0.190000	-65.86000	0.620000	9.140000
Std. Dev.	169.4005	2.565050	14.43531	100.7272	95.91298
Skewness	0.689709	1.168582	-2.685489	0.888724	5.925627
Kurtosis	1.889585	3.155759	12.61239	2.994807	36.77905
Jarque-Bera	5.226357	9.144332	202.0757	5.265578	2135.794
Probability	0.073301	0.010336	0.000000	0.071878	0.000000
Sum	7847.390	100.4900	17.90000	4030.430	1882.820
Sum Sq. Dev.	1119164.	256.5997	8126.753	395692.5	358772.7
Observations	40	40	40	40	40

Source: Authors' Computation

This Table examined the nature of the data distribution. From the results, the value of the highest mean is 196.1848 for gross domestic product (GDP) and the lowest mean value is 0.447500 for interest rates (INTR). The standard deviation is all of positive values which ranged from 2.565059 (FDI) to 169.4005 (FDI). It is indicated that GDP and real exchange rates (REXCR) have normal skewness of zero, while INTR has a negative skewness value below the normal skewness value.

The estimated values of kurtosis for showed that FDI has normal kurtosis of 3 whereas INTR and TOP are having values greater than 3 indicating they are leptokurtic, while GDP and REXCR have lesser than 3 showing they are platokurtic.

The Jarque-Bera measures the normality of the variables and it is revealed from the p-value of the Jarque-Bera that GDP and EXCR are normally distributed among the variables employed because they have p-value which exceeds 5% level of significance.

Table 2: Lag order of selection

Lag.	LogL.	LR.	FPE.	AIC.	SC.	HQ.
0	-849.8228	NA	2.90e+14	47.49016	47.71009	47.56692
1	-698.0900	252.8880	2.58e+11	40.44945	41.76904*	40.91002*
2	-668.4583	41.15512*	2.17e+11*	40.19213*	42.61139	41.03652
3	-655.7125	14.16207	5.41e+11	40.87291	44.39185	42.10112
4	-623.7083	26.67017	6.10e+11	40.48379	45.10239	42.09581

Source: Authors' Computation

Table 2 displayed the lag order selection to identify the best lag suitable for the distribution. Anyway, Akaike Information Criterion (40.19213) is at lag 2 while Schwarz Information Criterion (41.76904) and Hannan-Quinu Information Criterion (40.91002) are at lag 1 which are best for the analysis of the variables used. Thus, Akaike information criterion (AIC) of lag 2 was made use in this work.

Table 3: Augmented Dickey-fuller Test

VARIABLES	Stationarity at level		Stationarity at 1 st difference		I(d)
	Stat	5% C.V	Stat	5% C.V	
GDP	0.8710	-2.941145	-3.935607	-2.941145	I(1)
FDI	-1.543320	-2.938987	-7.326239	-2.941145	I(1)
INTR	-7.326239	-2.941145			I(0)
REXCR	2.168911	-2.938987	-4.120453	-2.941145	I(1)
TOP	-6.234028	-2.938987			I(0)

Source: Authors' Computation

Table 4: Philips-Peron (PP) Test

VARIABLE	Stationarity at level		Stationarity at 1 st difference		I(d)
	Stat	5% C.V	Stat	5% C.V	
GDP	-0.191914	-3.938987	-3.936620	-2.941145	I(1)
FDI	-1.473039	-2.938987	-7.284090	-2.941145	I(1)
INTR	-6.999030	-2.938987			I(0)
REXCR	2.0366790	-2.938987	-4.066658	-2.941145	I(1)
TOP	-6.234052	-2.938987			I(0)

Source: Authors' Computation.

Tables 3 and 4 showed both Augmented Dickey-fuller and Philip-Peron tests. From these results, interest rates (INTR) and trade openness (TOP) attained their stationarity at levels I(0), while all other variables like gross domestic growth (GDP), foreign direct investment (FDI), and real exchange rates (REXCR) attained their stationarity at first difference in both techniques. Based on the results, ARDL technique would be suitable to examine long-run relationship.

Table 5: Autoregressive Distributed Lag Test

Ho: No long-run relationship exists

T-STAT	VALUE	K
F-STAT	7.754431	4
CRITICAL VALUE BOUNDS		
LEVEL OF SIGNIFICANCE	I(0) BOUND	I(1) BOUND
10%	2.45	3.52
5%	2.86	4.01
2.5%	3.25	4.49
1%	3.74	5.06

Source: Authors' Computation

Table 5 exhibited that f-statistics is 7.754431 while the critical bound values at upper bound are 3.52, 4.01, 4.49, and 5.06 at 10%, 5%, 2.5% and 1% levels of significance. It is obvious that the f-statistic value (7.754431) is exceeds all the values in upper bound. As a result, the alternative hypothesis (H1) would be accepted, i.e., there is long-run relationship in the analysis.

Table 6: ARDL estimation outcomes

VARIABLE	SHORT-RUN			
	COEF	STANDARD ERROR	t-STAT	P-VALUE
GDP				
D(FDI)	9.623467	3.235235	2.974581	0.0061
D(INTR)	-0.060888	0.400038	-0.152204	0.8802
D(REXCR)	0.210795	0.080107	2.631425	0.0139
D(TOP)	0.070445	0.045498	1.548286	0.1332
CointEq(-1)	-0.183611	0.022989	-7.987058	0.0000
VARIABLE	LONG-RUN			
	COEF	STANDARD ERROR	t-STAT	P-VALUE
GDP				
FDI	52.41218	11.89328	4.406875	0.0001
INTR	-0.331612	2.204064	-0.150455	0.8815
REXCR	1.148052	0.374435	3.066093	0.0049
TOP	3.182927	2.645055	1.203355	0.2393
R-squared = 0.989271		Probability (F-stat) = 0.000000		

Source: Authors' Computation.

Table 6 showed ARDL short-run estimation. With regards to the short-run, the results indicated that FDI and real exchange rates (REXCR) exhibited positive significant short-run relationship and impact on the economic growth (GDP), while interest rates (INTR) and trade openness (TOP) had insignificant relationship with Nigerian economy.

From the long-run, FDI and real exchange rates (REXCR) are statistically significant, having positive impacts on GDP, while interest rates (INTR) and trade openness (TOP) showed insignificant impacts on GDP. The error correction term showed a long-run causality between the GDP and FDI, INTR, REXCR, TOP. Then, the cointegration equation (-0.183611) indicated that as the independent variables are reducing, the dependent variable tends to decrease and that the previous year error will be corrected at the current year with an adjustment speed of 18.36%.

Table 7: Serial Correlation

H0: No serial correlation.

F-stat	2.052028	Prob F(4,30)	0.1122
Obs*R-squared	8.378230	Prob. Chi-sqaure (2)	0.0787

Source: Authors' Computation.

Table 7 showed the f-statistic value of 2.052028, the p-value is 0.1122 and the value of probability Chi-square is 0.0787 which exceeds 5% level of significance. As a result, serial correlation is accepted for the data. Thus, the model used is reliable for making inferences and valid for policy recommendations.

Table 8: Heteroskedasticity Test

H0: Homoskedasticity exists

F-stat	0.818797	Prob F(4, 35)	0.5220
Obs*R-squared	3.422779	Prob. Chi-sqaure (4)	0.4899
Scaled explained SS	3.993739	Prob. Chi-Square (4)	0.4069

Source: Authors' Computation

Table 8 showed the f-statistic value of 0.818797, probability value of 0.5220 and aftermath the probability Chi-square is 0.4899, which exceeds 5% level of significance. As a result, homoskedasticity is accepted, meaning the model is homoscedastic.

Table 9: Granger Causality

Sample: 1981 – 2020				
Lags: 2				
Null hypothesis	Obs.	F-statistic	Probability	Direction of causality
FDI does not granger Cause GDP	38	4.11156	0.0254	Bicausality
GDP does not granger Cause FDI		4.44755	0.0195	
INTR does not granger Cause GDP	38	0.39312	0.8781	No causality
GDP does not granger Cause INTR		2.59945	0.0895	
REXCR does not granger Cause GDP	38	2.94808	0.0664	No causality
GDP does not granger Cause REXCR		1.99581	0.1520	
TOP does not granger Cause GDP	38	1.79755	0.1816	No causality
GDP does not granger Cause TOP		1.03210	0.3675	
INTR does not granger Cause FDI	38	0.31085	0.7349	No causality
FDI does not granger Cause INTR		0.93583	0.4024	
REXCR does not granger Cause FDI	38	2.14284	0.1334	No causality
FDI does not granger Cause REXCR		0.31700	0.7305	
TOP does not granger cause FDI	38	0.94688	0.1334	No causality
FDI does not granger cause TOP		0.83489	0.4429	
REXCR does not granger cause INTR	38	1.26992	0.2942	No causality
INTR does not granger cause REXCR		1.50416	0.2370	
TOP does not granger cause INTR	38	0.07378	0.9290	No causality
INTR does not granger cause TOP		0.18321	0.8334	
TOP does not granger cause REXCR	38	2.24212	0.1222	Unicausality
REXCR does not granger cause TOP		7.67133	0.0018	

Source: Authors' Computation, 2020.

Table 9 indicated the granger causality between variables, whereby it is obvious that there bidirectional causality is established between FDI and economic growth within the specified period (1981-2020). The results exhibited that unicausality is established between trade openness (TOP)

and real exchange rates (REXCR) whereby it is real exchange rates that granger caused trade openness. Thus, no causality was established between interest rates and GDP; real exchange rates and GDP; trade openness and GDP; interest rates and FDI; real exchange rates and FDI; trade openness and FDI; REXCR and INTR; trade openness and interest rates.

6. Conclusion and Recommendations

Having studied the relationship between FDI and economic growth in Nigeria between 1981 and 2020, the researchers exhibited long-run significant relationship among the variables employed. From the analysis, foreign direct investment (FDI) and real exchange rates (REXCR) have significant relationship and impact on GDP as aligned with results of Abu (2013). But, interest rate (INTR) and trade openness have insignificant impacts on economic growth in Nigeria. FDI and real exchange rates (REXCR) have positive relationship and impacts on Nigerian economy, while INTR have insignificant impact in Nigeria. The error correction term, having coefficient (-0.183611) with p-value (0.000), indicated a long-run causality between dependent variable and independent variables. There existed bidirectional causality between foreign direct investment (FDI) and GDP, which is supported by Sunde (2017) and Aror (1962). Therefore, it is recommended that government should encourage more foreign direct investment by giving zero interest credit facilities to the investors. Exports of Nigerian products should necessitate export-promotion to have significant impacts on the economic growth. Real Exchange rates (REXCR) should be properly controlled by monetary authorities for economic stability to maintain its significant impacts in future on Nigerian economy. Importantly, government should encourage Nigerians to engage in domestic investment, leading to impress foreign direct investment, granting her investors opportunity for soft loan, zero interest loan and grants for diverse business ventures which can promote and enhance foreign investment to grow the economic.

References

Abdul, R. R., Nor, A. I., & Abdul, F. C. H. (2017). Does Foreign Investment Successfully Lead to Sustainable Development in Singapore? *Economics (MDPI)* 5, 29.

Ajayi, S. I. (2006). Foreign Direct Investment and Economic Development in Africa. Paper presented to the *ADB/AERC International conference on accelerating Africa's, Development five years into the Twenty-five century*, Tunis, Tunisia.

Ali, N. & Hussain, H. (2017). Impact of Foreign Direct Investment on the Economic Growth of Pakistan. *American Journal of Economics*, 7, 163-170.

Alphonsus, S. A. (2019). Effect of Foreign Direct Investment on Economic Growth in Nigeria. *Journal of Accounting and Financial Management*, 5(2). E-ISSN 2504-8856.

Darazo, I., & Adaramola, A. O. (2021). Impact of International Trade and Foreign Direct Investment on Economic Growth: The Nigerian Perspective. *International Journal of Interdisciplinary Research in Social Sciences*, 1(1).

Emmanuel, I. A., & Ojima, D. J. P. (2015). Government Expenditure, Foreign Direct Investment and Economic Growth in Nigeria. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 6(8). ISSN 2222-1700(Paper), ISSN 2222-2855 (Online). <https://www.iiste.org/Journals/index.php/JEDS/article/view/21907/22248> (Accessed:25.09.2022)

Emmanuel, I. J. (2016). Effect of Foreign Direct Investment on Economic Growth in Nigeria. *European Business and Management*, 2(2), 40-46.

Eze C.N. (2020) *Foreign Direct Investment. A Panacea to National Economic Development in Nigeria?* International Kindle Paperwhite, Munich GRIN Verlag

Giwa, B. A., George, E. O., Okodua, H., & Adeniran, O. S. (2020). Empirical Analysis of the Effects of Foreign Direct Investment Inflows on Nigerian Real Economic Growth. Implications for Sustainable Development Goal-17. *Cogent Social Sciences*, 6(1), <https://doi.org/10.1080/23311886.2020.1727621>

Hyungsun, C. C., & Ramirez, D. M. (2017). Foreign Direct Investment and Inequality in Southeast Asia: A Panel Unit Root and Panel Cointegration Analysis, 1990-2013. *Atlantic Economic Journal*, (44): 411-214.

John, E. I. (2016). Effect of Foreign Direct Investment on Economic Growth in Nigeria. *European Business and Management*, 2, 40-46.

Kanu, S. I., Ozurumba, B. A., & Anyanwu, F. A. (2014). Capital Expenditures and Gross Fixed Capital Formation in Nigeria. *Journal of Economics and Sustainable Development, The International Institute for Science, Technology and Education (IISTE)*.

Loto, M. A. (2011). Impact of Government Sectoral Expenditures on Economic Growth. *Journal*

of economic and international finance, 3(11), 646-652.

Makoni, P. L. (2015). An Extension Exploration of Theories of Foreign Direct Investment. Risk Governance and Control: *Financial Markets and Institutions*, 5, 77-83.

Mounic, B., & Atef, S. A. (2018). The Impacts of Domestic and Foreign Direct Investment on Economic Growth in Saudi Arabia. *Economies*, 1-17. <https://doi.org/10.3390/economies6010018>.

Obida, G. W., & Abu, N. (2010). Determinants of Foreign Direct Investment in Nigeria: An Empirical Analysis. *Global Journal of Human Social Science*, 10(1), 26-44.

Odozi V.A. (1995) An Overview of Foreign Investment in Nigeria (1960-1995). Occasional paper number 11. Research Department of Central Bank of Nigeria.

Olagbaju, I. O., & Akinlo, A. E. (2018). Foreign Direct Investment and Economic Growth Relationship in Sub-Saharan Africa: Is the Domestic Financial System a Significant intermediary? *Archives of Business Research*, 6(5), 90-112.

Osemene, O.F., Kolawole, K. D., & Olanipekun, I. D. (2019). Determinants of FDI and Its Causal Effect on Economic Growth in Nigeria. *KJBM*, 8(1).

Oyegoke, O.E., & Aras, O. N. (2021). Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth in Nigeria. *Journal of Management, Economics and Industrial Organization*, 5(1), 21-38.

Popovici, O., & Calin, A. C. (2014). Foreign Direct Investment Theories. A Location-Based Approach. *Romanian Economic Journal*, 17(53), 3-24.

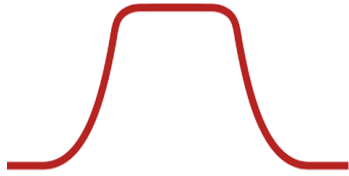
Sayef, B., Mohamed, M., & Abdelhafidh, O. (2018). The Six Linkages between Foreign Direct Investment, Domestic Investment, Exports, Imports, Labour Force and Economic Growth: New Empirical and Policy Analysis from Nigeria. *Journal of Smart Economic Growth*, 3(1), 25-43.

Sunde, T. (2017). Foreign Direct Investment and Economic Growth: ARDL and Causality Analysis for South Africa. *Research in International Business and Finance*, 41, 434-444.

UNCTAD (2019). World Investment Report, 2019. New York; *United Nations Publications*.

Appendix

YEAR	RGDP (\$B)	FDI (\$B)	REXCR (₹)	INTR (%)	TOP
1981	164.48	0.54	0.62	-65.86	16.17
1982	142.77	0.43	0.67	-4.59	13.78
1983	97.09	0.36	0.72	-8.02	10.04
1984	73.48	0.19	0.77	4.34	9.38
1985	73.75	0.49	0.89	2.34	10.39
1986	54.81	0.19	1.76	4.31	9.14
1987	52.68	0.61	4.02	-4.77	19.50
1988	49.65	0.38	4.54	-2.96	16.94
1989	44.00	1.88	7.37	-6.12	34.18
1990	54.04	0.59	8.04	17.47	30.92
1991	49.12	0.71	9.91	0.99	37.02
1992	47.79	0.90	17.30	-14.99	38.23
1993	27.75	1.35	22.07	-7.05	33.72
1994	33.83	1.96	22.00	-15.92	23.06
1995	44.06	0.34	21.90	-31.45	39.53
1996	51.08	0.50	21.88	-5.26	40.26
1997	54.46	0.47	21.89	12.13	51.46
1998	54.60	0.30	21.89	11.49	39.28
1999	59.37	1.00	92.34	6.05	34.46
2000	69.45	1.14	101.70	-1.14	49.00
2001	74.03	1.19	111.23	12.14	49.68
2002	95.39	1.87	120.58	3.02	40.04
2003	104.91	2.01	129.22	9.94	49.33
2004	136.39	1.87	132.89	-2.61	31.90
2005	176.13	4.98	131.27	-1.59	33.06
2006	236.10	4.85	128.65	-5.63	42.57
2007	275.63	6.04	125.81	9.19	39.34
2008	337.04	8.19	118.57	6.69	40.80
2009	291.88	8.56	148.88	18.18	36.06
2010	361.46	6.03	150.30	1.07	43.32
2011	404.50	8.84	153.86	5.69	53.28
2012	455.50	7.07	157.50	6.23	44.53
2013	508.69	5.56	157.31	11.20	31.05
2014	546.68	4.69	158.55	11.36	30.89
2015	486.80	3.06	192.44	13.60	21.45
2016	404.65	3.45	253.49	6.69	20.72
2017	375.75	2.41	305.79	5.79	26.35
2018	397.19	0.78	306.08	6.06	33.00
2019	448.12	2.31	306.92	4.52	633.59
2020	432.29	2.4	358.81	5.37	25.4

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2022; 4(3), 328-351

First Submission:13.08.2022

Revised Submission After Review:18.09.2022

Accepted For Publication:27.09.2022

Available Online Since:30.09.2022

Research Article

The Long-Run Growth Effects of Foreign Capital Investments in Turkey: An Empirical Analysis Based on Endogenous Growth Theory¹

Ömer Demir²

Abstract

This study firstly defines the relationship between fixed capital and foreign capital investments and economic growth as an optimal control problem, using a broad definition of capital through an endogenous growth model represented by a Cobb-Douglas type production function. Then, within the framework of four empirical models developed on the basis of a simple growth equation produced as a result of the solution of this problem, empirically investigates whether the changes in the rates of fixed capital investment and net capital inflows of direct investment, portfolio investment, other investment, and total investment as foreign capital investment affect the per capita GDP growth rate in the long run for the period 1980-2020 in Turkey, using the ARDL bound test. The findings show that a cointegration relationship is defined between capital investment rates and per capita GDP growth rate, but changes in fixed capital investment and foreign capital investment rates, which consist of different forms, do not significantly affect the per capita GDP growth rate in the long run, but short-term effects occur.

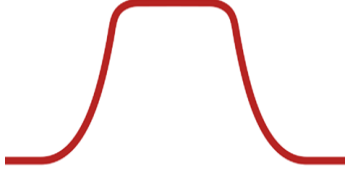
Keywords: Economic Growth, Investment Rates, ARDL Bounds Test.

JEL Codes: O40, F32, C32.

---

¹ This study is extended from the paper titled “The Effects of Domestic and Foreign Capital Investments on Long-Term Growth in Turkey: An Empirical Analysis Based on Theoretical Structure” presented as a summary paper at the International Symposium on Economic, Finance and Econometrics, held in Çanakkale on 18-19 June 2022.

² Ph.D., Independent Researcher, Şırnak/ Turkey, odemir001@gmail.com,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8421-0619>.

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2022; 4(3), 328-351

İlk Başyuru:13.08.2022

Düzeltilmiş Makalenin Alınışı:18.09.2022

Yayın İçin Kabul Tarihi:27.09.2022

Online Yayın Tarihi:30.09.2022

Araştırma Makalesi

Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Uzun Dönemli Büyümeye Etkileri: İçsel Büyüme Teorisine Dayalı Ampirik Bir İnceleme³⁴

Ömer Demir³⁵

Özet

Bu çalışma, önce sermayenin geniş bir tanımı bağlamında Cobb-Douglas tipi bir üretim fonksiyonu ile temsil edilen bir içsel büyüme modelinden hareketle, sabit ve yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme ilişkisini bir optimal kontrol problemi olarak tanımlamaktadır. Daha sonra bu problemin çözümü sonucunda üretilen basit bir basit büyüme eşitliği temelinde geliştirilen dört ampirik model çerçevesinde, Türkiye’de 1980-2020 dönemi için sabit sermaye yatırımı ve yabancı sermaye yatırımı olarak doğrudan yatırım, portföy yatırımı, diğer yatırım ve toplam yabancı yatırımın net sermaye giriş oranlarındaki değişmelerin kişi başına GSYH büyüme oranını uzun dönemde etkileyip etkilemediğini ARDL sınır testi yöntemini kullanarak araştırmaktadır. Elde edilen bulgular, sermaye yatırım oranları ve kişi başına GSYH büyüme oranı arasında eşbütünleşme ilişkisinin tanımlandığını, ancak sabit sermaye yatırımı ve farklı formlardan oluşan yabancı sermaye yatırımı oranlarındaki değişmelerin kişi başına GSYH büyüme oranını anlamlı olarak uzun dönemde etkilemediğini, ancak kısa dönemli etkilerin oluştuğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Yatırım Oranı, ARDL Sınır Testi.

JEL Kodları: O40, F32, C32.

³⁴ Bu çalışma, 18-19 Haziran 2022 tarihinde Çanakkale’de gerçekleştirilen IV. International Symposium on Economic, Finance and Econometrics’te “Türkiye’de Yerli ve Yabancı Sermaye Yatırımlarının Uzun Dönemli Büyümeye Etkileri: Teorik Yapıya Dayalı Ampirik Bir İnceleme” başlığıyla sunulan ve Bildiri Özetleri kitabında özeti yayınlanmış bildirinin geliştirilmiş biçimidir.

³⁵ Dr. Bağımsız Araştırmacı, Şırnak/ Türkiye, odemir001@gmail.com,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8421-0619>.

1. Giriş

Ekonomik büyüme çalışmalarının başlangıç noktası, sermaye birikiminin rolünü vurgulayan neoklasik büyüme modelidir. Bu modelin ülkelerin uzun dönemli büyüme süreçlerine bir açıklama getiremediği gerekçesiyle 1980'li yılların ortalarında yeni içsel büyüme modelleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak içsel büyüme modellerinin kökleri daha eskilere gitmektedir. İçsel büyüme modellerinin gelişme sürecinde Frankel (1962), pozitif uzun dönemli büyüme sonucunu neoklasik modelle uzlaştırmak amacıyla ikame edilebilir faktörleri ve bilgi dışsallıklarını içeren ilk AK tipi modelini geliştirmiştir. Yapararak öğrenme dışsallıklarının bir sonucu olarak üretkenliğin artabileceği fikrini en güçlü biçimde Arrow (1962) öne sürmüştür. Romer (1986) zamanlar arası tüketici maksimizasyonunu içeren; Lucas (1988) ise büyümenin bilgi temelli, beşerî sermaye birikimi yoluyla gerçekleştiği bir model geliştirmiştir. Rebelo (1991), büyüme deneyimlerindeki heterojenliğin hükümet politikasındaki ülkeler arası farklılıkların sonucu olabileceğini belirtmiştir. Yine King & Rebelo (1990), maliye politikasının büyüme üzerindeki etkisini; Pagano (1993), finansal aracılı AK tipi basit içsel büyüme modelinde finansal gelişmenin sermaye birikimi üzerindeki etkileri yoluyla kararlı durum büyüme oranı üzerindeki potansiyel etkilerini; Jones vd. (2000), makroekonomik oynaklığın büyüme üzerindeki etkisini; Acemoglu & Ventura (2002), ticaret hadlerinin büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir (Aghion & Howitt, 2009, s. 67).

Solow (1956) ve Swan (1956) tarafından geliştirilen ve kısa dönemli büyüme süreçlerini açıklayabilen neoklasik büyüme modelinin aksine içsel büyüme modellerinde, fiziksel ve beşerî sermaye yatırımları, araştırma ve geliştirme (AR-GE) harcamaları ve yapararak-öğrenme ile sağlanan teknolojik gelişme ve yenilikler sayesinde uzun dönemli büyüme etkisi yaşanabilmektedir. Bu nedenle içsel büyüme modellerinde, ölçeğe göre artan veya sabit getiri varsayımlarına sıkça başvurulmaktadır. Bu çerçevede geliştirilen içsel büyüme modelleri üç temel grupta incelenebilmektedir. Birinci grupta, Romer (1986), Lucas (1988) ve Rebelo (1991)'in çalışmalarına dayanan AK tipi büyüme modelleridir. Bu modellerin AK tipi model olarak adlandırılmalarının temel nedeni, işgücü gibi yeniden üretilemeyen girdileri içermedikleri içindir. AK tipi büyüme modellerinin ana öngörüsü, fiziksel sermaye yatırımlarının yapararak-öğrenmeyi özendirerek verimliliğe katkı yapacağıdır. İkinci grupta, Romer (1990), Gross & Helpman (1991) ve Aghion & Howitt (1992)'in çalışmalarına dayanan ve AR-GE ile uzun dönemli büyüme etkilerini inceleyen modeller yer almaktadır. Üçüncü grupta, Mankiw vd. (1992) çalışmasına dayanan ve beşerî sermayeyi üretim fonksiyona eklemeye çalışan modeller vardır (Ateş, 1998).

McKinnon (1973) ve Shaw (1973) tarafından geliştirilen finansal serbestleşme teorisine göre, gelişmekte olan ülkelerde uygulanan finansal serbestleşme, faiz oranlarını yükselterek ulusal tasarruf ve yatırım seviyelerini artırarak daha etkin bir kaynak dağılımı sağlayacak ve böylece büyümeyi hızlandıracaktır. Bu bağlamda finansal küreselleşme ortamında finansal serbestleşme politikalarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanmasıyla birlikte finansal dönüşümler yaşanmıştır. Bunun en önemli sonuçlarından biri, sermaye akımlarında bileşim ve hacim olarak kayda değer bir büyümenin sağlanmış olmasıdır. Sermaye akımları ve ekonomik büyüme ilişkisi kapsamında en sade karşılaştırmalı neoklasik büyüme modeli Solow (1956), sermaye girdilerine göre azalan getirinin bir sonucu olarak sermayenin bol olduğu zengin ülkelere, sermayenin kıt olduğu fakir ülkelere akması gerektiğini öne sürmektedir (Akhtaruzzaman, 2019: 9). Bu yaklaşıma göre, sermaye girişleri sermaye stokunu genişleterek tasarruf ve yatırım seviyelerini artırmakta ve böylece büyümeyi hızlandırabilmektedir. Teknolojinin içsel bir süreç olarak tanımlandığı içsel büyüme modellerinde yabancı sermaye, geniş tanımlı sermaye stokuna ilave katkı olarak büyümeyi etkileyebilmektedir. (Rebelo, 1991; Pagano, 1993; Bailliu, 2000).

Çalışmanın geri kalanı şu şekilde organize edilmiştir: İkinci bölümde, sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisini ele alan literatür incelenmektedir. Üçüncü bölümde çalışmanın model, veri ve yönteminden oluşan yöntemsel çerçeve tanıtılmaktadır. Dördüncü bölüm, tahmin edilen modellerden elde edilen ampirik bulgulara yer verilmiştir. Beşinci bölümde ise, bulgular özetlenmekte ve politika çıkarımları tartışılmaktadır.

2. Literatür İncelemesi

Literatürde yabancı sermayenin büyüme modellerinde doğrudan veya dolaylı olarak yer aldığı görülmektedir. Yabancı sermayeyi önemli bir değişken olarak ele alan neoklasik ve içsel modellere örnek olarak Borensztein vd. (1998), Ramírez (2000), Bailliu (2000) ve Acemoğlu (2009) çalışması verilebilir. Borensztein vd. (1998), teknik ilerlemenin Romer (1990), Grossman & Helpman (1991), Barro & Sala-i-Martin (1995)'te olduğu gibi, sermaye malları çeşitleri sayısındaki artış şeklinde sermayenin derinleşmesinin sonucu olduğu bir ekonomiden hareketle, doğrudan yatırımların büyüme üzerinde yayılma etkilerini (spillover effects) içsel bir çerçeve ile incelemiştir. Ramírez (2000), De Mello (1997)'den yola çıkarak doğrudan yatırımın dışsallıklar aracılığıyla büyümeyi etkilediği varsayımıyla yabancı sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisini dışsal bir çerçeve ile modellemiştir. Pagano (1993), finansal gelişmenin kapalı bir ekonomide büyüme üzerindeki potansiyel etkisini yakalamak için AK tipi model kullanmıştır. Bailliu (2000), Pagano (1993) modelini sermaye akımlarını içerecek şekilde genişleterek toplam sermaye akımları ve büyüme ilişkisini incelemiştir. Acemoğlu (2009), sermayenin getiri oranları ülkeler arasında farklılık gösteriyorsa, sermayenin getiri oranlarının daha yüksek olduğu ülkelere akması beklentisinin büyüme teorisi için önemli bir sonuç doğurarak finansal olarak bütünleşmiş bir dünyada bunun çok farklı bir ekonomik büyüme modeli anlamına geldiği fikrinden hareketle neoklasik büyüme modeli ile dünya ölçeğinde sermaye akımları ve ekonomik büyüme ilişkisini modellemiştir.

Yatırım oranlarındaki kalıcı bir artışın büyümede kalıcı bir artış yarattığı öngörüsü, AK tipi içsel büyüme modellerinin önemli bir özelliğidir. Literatürde yatırım ve büyüme oranları arasındaki ilişkiyi ele alan bir çok ampirik çalışma arasından başta Jones (1995) öncü çalışması olmak üzere Şıklar & Kaya (1998), Berber vd. (2001), Li (2002), Arısoy (2011), Ateş (2013) örnek olarak incelenmiştir. Bu çalışmaların bir kısmı zaman serisi, bir kısmı ise panel veri analiziyle yürütülmüştür. AK tipi büyüme modeli çerçevesinde yatırım ve büyüme oranları arasındaki ilişkiyi 1950-1988 dönemi kapsamında OECD ekonomileri için zaman serisi ile test eden Jones (1995), AK tipi tek sektörlü büyüme modellerinin OECD ekonomilerinin büyüme dinamiklerini açıklayamadığını ileri sürmüştür. Şıklar & Kaya (1998), 1960-1992 dönemi kapsamında özel yatırım harcamalarının içsel büyümeye neden olduğunu tespit etmişlerdir. Berber vd. (2001), Türkiye'de 1968-1998 dönemi için imalat, enerji ve ulaşırmadan oluşan toplam yatırım harcamaları ile GSYH büyüme oranı arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Buna göre çalışmada, imalat, enerji, ulaştırma ve toplam sabit sermaye yatırımı serilerinin en az bir trend (deterministik veya stokastik) içerdiği, ancak büyüme oranı serisinin ise herhangi bir trend içermediği sonucuna ulaşılmıştır. Li (2002), 1950-1996 dönemi kapsamında 24 OECD ülkesi için yatırım oranı ve büyüme oranı ilişkisini zaman serisi ve panel veri ile incelediği çalışmasında, yatırım ve büyüme oranları arasında uzun dönemli pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Arısoy (2011), 1968-2006 dönemi için Türkiye'de sabit sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi kısıtsız VAR yaklaşımıyla incelediği çalışmasında, yatırım oranlarının uzun dönemli büyümeyi etkilemediği sonucuna varmıştır. Benzer biçimde Ateş (2013), ARDL sınır testi ile yaptığı analizde 1981-2007 dönemi kapsamında fiziksel sermaye yatırımı oranındaki değişmelerin kişi başına GSYH büyüme oranını uzun dönemde etkilemediğini belirlemiştir.

Literatürde sermaye yatırım oranlarını ülke verileri bağlamında sabit sermaye yatırım oranları ile sınırlı tutan çalışmaların yanında uluslararası sermaye yatırım oranları ile gerçekleştirilen çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Bu çerçevede yabancı sermayeyi ifade eden uluslararası sermaye akımlarının makroekonomik etkilerini kapsayan ampirik literatür incelendiğinde; doğrudan yatırım, portföy yatırımı ve diğer yatırım biçiminde sınıflandırılan yabancı sermaye girişlerinin gelişmekte olan ülkelerin büyüme dinamikleri üzerinde farklı etkilerinin olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Literatürde yabancı sermayeyi bu sınıflandırmanın dışında daha ayrıntılı olarak sınıflandırıp ekonomik büyüme üzerinde etkilerini inceleyen çalışmaların sayısı da oldukça fazladır. Yabancı sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisine dair ampirik kanıtlar çoğunlukla zaman serisi ve panel veriyle yürütülen ülke çalışmalarına dayanmaktadır. Bununla birlikte, kanıtlar oldukça karışık bir görüntü vermektedir. Çalışmalar, sermaye yatırımlarının bileşenlerine, kontrol değişkenlerinin kümesine, ülkeye veya ülke grubuna, örneklem dönemine ve ekonometrik metodolojiye bağlı olarak zıt sonuçlara ulaşmıştır. Ayrıca literatürde, portföy yatırımı ve diğer yatırım biçimleriyle karşılaştırıldığında, doğrudan yatırımın ekonomik büyümeye etkisinin daha belirgin olduğu kabul edilse de yabancı sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisine dair kesin bir kanıt olmadığı görülmektedir.

Borensztein vd. (1998), 1970-1989 dönemi için 69 gelişmekte olan ülkenin verilerini kullanarak doğrudan yatırım ve ekonomik büyüme ilişkisini ülkeler arası bir regresyon çerçevesinde test etmişlerdir. Analiz sonucunda, doğrudan yatırımların teknoloji transferi için önemli bir araç olduğunu ve ekonomik büyümeye yerli yatırımlara oranla daha fazla katkıda bulunduğunu göstermişlerdir. Bununla birlikte, doğrudan yatırımların daha yüksek üretkenliği, yalnızca alıcı ülkenin minimum eşik beşeri sermaye stokuna sahip olması durumunda geçerlidir. Bu nedenle, doğrudan yatırımlar, yalnızca alıcı ekonomide ileri teknolojilerin yeterli bir özümleme kapasitesi mevcut olduğunda ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır. Soto (2000), 44 gelişmekte olan ülkeden oluşan bir örneklem kapsamında 1986-1997 dönemine ait yıllık verileri kullanarak dinamik bir panel ile yaptığı çalışmada şu bulgulara ulaşmıştır: Birincisi, doğrudan yatırım ve portföy hisse senedi akışları ekonomik büyüme ile güçlü bir pozitif korelasyon sergilemektedir. İkincisi, portföy tahvil akışları ekonomik büyümeyle anlamlı ölçüde bağlantılı değildir. Üçüncüsü, yetersiz sermayeli bankacılık sistemlerine sahip ülkelerde banka kaynaklı sermaye girişleri ekonomik büyüme oranı ile negatif bir korelasyon içerisindedir.

Durham (2003), 1977-2000 dönemi için 88 ülke verilerini kullanarak basit OLS kesit regresyonları ile portföy yatırımları ve diğer yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, portföy yatırımlarının ekonomik büyüme üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını ve büyük ölçüde yabancı banka kredilerinden oluşan diğer yatırımların ise ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu göstermiştir. Bir diğer çalışmada Durham (2004), 1979-1998 dönemi için 80 ülkenin verilerini kullanarak doğrudan yatırımlar ve portföy hisse senedi yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini Uç Sınır Analizi (EBA) ile incelemiştir. Elde edilen sonuçlar, büyük ölçüde gecikmeli doğrudan yatırımların ve portföy hisse senedi yatırımlarının ekonomik büyüme üzerinde doğrudan ve eksiksiz bir pozitif etkiye sahip olmadığını göstermiştir. Uluslararası saf finansal bir yatırım olmayan doğrudan yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisine dair elde edilen bulguların aksine Choong vd. (2010), 1988-2002 dönemine ait yıllık verilerini kullanarak doğrudan yatırım, portföy yatırımı ve dış borçların gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini GMM ile araştırmıştır. Elde edilen bulgular, doğrudan yatırımların büyüme üzerinde pozitif bir etki yaptığını ortaya koyarken, portföy yatırımları ve dış borçların örneklemedeki tüm ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Aizenman vd. (2011), sermaye akımları ve ekonomik büyüme arasındaki gecikmeli ilişkiyi; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, hisse senedi yatırımları ve kısa vadeli borçlar arasındaki ilişkiler bağlamında 1990-2010 döneminde, 100 ülkeden oluşan bir örneklem üzerinden, küresel kriz öncesi ve sonrası dönemler için incelemişlerdir. Analiz sonucunda, doğrudan yatırım girişleri ve çıkışları ile ekonomik büyüme arasında sağlam bir ilişki bulunmuştur. Büyüme ve hisse senedi akışları arasındaki ilişki daha küçük ve daha az karardır. Son olarak, büyüme ve kısa vadeli borç arasındaki ilişki krizden önce sıfırdır ve kriz sırasında ise negatiftir. Adams ve Klobodu (2018), 1970-2014 döneminde Sahra Altı Afrika (SSA) ülkelerinden beşinde sermaye akımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemektedir. ARDL yöntemi ile elde edilen bulgular, uzun dönemde farklı sermaye akımlarının ekonomik büyüme üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu göstermiştir. Doğrudan yatırım, Burkina Faso'da anlamlı bir pozitif bir etkiye sahipken, Gabon ve Nijer'de negatif etkilere sahiptir ve tüm ülkelerde dış borcun etkisi negatiftir. Ancak dış yardım, Nijer ve Gabon'da ekonomik büyümeyi desteklerken Gana'da ise desteklememektedir. İşçi dövizleri ise, Senegal'de ekonomik büyüme üzerinde anlamlı pozitif bir etkiye sahiptir. Ancak dış ticaretin etkisi ise net değildir.

Literatürde başta doğrudan yatırım olmak üzere yabancı sermaye yatırımı ve ekonomik büyüme (GSYH büyüme oranı) ilişkisinin Türkiye özelindeki farklı etkilerini gösteren çeşitli çalışmalar üretilmiştir. Bu çalışmalara örnek olarak, İnel & Sungur (2003), Avşar (2007), Temiz & Gökmen (2013), Berument vd. (2015) verilebilir. İnel & Sungur (2003), sermaye akımlarının Türkiye'nin ekonomik büyüme performansı üzerindeki etkilerini 1989Q3-1999Q4 dönemi için incelemişlerdir. Analiz sonucunda, sermaye akımları ve ekonomik büyüme arasında doğrudan yatırım dışında bir nedensellik olmadığını bulmuşlardır. Ayrıca, toplam sermaye akımları içinde küçük miktarda ve düşük oranlarda seyreden doğrudan yatırımın, ekonomik büyüme üzerinde büyük etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Afşar (2007), 1992:1 ile 2006:3 dönemini kapsayan üç aylık verileri kullandığı çalışmasında, Türkiye'de doğrudan yatırımdan ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisini tespit etmiştir. Doğrudan yatırım ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin yönünün doğrudan yatırımdan ekonomik büyümeye doğru olduğunu ifade etmiştir. Temiz & Gökmen (2013), 1992:Q1-2007:Q3 dönemi kapsamında Türkiye'de doğrudan yatırım girişleri ve GSYH büyümesi arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla çeyreklik verilere Johansen eşbütünlük testi, Granger nedenselliği ve OLS uygulamıştır. Elde edilen bulgular, Türkiye'de doğrudan yatırım girişi ile GSYH büyümesi arasında hem kısa hem de uzun dönemde anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermiştir. Berument vd. (2015), Türkiye'de doğrudan yatırım, portföy yatırımı ve diğer yatırımın makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini 2000:1-2012:12 dönemi kapsamında aylık veriler bazında VAR yöntemi ile araştırmıştır. Etki tepki analizi, toplam brüt sermaye girişlerinden (doğrudan yatırım + portföy yatırımı + diğer yatırım) kaynaklanan pozitif bir şokun, yerli para biriminin değer kazanmasıyla faiz ve enflasyon oranını düşürdüğünü ve reel GSYH'yi artırdığını göstermiştir. Doğrudan yatırım ve portföy yatırımlarının makroekonomik değişkenler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkilere sahipken, diğer yatırımların anlamlı bir etkisi yoktur.

3. Yöntemsel Çerçeve

Bu çalışmada yöntemsel çerçeve; model, veri ve yöntemden oluşmaktadır. Modelde, sermaye akımları ve ekonomik büyüme ilişkisi kısıtlı optimizasyon problemi olarak çözülerek temel bir büyüme eşitliği elde edilmiştir. Daha sonra çalışmada kullanılan değişkenlere, veri kaynaklarına, tanımlayıcı istatistiklere ve değişkenlerin grafiklerine yer verilmiştir. Yöntemde ise, dört teorik model sınamalara elverişli hale getirilerek ARDL formunda ampirik modellere dönüştürülmüştür.

3.1. Model

Bu çalışmada Romer (1986), Lucas (1988), Rebelo (1991) ve Barro & Sala-i-Martin (1992) ışığında sabit ve yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme ilişkisi, tüm biriktirilebilir sermaye girdilerine göre sabit getirili ve her bir girdinin de azalan verimliliğe bağlı olduğu Cobb-Douglas tipi bir üretim fonksiyonu ile temsil edilen bir içsel büyüme ile modellenmektedir. Long & Summers (1991), Auerbach vd. (1994), Jones (1995), Ateş, (2013), Ateş & Kaytancı (2015) ve Demir (2022)'den hareketle oluşturulan bu kısıtlı optimizasyon probleminin gösterimi şu şekildedir:

Amaç fonksiyonu:

$$\max_{i_{d,t}, i_{f,t}, i_{h,t}} \int_{t=0}^{\infty} u(c_t) e^{-rt} dt \quad (1)$$

Kısıt fonksiyonu:

$$c_t = (1 - i_{d,t} - i_{f,t} - i_{h,t})y_t \quad (2)$$

$$y_t = Ak_{d,t}^{\alpha} k_{f,t}^{\beta} k_{h,t}^{1-\alpha-\beta}, 0 < \alpha + \beta < 1 \quad (3)$$

$$\dot{k}_{d,t} = i_{d,t}y_t - \delta k_{d,t} \quad (4)$$

$$\dot{k}_{f,t} = i_{f,t}y_t - \delta k_{f,t} \quad (5)$$

$$\dot{k}_{h,t} = i_{h,t}y_t - \delta k_{h,t} \quad (6)$$

Bu modelde u , çok dönemli ve sabit ikame esnekliğine sahip hanehalkı fayda fonksiyonunu; r , öznel indirgeme oranını; y , kişi başına GSYH'yi; c , hanehalkları tüketimini; k_d , kişi başına sabit sermaye stokunu; k_f , kişi başına yabancı sermaye stokunu; k_h , kişi başına beşerî sermaye stokunu; i_d , yerli sermaye yatırımının GSYH'ye oranını; i_f , yabancı sermaye yatırımının GSYH'ye oranını; i_h , beşerî sermaye yatırımının GSYH'ye oranını; δ , tüm sermaye biçimleri için aynı olduğu varsayılan amortisman oranını göstermektedir. Eşitlik (1) çözülür ve düzenlenirse, Eşitlik (7) elde edilmektedir:

$$\ln y_t = \alpha_0 + \alpha_1 i_{d,t-1} + \alpha_2 i_{f,t-1} + \varepsilon_t \quad (7)$$

Eşitlik (7)'ye göre, sabit sermaye yatırımı (i_d) ve yabancı sermaye yatırımı (i_f), ekonomik büyümeyi ($\ln y$) eşanlı ve gecikmeli olarak etkileyebilmektedir. Beşerî sermaye yatırım oranı ise, modelde içselleştirilmiştir. Her dört modelde sabit sermaye yatırım oranı ($i_d = i_0$) ortak olmak kaydıyla yabancı sermaye yatırım oranı (i_f); doğrudan yatırım oranı (i_1), portföy yatırımı oranı (i_2), diğer yatırım oranı (i_3) ve toplam yabancı sermaye yatırım oranı (i_4) olmak üzere dört farklı formuyla ele alınıp temel büyüme eşitliği baz alınarak dört farklı model türetilmiştir. Bu modellerin cebirsel gösterimi şu şekildedir:

$$\ln y_t = \alpha_0 + \alpha_1 i_{0,t-1} + \alpha_2 i_{1,t-1} + \varepsilon_{1,t} \quad (8)$$

$$\ln y_t = \beta_0 + \beta_1 i_{0,t-1} + \beta_2 i_{2,t-1} + \varepsilon_{2,t} \quad (9)$$

$$\ln y_t = \gamma_0 + \chi_1 i_{0,t-1} + \chi_2 i_{3,t-1} + \varepsilon_{3,t} \quad (10)$$

$$\ln y_t = \delta_0 + \delta_1 i_{0,t-1} + \delta_2 i_{4,t-1} + \varepsilon_{4,t} \quad (11)$$

Farklı yabancı sermaye formlarının ekonomik büyüme üzerinde farklı etkilere sahip olup olmadığını tespit edebilmek için temel büyüme eşitliğini ifade eden Eşitlik (7) baz alınarak türetilen Eşitlik (8), (9), (10) ve (11)'in her biri birer yarı logaritmik büyüme denklemdir. Buna göre Eşitlik (8), sabit yatırım ve doğrudan yatırım oranlarının; Eşitlik (9), sabit yatırım ve portföy yatırım oranlarının; Eşitlik (10) ise, sabit yatırım ve diğer yatırım oranlarının; Eşitlik (11), sabit yatırım ve toplam yatırım oranlarının kişi başına GSYH büyüme oranını eşanlı ve gecikmeli olarak etkileyebildiğini göstermektedir.

3.2. Veri

Bu çalışmada kullanılan veriler WB-WDI (Dünya Bankası-Dünya Gelişme Göstergeleri) ve IMF (Uluslararası Para Fonu) veri tabanlarından elde edilmiştir. Teorik çerçeveye uygun olarak ekonomik büyümeyi, kişi başına GSYH değişkeni (y) temsil etmektedir. Bu değişkene logaritmik dönüştürme işlemi ($\ln y$) uygulandıktan sonra farkı alınarak, ($\Delta \ln y$), kişi başına GSYH büyüme oranı elde edilmiştir. Temel büyüme eşitliğinde sabit sermaye yatırımlarını temsil eden i_d , teorik modelden türetilen dört ampirik modelde GSYH içindeki pay (%) olarak i_0 ile temsil edilmektedir. Benzer biçimde teorik modelde i_f ile ifade edilen yabancı sermaye yatırımları ampirik modellerde dört farklı biçimde; net girişlerinin GSYH içindeki (%) payları olarak doğrudan yatırım oranı (i_1), portföy yatırım oranı (i_2), diğer yatırım oranı (i_3) ve toplam yatırım oranı (i_4) ile temsil edilmektedir. Yabancı sermaye türlerine ait veriler, IMF veri tabanında yer alan ülkelerin ödemeler dengesi istatistiklerinden alınmıştır. Tablo 1, değişkenleri ve değişkenlerin veri kaynaklarını özetlemektedir.

Tablo 1: Değişkenler ve Veri Kaynakları

Değişken	Açıklama	Birim	Kaynak
$\ln y$	Kişi başına reel GSYH	Milyon US\$	WB-WDI
i_0	Sabit sermaye yatırımı	GSYH (%)	WB-WDI
i_1	Doğrudan yatırım, net girişler	GSYH (%)	IMF
i_2	Portföy yatırımı, net girişler	GSYH (%)	IMF
i_3	Diğer yatırım, net girişler	GSYH (%)	IMF
i_4	Toplam yabancı yatırım, net girişler	GSYH (%)	IMF

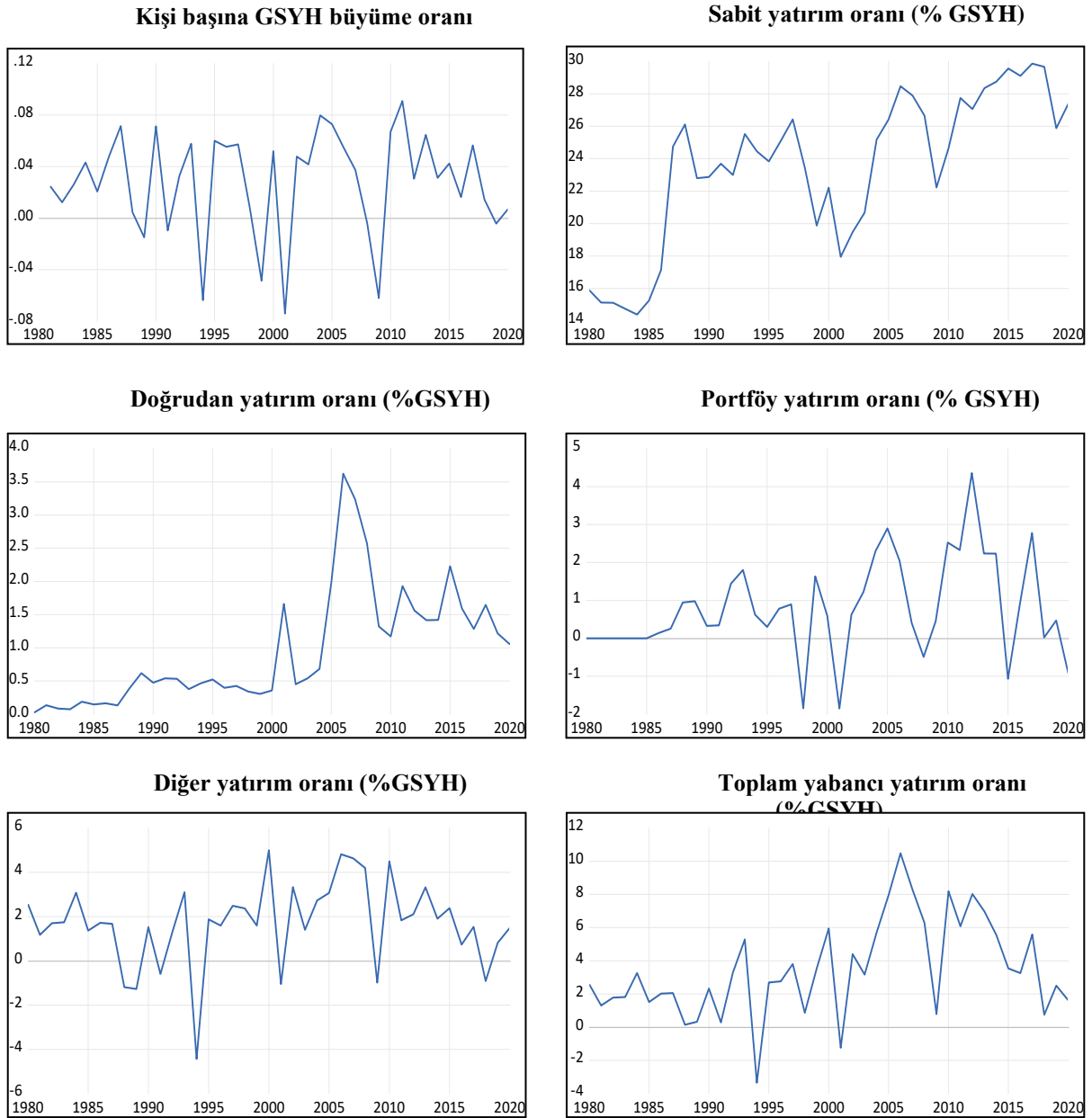
Büyüme ve yatırım oranlarının değişkenlerine ait verilerin kısa bir özetini sunan tanımlayıcı istatistiklere Tablo 1'de yer verilmiştir. Bununla paralel olarak, Türkiye'de 1980-2020 döneminde kişi başına GSYH büyüme oranı ile GSYH içindeki yüzdelik pay olarak sabit sermaye yatırımı, doğrudan yatırım, portföy yatırımı, diğer yatırım ve toplam yabancı yatırım oranlarının gelişimi Şekil 1'de verilmiştir. Tablo 1 ve Şekil 1 birlikte incelendiğinde Türkiye'nin 1980-2020 dönemde ortalama 0.0279, en yüksek 0.0908 ve en düşük -0.0742 oranlarında büyüdüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca kriz zamanlarında büyüme oranının negatif değerler aldığı görülmektedir. Dönem boyunca yatırım oranlarından sabit yatırım ve doğrudan yatırım oranlarının atış eğiliminde oldukları göze çarpmakta ve bu yatırım oranlarının hep pozitif değerler aldıkları saptanmaktadır. Diğer yabancı sermaye yatırım türleriyle karşılaştırıldığında doğrudan yatırımların portföy ve diğer yatırımlardan daha istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir. Ancak, diğer yatırım oranı ortalama 1.6895 değerle doğrudan ve portföy yatırımlarından daha büyük miktarda gerçekleşmiştir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlemler	Ortalama	Maksimum	Minimum	Std. Sap.
$\ln y$	41	8.8238	9.3959	8.2793	0.3428
$\Delta \ln y$	41	0.0279	0.0908	-0.0742	0.0401
i_0	41	23.7198	29.8571	14.3955	4.5814
i_1	41	0.9817	3.6235	0.0746	0.8752
i_2	41	0.8180	4.3577	-1.8473	1.2849
i_3	41	1.6895	4.9966	-4.4391	1.9037
i_4	41	3.4671	10.4837	-3.3499	2.8884

Şekil 1: Türkiye’de 1980-2020 Döneminde Büyüme ve Yatırım Oranlarının Gelişimi

Kaynak: WB-WDI ve IMF veri tabanından elde edilen verilerle yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.3.Yöntem

Bu çalışmada sabit yatırım ve yabancı yatırım oranları ve kişi başına GSYH büyüme oranı arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkinin sınanmasında Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Bu çerçevede farklı ve toplam yabancı sermaye yatırım oranlarının kişi başına GSYH büyüme oranı üzerindeki olası farklı etkilerini saptayabilmek için teorik model temelinde dört ampirik model kurulmuş ve sınanmıştır. Bu modellerin ekonometrik gösterimi aşağıda verilmektedir.

Model 1, sabit yatırım ve doğrudan yatırım oranının kişi başına GSYH büyüme oranı üzerindeki etkisini kısa ve uzun dönem dinamikleri çerçevesinde tahmin etmektedir:

$$\Delta \ln y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \lambda_i \Delta \ln y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q1} \delta_{1i} \Delta i_{0,t-i} + \sum_{i=0}^{q2} \delta_{2i} \Delta i_{1,t-i} + \varphi_1 \ln y_{t-1} + \varphi_2 i_{0,t-1} + \varphi_3 i_{1,t-1} + \varepsilon_{1t} \quad (11)$$

$$\Delta \ln y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \lambda_i \Delta \ln y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q1} \delta_{1i} \Delta i_{0,t-i} + \sum_{i=0}^{q2} \delta_{2i} \Delta i_{1,t-i} + \theta ECT_{t-1} + \varepsilon_{1t} \quad (12)$$

Model 2, sabit yatırım ve portföy yatırım oranının kişi başına GSYH büyüme oranı üzerindeki etkisini kısa ve uzun dönem dinamikleri çerçevesinde tahmin etmektedir:

$$\Delta \ln y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \wp_i \Delta \ln y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q1} \tilde{\lambda}_{1i} \Delta i_{0,t-i} + \sum_{i=0}^{q2} \tilde{\lambda}_{2i} \Delta i_{2,t-i} + \ell_1 \ln y_{t-1} + \ell_2 i_{0,t-1} + \ell_3 i_{2,t-1} + \varepsilon_{2t} \quad (13)$$

$$\Delta \ln y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \wp_i \Delta \ln y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q1} \tilde{\lambda}_{1i} \Delta i_{0,t-i} + \sum_{i=0}^{q2} \tilde{\lambda}_{2i} \Delta i_{2,t-i} + \sigma ECT_{t-1} + \varepsilon_{2t} \quad (14)$$

Model 3, sabit yatırım ve diğer yatırım oranının kişi başına GSYH büyüme oranı üzerindeki etkisini kısa ve uzun dönem dinamikleri çerçevesinde tahmin etmektedir:

$$\Delta \ln y_t = \delta_0 + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta \ln y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q1} \lambda_{1i} \Delta i_{0,t-i} + \sum_{i=0}^{q2} \lambda_{2i} \Delta i_{3,t-i} + \psi_1 \ln y_{t-1} + \psi_2 i_{0,t-1} + \psi_3 i_{3,t-1} + \varepsilon_{3t} \quad (15)$$

$$\Delta \ln y_t = \delta_0 + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta \ln y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q1} \lambda_{1i} \Delta i_{0,t-i} + \sum_{i=0}^{q2} \lambda_{2i} \Delta i_{3,t-i} + \omega ECT_{t-1} + \varepsilon_{3t} \quad (16)$$

Model 4, sabit yatırım ve toplam yabancı yatırım oranının kişi başına GSYH büyüme oranı üzerindeki etkisini kısa ve uzun dönem dinamikleri çerçevesinde tahmin etmektedir:

$$\Delta \ln y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \kappa_i \Delta \ln y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q1} \xi_{1i} \Delta i_{0,t-i} + \sum_{i=0}^{q2} \xi_{2i} \Delta i_{4,t-i} + \tau_1 \ln y_{t-1} + \tau_2 i_{0,t-1} + \tau_3 i_{4,t-1} + \varepsilon_{4t} \quad (17)$$

$$\Delta \ln y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \kappa_i \Delta \ln y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q1} \xi_{1i} \Delta i_{0,t-i} + \sum_{i=0}^{q2} \xi_{2i} \Delta i_{4,t-i} + \varpi ECT_{t-1} + \varepsilon_{4t} \quad (18)$$

4. Ampirik Bulgular

Ampirik analizin ilk aşamasında değişkenlerin hangi dereceden entegre oldukları ADF ve PP birim kök testleriyle belirlemeye çalışılmıştır.

Tablo 3: Değişkenlerin Durağanlık Sınamaları

Değişken	Denklem	ADF Testi		PP Testi	
		t-ist.	Olasılık	t-ist.	Olasılık
$\ln y$	Sabit	-0.1821	0.9326	-0.0634	0.9465
	Trend, Sabit	-2.5782	0.2917	-2.6281	0.2707
$\Delta \ln y$	Sabit	-6.6037*	0.0000	-6.7539*	0.0000
	Trend, Sabit	-6.5185*	0.0000	-6.6606*	0.0000
i_0	Sabit	-1.9533	0.3056	-1.9413	0.3108
	Trend, Sabit	-2.5748	0.2932	-2.7273	0.2317
Δi_0	Sabit	-5.9133*	0.0000	-6.0151*	0.0000
	Trend, Sabit	-5.8851*	0.0001	-6.1669*	0.0000
i_1	Sabit	-2.2114	0.2056	-2.0815	0.2529
	Trend, Sabit	-2.7231	0.2333	-2.5773	0.2921
Δi_1	Sabit	-5.8599*	0.0000	-9.4553*	0.0000
	Trend, Sabit	-5.8025*	0.0001	-10.3342*	0.0000
i_2	Sabit	-4.2528*	0.0017	-4.2588*	0.0017
	Trend, Sabit	-4.3509*	0.0069	-4.2850*	0.0082
Δi_2	Sabit	-8.2369*	0.0000	-12.1687*	0.0000
	Trend, Sabit	-8.1778*	0.0000	-14.0268*	0.0000
i_3	Sabit	-6.3135*	0.0000	-6.4250*	0.0000
	Trend, Sabit	-6.3896*	0.0000	-6.4368*	0.0000
Δi_3	Sabit	-7.9798*	0.0000	-18.4264*	0.0001
	Trend, Sabit	-7.8789*	0.0000	-18.2071*	0.0000
i_4	Sabit	-4.10223*	0.0026	-4.1891*	0.0021
	Trend, Sabit	-4.64076*	0.0032	-4.69106*	0.0028
Δi_4	Sabit	-10.6497*	0.0000	-14.5015*	0.0000
	Trend, Sabit	-10.5501*	0.0000	-15.1624*	0.0000

Not: Δ fark operatörü olup değişkenin birinci farkını göstermektedir. * %1 anlamlılık düzeyinde serinin birim köke sahip olduğunu ifade eden H_0 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 3, ADF (Augmented Dickey-Fuller) ve PP (Phillips Perron) birim kök testlerinin sonuçlarını göstermektedir. Dickey & Fuller (1981) tarafından geliştirilen ADF birim kök testi ve Phillips & Perron (1988) tarafından geliştirilen PP birim kök testi zaman serilerinin durağanlığını tespit etmede yaygın olarak kullanılmaktadır. Buna göre ADF birim kök testi sonucu, kişi başına GSYH büyüme oranı, sabit yatırım oranı ve doğrudan yatırım oranı değişkenlerinin birinci dereceden bütünleşik oldukları görülmektedir. Bu nedenle bu değişkenler I (1) süreçlerini takip etmektedir. Çünkü düzeyde bu serilerin birim kök içerdiğini ifade eden H_0 hipotezinin reddedilemediği tespit edilmektedir. Portföy yatırım oranı, diğer yatırım oranı ve toplam yabancı yatırım oranı değişkenlerinin ise düzeyde veya sıfırıncı derecede bütünleşik oldukları görülmektedir. Başka bir ifadeyle bu değişkenler I (0) derecesinde bütünleşiktir. PP birim kök testinde de aynı sonuçlara ulaşılmıştır.

Ampirik analiznin ikinci aşamasında VAR analizi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda modellerin optimal gecikme uzunlukları, modellerde ardışık bağımlılık ve değişen varyans sorunlarının olup olmadığı ve son olarak modellerin kararlı olup olmadıkları belirlenmiştir.

Tablo 4: VAR Optimal Gecikme Uzunluklarının Belirlenmesi

Model	Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
Model 1	0	-78.9717	NA	0.0150	4.3143	4.4436	4.3603
	1**	-22.0727	101.8192*	0.0012*	1.7933*	2.3104*	1.9772*
	2	-20.4429	2.6592	0.0018	2.1812	3.0862	2.5032
Model 2	0	-97.5731	NA	0.0399	5.2933	5.4226	5.3393
	1**	-50.6761	83.9209*	0.0054*	3.2987*	3.8158*	3.4826*
	2	-49.2712	2.2922	0.0082	3.6985	4.6035	4.0205
Model 3	0	-107.0794	NA	0.0659	5.7937	5.9229	5.8396
	1**	-54.3719	94.3185*	0.0066	3.4933	4.0103*	3.6772*
	2	-45.0989	15.1296	0.0065*	3.4788*	4.3839	3.8009
Model 4	0	-197.788	NA	5.9490	10.2968	10.4248	10.3427
	1**	-74.8601	220.640*	0.0172	4.4543	4.9662*	4.6380*
	2	-65.1090	16.0018	0.0168*	4.4158*	5.3116	4.7372

Not: * kriter tarafından seçilen gecikme sırasını; ** Optimum gecikme uzunluğu; Kriterlerin çoğu tarafından seçilen gecikme sayısı. LR: sıralı modifiye LR test istatistiği (her test %5 seviyesinde). FPE: Son tahmin hatası; AIC: Akaike bilgi kriteri; SC: Schwarz bilgi kriteri; HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteri

Tablo 4'te modellerin optimal gecikme uzunluklarını vermektedir. Buna göre dört model için de optimal gecikme uzunluğunun 1 olduğu görülmektedir. Modellerin optimal gecikme uzunluklarının belirlenmesinde kriterlerin çoğu tarafından seçilen gecikme sayısı kullanılmıştır.

Tablo 5: VAR Artık Seri Korelasyon LM Sınamaları

Model	Gecik.	LRE* ist.	df	Olasılık	Rao F-ist	df	Olasılık
Model 1	1	2.760449	9	0.973	0.29676	(9, 63.4)	0.9731
	2	5.702615	9	0.7693	0.62681	(9, 63.4)	0.7699
Model 2	1	5.459548	9	0.7926	0.59899	(9, 63.4)	0.7931
	2	7.951171	9	0.5391	0.88903	(9, 63.4)	0.5401
Model 3	1	2.84229	9	0.9702	0.3061	(9, 65.9)	0.9703
	2	4.172626	9	0.8997	0.45374	(9, 65.9)	0.9000
Model 4	1	4.574179	9	0.8697	0.498505	(9, 63.4)	0.8701
	2	12.04111	9	0.211	1.389152	(9, 63.4)	0.212

H₀ hipotezi: h gecikmesinde seri korelasyon yok. *Edgeworth genişlemesi düzeltilmiş olabirlik oranı istatistiğini, df ise serbestlik derecesini belirtmektedir.

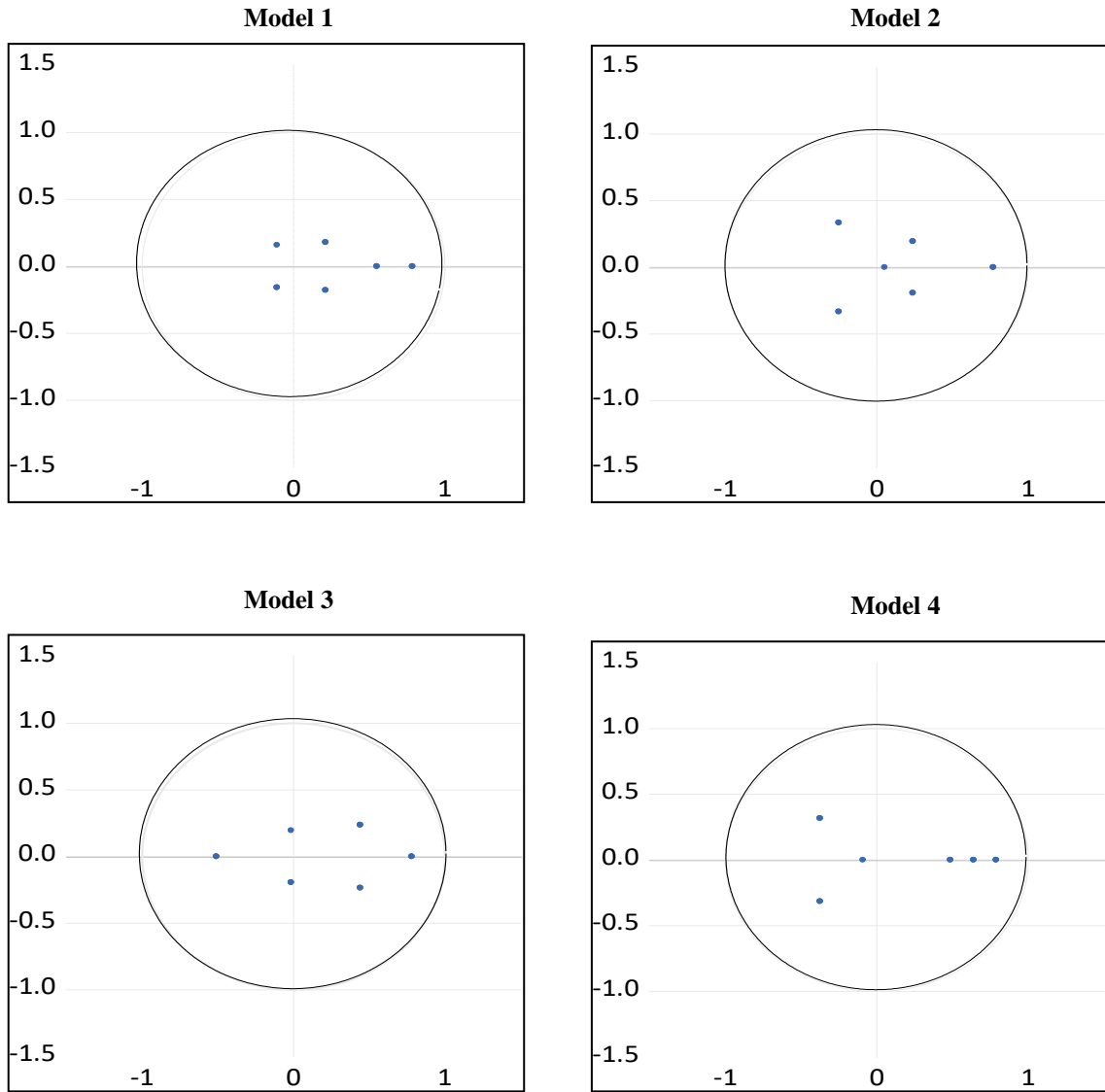
Tablo 5, modellerin VAR artık seri korelasyon LM sınavasının sonuçlarını göstermektedir. Bu göre, her dört modelde de p>0.05 olduğundan H₀ hipotezi reddedilememektedir. Başka bir ifadeyle modellerde ardışık bağımlılık sorunu yoktur.

Tablo 6: VAR Artık Heteroskedastisite Sınamaları

Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
Chi-sq	Olasılık	Chi-sq	Olasılık	Chi-sq	Olasılık	Chi-sq	Olasılık
181.588	0.1392	144.05	0.8412	172.203	0.2769	159.174	0.5481

Tablo 6, modellerin VAR artık heteroskedastisite (değişen varyans) sınamasının sonuçlarını vermektedir. Buna göre, tahmin edilen tüm modellerde $p > 0.05$ olduğundan heteroskedastisite (değişen varyans) sorununun olmadığı görülmektedir.

Şekil 2: Modellerin VAR Kararlılık Sınamaları

Şekil 2, tahmin edilen dört modelin VAR kararlılık koşulu (AR Kökleri) sınamalarının sonuçlarını göstermektedir. Tüm köklerin modülü birden azsa ve birim çemberin içinde yer alıyorsa, tahmini VAR kararlıdır (durağandır). VAR kararlı değilse, belirli sonuçlar geçerli değildir (Lütkepohl, 1991). Buna göre, her dört modelde birim çemberin dışında kök bulunmadığından modeller VAR kararlılık koşulunu karşılamaktadır. Başka bir ifadeyle her dört model de istikrarlıdır.

1.1. Model 1 Tahmin Sonuçları

Bu modelde, sabit yatırım ve doğrudan yatırım oranlarının kişi başına GSYH büyüme oranı üzerindeki kısa ve uzun dönem etkileri tahmin edilmiştir. Pesaran vd. (2001), sabit ve trende yer verilen ve verilmeyen şeklinde beş farklı model tanımlayıp tahmin etmiştir. Yapılan sınamalara göre, bu analizde kısıtlı sabitin yer aldığı ve trendin yer almadığı modelin tahmin edilmesi uygun görülmüştür.

Tablo 7: ARDL 1 (1,1,1) Modelinin Sınır Testi Sonucu

Değişken	F ist.	k	95%		90%	
			Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır
$\Delta \ln y$	7.7002	2	3.1	3.87	2.63	3.35

Tablo 7, ARDL 1 (1,1,1) modelinin sınır testi sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, hesaplanan F istatistik değeri kritik üst sınır değerlerinden büyük olduğundan büyüme oranı ve açıklayıcı değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmektedir

Tablo 8: ARDL 1 (1,1,1) Modelinin Uzun Dönem Dinamikleri

Bağımlı Değişken: $\ln y$				
Değişken	Katsayı	Sdt. Hata	t-ist.	Olasılık
i_0	0.0658	0.1729	0.3809	0.7056
i_1	0.6369	1.8874	0.3374	0.7378
c	9.5639	7.1859	1.3309	0.1921

Not: c, sabiti ifade etmektedir.

Tablo 8, ARDL 1 (1,1,1) modeli kapsamında sabit yatırım ve doğrudan yatırım oranlarının büyüme oranı üzerindeki uzun dönem etkilerini göstermektedir. Buna göre, yatırım oranlarındaki değişimlerin büyüme oranını anlamlı olarak etkilemediği görülmektedir.

Tablo 9: ARDL 1 (1,1,1) Modelinin Kısa Dönem Dinamikleri

Bağımlı Değişken: $\Delta \ln y$				
Bağımsız Değişken	Katsayı	Sdt. Hata	t-ist.	Olasılık
Δi_0	0.0132	0.0018	7.2477	0.0000
Δi_1	0.0031	0.0077	0.4079	0.6859
$ECT(-1)$	-0.0082	0.0014	-5.789	0.0000

Tablo 9, ARDL 1 (1,1,1) modelinin kısa dönem dinamiklerini göstermektedir. Buna göre sadece sabit yatırım oranı büyüme oranını kısa dönemde pozitif olarak etkilemektedir. Hata düzeltme teriminin (ECT) negatif ve anlamlı çıkması, kısa dönemdeki hataların uzun dönemde dengeye doğru ayarlanma hızında bir sorun olmadığını göstermektedir.

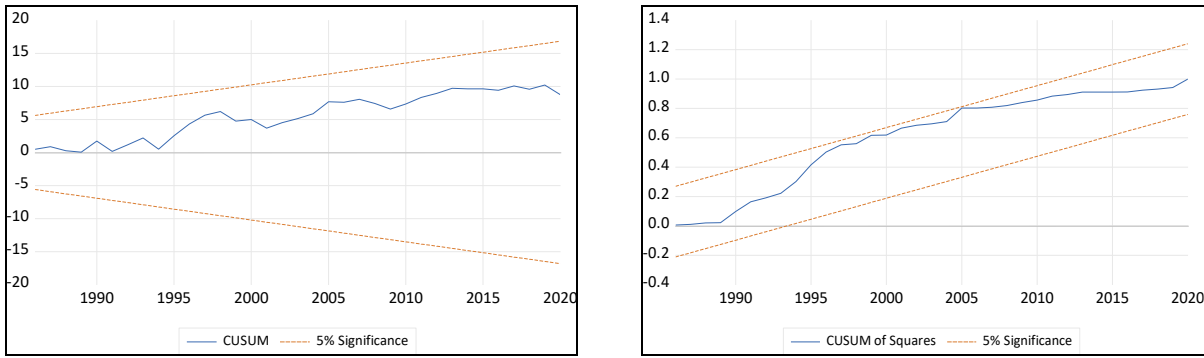
Tablo 10: ARDL 1 (1,1,1) Modelinin Tanısal Testleri Sonuçları

B-G LM Testi ¹		ARCH Testi		Jarque-Bera Testi		Ramsey Reset Testi	
F-ist	Olasılık	F-ist	Olasılık	F-ist	Olasılık	F-ist	Olasılık
0.7993	0.4582	0.5031	0.4826	3.8339	0.1466	1.8040	0.1810

Not: ¹Breusch-Godfrey Ardışık Bağımlılık LM Testi.

Tablo 10'a göre ARDL 1 (1,1,1) modelinin tanısal testlerinin sonuçları, modelde ardışık bağımlılık (Breusch-Godfrey LM Testi) ve değişen varyans (ARCH Testi) probleminin olmadığı, hata teriminin normal dağıldığını (Jarque-Bera Normallik Testi) ve spesifikasyonda yanlış belirleme (Ramsey Reset Testi) olmadığını gösterilmektedir.

Şekil 3: ARDL 1 (1,1,1) Modelinin CUSUM ve CUSUMQ Sınamaları

Şekil 3, ARDL 1 (1,1,1) modelinin CUSUM ve CUSUMQ istatistiklerinin sonuçlarını göstermektedir. Bu şekillerde alt ve üst sınırlar %5 güven aralığına göre üretilmiştir. Buna göre, modelde 1980-2020 dönemi içinde istatistikler alt ve üst sınırlar içinde seyrettiği için bu dönem boyunca yapısal bir kırılmanın oluşmadığı %95 olasılıkla ileri sürülebilmektedir.

1.2. Model 2 Tahmin Sonuçları

Bu modelde, sabit yatırım ve portföy yatırım oranlarının kişi başına GSYH büyüme oranı üzerindeki kısa ve uzun dönem etkileri tahmin edilmiştir. Tahmin edilen bu modelde sabit ve trende yer verilen ve verilmeyen beş model arasından yapılan sınamalara göre kısıtlı sabitin yer aldığı modelin tahmin edilmesi uygun görülmüştür.

Tablo 9: ARDL 2 (1,1,1) Modelinin Sınır Testi Sonucu

Değişken	F ist.	k	95%		90%	
			Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır
$\Delta \ln y$	9.6710	2	3.1	3.87	2.63	3.35

Tablo 9, ARDL 2 (1,1,1)'in sınır testi sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, F istatistik değeri kritik üst sınır değerlerinden büyük olduğundan kişi başına GSYH büyüme oranı ile sabit sermaye yatırımı oranı ve portföy yatırım oranı değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmektedir.

Tablo 10: ARDL 2 (1,1,0) Modelinin Uzun Dönem Dinamikleri

Bağımlı Değişken: $\ln y$				
Bağımsız Değişken	Katsayı	Sdt. Hata	t-ist.	Olasılık
i_0	0.1180	0.9005	0.1310	0.8965
i_2	3.5399	44.6491	0.0793	0.9373
c	16.6302	117.4981	0.1415	0.8883

Tablo 10, ARDL 2 (1,1,0) modeli kapsamında sabit yatırım ve portföy yatırım oranlarının kişi başına GSYH büyüme oranı üzerindeki uzun dönem etkilerini göstermektedir. Sabit yatırım ve yabancı doğrudan yatırım oranlarındaki %1'lik bir artış, kişi başına GSYH büyüme oranında sırasıyla %0.1 ve %3.5'lik bir artış meydana getirmektedir. Ancak bu sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Buna göre, sabit yatırım ve portföy yatırım oranlarındaki değişimlerin büyüme oranını uzun dönemde anlamlı olarak etkilemediği görülmektedir.

Tablo 11: ARDL 2 (1,1,0) Modelinin Kısa Dönem Dinamikleri

Bağımlı Değişken: $\Delta \ln y$				
Bağımsız Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-ist.	Olasılık
Δi_0	0.0118	0.0017	6.7793	0.0000
Δi_2	0.0064	0.0036	1.7539	0.0882
$ECT(-1)$	-0.0018	0.0003	-6.3123	0.0000

Tablo 11, ARDL 2 (1,1,0) modeli kapsamında sabit yatırım ve doğrudan yatırım oranlarının kişi başına GSYH büyüme oranı üzerindeki kısa dönem etkilerini göstermektedir. Sabit yatırım oranı büyüme oranını kısa dönemde %1 anlamlılık seviyesinde pozitif; portföy yatırım oranı ise %10 anlamlılık seviyesinde pozitif olarak etkilemektedir. Buna göre Türkiye'de portföy yatırımında %1 oranındaki bir artış kişi başına GSYH büyüme oranını %0.006 oranında bir artışa yol açmaktadır. Hata düzeltme teriminin (ECT) negatif ve anlamlı çıkması, kısa dönemdeki hataların uzun dönemde dengeye doğru ayarlanma hızında bir sorun olmadığını göstermektedir.

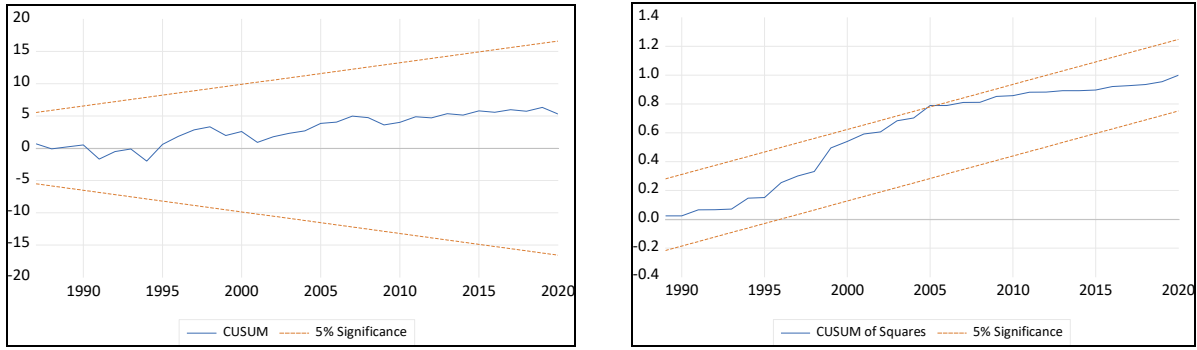
Tablo 12: ARDL 2 (1,1,0) Modelinin Tanısal Testleri Sonuçları

B-G LM Testi		ARCH Testi		Jarque-Bera Testi		Ramsey Reset Testi	
F-ist	Olasılık	F-ist	Olasılık	F-ist	Olasılık	F-ist	Olasılık
1.4184	0.2565	0.8323	0.4435	3.7656	0.1521	0.8360	0.4090

Not: ¹Breusch-Godfrey Ardışık Bağımlılık LM Testi.

Tablo 12, ARDL 2 (1,1,0) modelinin tanısal testleri sonuçlarını göstermektedir. Buna göre sonuçlar incelendiğinde, modelde ardışık bağımlılık (Breusch-Godfrey LM Testi) ve değişen varyans (ARCH Testi) probleminin olmadığı tespit edilmektedir. Ayrıca modelde hata teriminin normal dağıldığı (Jarque-Bera Normallik Testi) ve spesifikasyonda yanlış belirleme (Ramsey Reset Testi) sorunlarının olmadığı gösterilmektedir.

Şekil 4: ARDL 2 Modelinin CUSUM ve CUSUMQ Sınamaları

Şekil 4, ARDL 2 modelinin CUSUM ve CUSUMQ istatistiklerinin sonuçlarını göstermektedir. Bu şekillerde alt ve üst sınırlar %5 güven aralığına göre üretilmiştir. Buna göre modelde 1980-2020 dönemi içinde istatistikler alt ve üst sınırlar içinde seyrettiği için bu dönem boyunca yapısal bir kırılmanın oluşmadığı %95 olasılıkla ileri sürülebilmektedir.

1.3. Model 3 Tahmin Sonuçları

Bu modelde, sabit yatırım ve diğer yatırım oranlarının kişi başına GSYH büyüme oranı üzerindeki kısa ve uzun dönem etkileri tahmin edilmiştir. Tahmin edilen bu modelde sabit ve trende yer verilen ve verilmeyen beş model arasından yapılan sınamalara göre kısıtlı sabitin yer aldığı modelin tahmin edilmesi uygun görülmüştür.

Tablo 13: ARDL 3 (1,1,1) Modelinin Sınır Testi Sonucu

Değişken	F ist.	k	95%		90%	
			Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır
$\Delta \ln y$	17.5898	2	3.1	3.87	2.63	3.35

Tablo 13, ARDL 3 (1,1,1) modelinin sınır testi sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, F istatistik değeri kritik üst sınır değerlerinden büyük olduğundan kişi başına GSYH değişkeni ve diğer ilgili değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki saptanmaktadır.

Tablo 14: ARDL 3 (1,1,1) Modelinin Uzun Dönem Dinamikleri

Bağımlı Değişken: $\ln y$				
Bağımsız Değişken	Katsayı	Sdt. Hata	t-ist.	Olasılık
i_0	0.1128	0.0785	1.4361	0.1601
i_3	0.3177	0.3697	0.8594	0.3961
c	7.3372	1.1605	6.3219	0.0000

Tablo 14, ARDL 3 (1,1,1) modeli kapsamında sabit yatırım ve diğer yatırım oranlarının kişi başına GSYH büyüme oranı üzerindeki uzun dönem etkilerini göstermektedir. Buna göre, sabit yatırım ve diğer yatırım oranlarındaki değişimlerin büyüme oranını istatistiksel açıdan anlamlı olarak etkilemediği görülmektedir.

Tablo 15: ARDL 3 (1,1,1) Modelinin Kısa Dönem Dinamikleri

Bağımlı Değişken: $\Delta \ln y$				
Bağımsız Değişken	Katsayı	Sdt. Hata	t-ist.	Olasılık
Δi_0	0.0103	0.0013	7.7306	0.0000
Δi_3	0.0094	0.0012	7.8319	0.0000
ECT(-1)	-0.0146	0.0016	-8.750	0.0000

Tablo 15, ARDL 3 (1,1,1) modeli kapsamında sabit sermaye ve diğer yatırım oranlarındaki artışların kişi başına GSYH büyüme oranı üzerindeki kısa dönem etkilerini göstermektedir. Tablo 15 incelendiğinde, sabit yatırım ve diğer yatırım oranlarının kişi başına GSYH büyüme oranını kısa dönemde pozitif ve anlamlı etkilemektedir. Ancak sabit yatırım oranıyla karşılaştırıldığında yabancı bir yatırımı temsil eden diğer yatırım oranının etkisinin daha zayıf kaldığı görülmektedir. Hata düzeltme teriminin (ECT) negatif ve anlamlı çıkması, kısa dönemdeki hataların uzun dönemde dengeye doğru ayarlanma hızında bir sorun olmadığını göstermektedir.

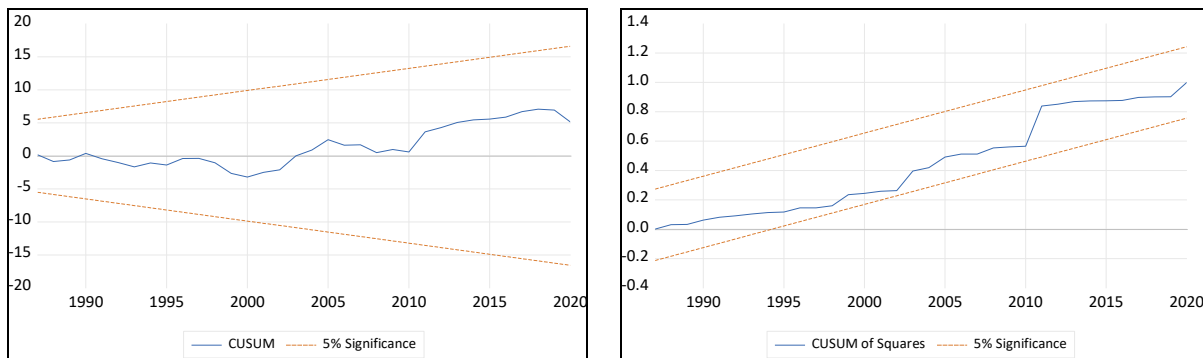
Tablo 16: ARDL 3 (1,1,1) Modelinin Tanısal Testleri Sonuçları

B-G LM Testi ¹		ARCH Testi		Jarque-Bera Testi		Ramsey Reset Testi	
F-ist	Olasılık	F-ist	Olasılık	F-ist	Olasılık	F-ist	Olasılık
0.2124	0.8098	0.5532	0.4617	0.1316	0.9362	1.2656	0.2145

Not: ¹Breusch-Godfrey Ardışık Bağımlılık LM Testi.

Tablo 16, ARDL 3 (1,1,1) modelinin tanısal testlerinin sonuçlarını göstermektedir. Buna göre sonuçlar incelendiğinde, modelde ardışık bağımlılık (Breusch-Godfrey LM Testi) ve değişen varyans (ARCH Testi) probleminin olmadığı tespit edilmektedir. Ayrıca modelde hata teriminin normal dağıldığı (Jarque-Bera Normallik Testi) ve spesifikasyonda yanlış belirleme (Ramsey Reset Testi) sorunlarının olmadığı gösterilmektedir.

Şekil 3: Model 3 CUSUM ve CUSUMQ Sınamaları

Şekil 3, ARDL 3 modelinin CuCUSUM ve CUSUMQ istatistiklerinin sonuçlarını göstermektedir. Bu şekillerde alt ve üst sınırlar %5 güven aralığına göre çizilmiştir. Buna göre, Model 3'te 1980-2020 dönemi içinde istatistikler alt ve üst sınırlar içinde seyrettiği için bu dönem boyunca yapısal bir kırılmanın oluşmadığı %95 olasılıkla ileri sürülebilmektedir.

1.4. Model 4 Tahmin Sonuçları

Bu modelde, sabit yatırım ve toplam yabancı yatırım oranlarının kişi başına GSYH büyüme oranı üzerindeki kısa ve uzun dönem etkileri tahmin edilmiştir. Tahmin edilen bu modelde sabit ve trende yer verilen ve verilmeyen beş model arasından yapılan sınamalara göre kısıtlı sabitin yer aldığı modelin tahmin edilmesi uygun görülmüştür.

Tablo 17: ARDL 4 (1,1,1) Modelinin Sınır Testi Sonucu

Değişken	F ist.	k	95%		90%	
			Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır
Δlny	16.33134	2	3.1	3.87	2.63	3.35

Tablo 17, ARDL 4 (1,1,1) modelinin sınır testi sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, hesaplanan F istatistik değeri kritik üst sınır değerlerinden büyük olduğundan büyüme oranı ve açıklayıcı değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki belirlenmektedir.

Tablo 18: ARDL 4 (1,1,1) Modelinin Uzun Dönem Dinamikleri

Bağımlı Değişken: lny				
Değişken	Katsayı	Sdt. Hata	t-ist.	Olasılık
i_0	0.0643	0.0536	1.1989	0.2388
i_4	0.2422	0.2693	0.8994	0.3748
c	8.0188	1.3227	6.0626	0.0000

Tablo 18, ARDL 4 (1,1,1) modelinin uzun dönem tahmin sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, sabit yatırım ve toplam yabancı yatırım oranlarındaki değişimlerin büyüme oranını uzun dönemde istatistiksel açıdan anlamlı olarak etkilemediği görülmektedir.

Tablo 19: ARDL 4 (1,1,1) Modelinin Kısa Dönem Dinamikleri

Bağımlı Değişken: Δlny				
Değişken	Katsayı	Sdt. Hata	t-ist.	Olasılık
Δi_0	0.0099	0.0014	6.9401	0.0000
Δi_4	0.0073	0.0011	6.7486	0.0000
$ECT(-1)$	-0.0161	0.0019	-8.4315	0.0000

Tablo 19, ARDL 4 (1,1,1) modeli kapsamında sabit yatırım ve toplam yabancı yatırım oranlarındaki değişimlerin kişi başına GSYH büyüme oranı üzerindeki kısa dönem etkilerini göstermektedir. Buna göre, sabit yatırım ve toplam yabancı yatırım oranlarının her ikisi kişi başına GSYH büyüme oranını kısa dönemde pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir. Ayrıca bulunan hata terimi katsayısı, kısa dönemdeki hataların uzun dönemde dengeye doğru ayarlanma hızında bir sorunun olmadığı gösterilmektedir.

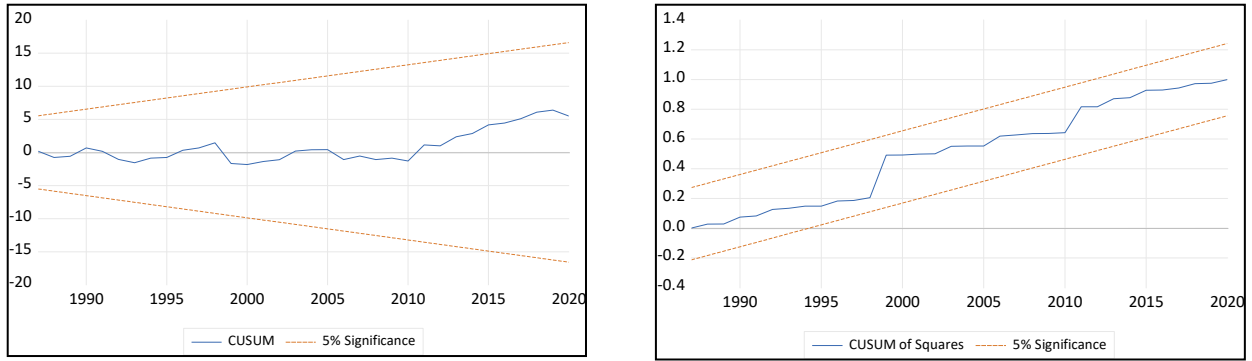
Tablo 20: ARDL 4 (1,1,1) Modelinin Tanısal Testleri Sonuçları

B-G LM Testi ¹		ARCH Testi		Jarque-Bera Testi		Ramsey Reset Testi	
F-ist	Olasılık	F-ist	Olasılık	F-ist	Olasılık	F-ist	Olasılık
0.4315	0.6533	0.5286	0.5940	0.4810	0.7862	1.6745	0.2034

Not: ¹Breusch-Godfrey Ardışık Bağımlılık LM Testi.

Tablo 20, ARDL 4 (1,1,1) modelinin tanısal testleri sonuçlarını göstermektedir. Buna göre sonuçlar incelendiğinde, modelde ardışık bağımlılık (Breusch-Godfrey LM Testi) ve değişen varyans (ARCH Testi) probleminin olmadığı tespit edilmektedir. Ayrıca modelde hata teriminin normal dağıldığı (Jarque-Bera Normallik Testi) ve spesifikasyonda yanlış belirleme (Ramsey Reset Testi) sorunlarının olmadığı gösterilmektedir.

Şekil 3: ARDL 4 (1,1,1) Modelinin CUSUM ve CUSUMQ Sınamaları

Şekil 4, ARDL 4 (1,1,1) modelinin CUSUM ve CUSUMQ sınımalarının sonuçlarını göstermektedir. Brown vd. (1975) tarafından önerilen CUSUM ve CUSUMSQ testleri, parametre kararlılığının varlığını incelemek için kullanılmaktadır. Bu şekillerde alt ve üst sınırlar %5 güven aralığına göre üretilmiştir. Buna göre, Model 4'te 1980-2020 dönemi içinde istatistikler alt ve üst sınırlar içinde seyrettiği için bu dönem boyunca yapısal bir kırılmanın oluşmadığı %95 olasılıkla ileri sürülebilmektedir. Başka bir ifadeyle ARDL 4 (1,1,1) modeli kararlılık kontrollerinden geçerek böylece parametrelerin kararlılığı doğrulanmıştır.

2. Sonuç

Bu çalışmada sermayenin geniş tanımının geçerli olduğu tüm biriktirebilir sermaye girdilerine göre sabit getirili ve her bir girdinin de azalan verimliliğe bağlı olduğu Cobb-Douglas tipi bir üretim fonksiyonu ile temsil edilen bir içsel büyüme modeli çerçevesinde üretilen bir büyüme eşitliği bağlamında 1980-2020 dönemi için Türkiye'de sabit sermaye yatırımı ve yabancı sermaye yatırımı oranlarındaki artışların kişi başına GSYH büyüme oranı üzerinde uzun dönemli ve belirgin etkilere yol açıp açmadığını ARDL sınır testi ile araştırılmıştır. Bu amaçla, GSYH'nin yüzdelik payı olarak sabit sermaye yatırımı ile yabancı sermaye yatırımlarından doğrudan yatırım, portföy yatırımı, diğer yatırım ve toplam yabancı yatırımın net sermaye giriş oranlarındaki değişmelerin kişi başına reel GSYH büyüme oranı üzerindeki etkileri dört farklı model temelinde tahmin edilmiştir. Her dört ampirik modelin tahmin sonuçlarından elde edilen bulgular, Türkiye'de sabit sermaye yatırımı ve yabancı sermaye yatırım oranlarındaki değişmelerin, uzun dönemde kişi başına GSYH büyüme oranını etkilemediğini, ancak kısa dönemli etkilerin oluştuğunu göstermektedir. Dört modelin her birinde kısa dönemde sabit sermaye yatırımları ekonomik büyümeyi belirgin olarak etkilerken; yabancı yatırımlardan portföy yatırımı, diğer yatırım ve toplam yatırımların ekonomik büyümeyi zayıf da olsa anlamlı ve pozitif olarak etkilemektedir. Bu bulgular, Türkiye'de sabit ve yabancı sermaye yatırım oranlarındaki artışların uzun dönemde kişi başına GSYH büyüme

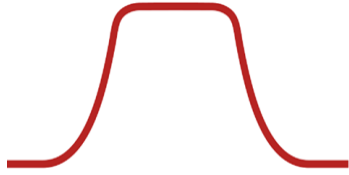
oranı üzerinde kalıcı bir etki yaratmadığını veya sabit ve yabancı sermaye yatırım oranlarındaki artışların uzun dönemli büyüme oranına yeterince yansımadığını göstermektedir. Bu ampirik sonuç dikkate alınarak Türkiye’de sabit ve yabancı sermaye yatırımlarının verimliliğini artırıcı politika tedbirleri alınarak uzun dönemli büyüme sürecine pozitif katkı yapmaları sağlanabilir. Ayrıca üretim odaklı bir ekonomik model kapsamında kaynakları, optimal oranlarla beşerî sermaye yatırımlarıyla birlikte toplam faktör verimliliğini uyarıcı alternatif sermaye stoklarına kaydıracak ekonomi politikaları uygulanabilir.

Kaynakça

- Acemoglu, D., & Ventura, J. (2002). The World Income Distribution. *Quarterly Journal of Economics*, 117, 659–694.
- Acemoğlu, D. (2009). *Introduction to Modern Economic Growth*. Princeton University Press.
- Adams, S., & Klobodu, E. K. (2018). Capital Flows and Economic Growth Revisited: Evidence From Five Sub-Saharan African Countries. *International Review of Applied Economics*, 32(5), 620-640.
- Aghion, P., & Howitt, P. (1992). A Model of Growth Through Creative Destruction. *Econometrica*, 60(2), s. 323-351.
- Aghion, P., & Howitt, P. (2009). *The Economics of Growth*. London: The MIT Press.
- Aizenman, J., Jinjara, Y., & Park, D. (2011). Capital Flows and Economic Growth in the Era of Financial Integration and Crisis, 1990-2010. *Working Paper*. National Bureau of Economic Research. <https://www.nber.org>. (Erişim: 01.08.2022).
- Akhtaruzzaman, M. (2019). *International Capital Flows and the Lucas Paradox: Patterns, Determinants, and Debates*. Singapore: Springer.
- Arısoy, İ. (2011). Fiziksel Sermaye Yatırımları ve Büyüme İlişkisinin AK Modeliyle Sınanması: Türkiye Örneği (1968-2006). *Maliye Dergisi*, 161(2), s. 283-297.
- Arrow, K. J. (1962). The Economic Implications of Learning by Doing. *Review of Economic Studies*, 29, 155–173.
- Ateş, S. (2013). Türkiye'de Fiziksel Sermaye Yatırımlarının Büyüme Oranına Uzun Dönemli Etkileri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 63-85.
- Ateş, S., & Kaytancı, U. B. (2015). Türkiye'de Kamu Yatırım Harcamalarının Uzun Dönemli Büyümeye Etkileri. *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(52), s. 35-59.
- Auerbach, A., Oliner, S. D., & Hasset, K. A. (1994). Reassessing the Social Returns to Equipment Investment. *Quarterly Journal of Economics*, 109(3), s. 789-802.
- Avşar, M. (2007). The causality relationship between economic growth and foreign direct investment in Turkey. Business & Economics Society International (B&ESI) Conference.
- Bailliu, J. N. (2000). Private Capital Flows, Financial Development, and Economic Growth in Developing Countries. Canada: Bank of Canada Working Paper .
- Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. (1992). Public Finance in Models of Economic Growth. *Review of Economic Studies*, 59(4), s. 645-661.
- Barro, R., & Sala-i-Martin, X. (1995). *Economic Growth*. Cambridge: McGraw-Hill.
- Berber, M., Sivri, U., & Artan, S. (2001). *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, s. 61-70 .
- Berument, M. H., Denaux, Z. S., & Emirmahmutoglu, F. (2015). The effects of capital inflows on Turkish macroeconomic performance. *Empirica*, 42(4), 813-824.
- Borensztein, E., Gregorio, J. D., & Lee, J.-W. (1998). How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth? *Journal of International Economics*, 45, 115–135.

- Brown, R. L., Durbin, J., & Evans, J. M. (1975). Techniques for Testing the Constancy of Regression Relationships over Time. *Journal of the Royal Statistical Society*, 37(2), s. 149-192.
- Choong, C.-K., Baharumshah, A. Z., Yusop, Z., & Habibullah, M. S. (2010). Private Capital Flows, Stock Market and Economic Growth in Developed and Developing Countries: A Comparative Analysis. *Japan and the World Economy*, 22, 107–117.
- De Mello, L. R. (1997). Foreign direct investment in developing countries and growth: A selective survey. *The Journal of Development Studies*, 34(1), 1-34.
- Demir, Ö. (2022). Ekonomik Büyüme ve Uluslararası Sermaye Akımları Üzerine Ampirik Bir İnceleme. *Doktora Tezi*. Adana: Çukuruva Üniversitesi.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). The Likelihood Ratio Statistics For Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Econometrica*, 49(4), s. 1057-1072.
- Durham, J. B. (2003). Foreign Portfolio Investment, Foreign Bank Lending, and Economic Growth. *International Finance Discussion Papers*. Board of Governors of the Federal Reserve System.
- Durham, J. B. (2004). Absorptive Capacity and the Effects of Foreign Direct Investment and Equity Foreign Portfolio Investment on Economic Growth. *European Economic Review*, 48, 285 – 306.
- Frankel, M. (1962). The Production Function in Allocation of Growth: A Synthesis. *American Economic Review*, 52, 995–1022.
- Grossman, G. M., & Helpman, E. (1991). *Innovation and Growth in the Global Economy*. Cambridge: MIT Press.
- İnsel, A., & Sungur, N. (2003). Sermaye Akımlarının Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği –1989: III-1999: IV. *Tartışma Metni*. Türkiye Ekonomi Kurumu. <http://www.tek.org.tr>. (Erişim: 03.09.2022).
- Jones, C. I. (1995). Time Series Tests of Endogenous Growth Models. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 495-525.
- Jones, L., Manuelli, R., & Stacchetti, E. (2000). Technology and Policy Shocks in Models of Endogenous Growth. *Federal Reserve Bank of Minneapolis Working Paper*.
- King, R. G., & Rebelo, S. (1990). Public Policy and Economic Growth: Developing Neoclassical Implications. *Journal of Political Economy*, 98, 126–150.
- Li, D. (2002). Is the AK Model Still Alive? The Long-Run Relation between Growth and Investment Re-Examined. *Canadian Journal of Economics*, 35, s. 92-114.
- Li, X., & Liu, X. (2005). Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Increasingly Endogenous Relationship. *Worm Development Vol. 33, No. 3, pp. 393-407, 2005, 33(3), 393-407*.
- Long, B. D., & Summers, L. H. (1991). Equipment Investment and Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2), s. 445-502.
- Lucas, R. (1990). Why Doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries? *American Economic Review*, 80, 92-96.

- Lucas, R. E. (1988). On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22, 3-42.
- Lütkepohl, H. (1991). *Introduction to multiple time series analysis*. Heidelberg: Springer-Verlag Berlin.
- Mankiw, N. G., Romer, D., & Weil, D. N. (1992). A Contribution to the Empirics of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 107(2), s. 407-437.
- McKinnon, R. I. (1973). *Money and Capital in Economic Development*. Washington, DC: The Brookings Institution.
- Pagano, M. (1993). Financial Markets and Growth: An Overview. *European Economic Review*, 613-622.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 289–326.
- Phillips, P., & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), s. 335-346.
- Ramírez, M. (2000). Foreign Direct Investment in Mexico: A Cointegration Analysis. *The Journal of Development Studies*, 37(1), 138-162.
- Rebelo, S. (1991). Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, 99(3), 500–521, 99(3), 500–521.
- Romer, P. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, 94, 1002–1037.
- Romer, P. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98(52), 71–102.
- Shaw, E. S. (1973). *Financial Deepening in Economic Development*. New York: Oxford University Press.
- Solow, R. M. (1956). A Contribution to The Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65–94.
- Soto, M. (2000). Capital Flows and Growth in Developing Countries: Recent Empirical Evidence. *OECD Development Centre Working Papers*. <https://www.oecd.org>. (Erişim: 10.08.2022).
- Swan, T. W. (1956). Economic growth and capital accumulation. *Economic Record*, 32(2), 334–361.
- Şıklar, İ., & Kaya, A. (1998). Türkiye’de Özel Sektör Yatırımları ve İçsel Büyüme. *Ekonomik Yaklaşım*, 9, s. 61-70.
- Temiz, D., & Gökmen, A. (2013). FDI inflow as an international business operation by MNCs and economic growth: An empirical study on Turkey. *International Business Review*, 23(1), s. 145-154.

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2022; 4(3), 352-372

First Submission:16.08.2022

Revised Submission After Review:07.09.2022

Accepted For Publication:11.09.2022

Available Online Since:30.09.2022

Review Article

Rise of Cross-Border E-Commerce: A Systematic Literature Review

Ömer Faruk Derindağ¹

Abstract

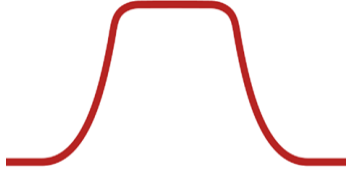
E-Commerce is trending almost everywhere globally. However, the new trends in E-Commerce further transformed it into Cross-Border trade, leading to extensive benefits at every level of social and commercial life. Considering the rise of Cross-Border online shopping, this study has extensively highlighted how the Cross-Border E-Commerce phenomenon is reflected in the literature. The researcher applied a systematic review approach and selected n= 45 research papers published between 2010 to 2022. Analysis indicated that Cross-Border E-Commerce had taken the globe by storm due to its rapid growth and unprecedented COVID-19 emergence. With the introduction of the ICT and Internet, it has become increasingly prevalent and simple to become a global seller and reap the benefits of international trade by the means of E-Commerce. Besides, the rise of E-Commerce drives new economic growth and triggers innovation among retailers by encouraging them to differentiate their products and provide an engaging user experience. On the other hand, digital payment patterns such as cryptocurrencies further add to the adoption, adding improved payment trends in Cross-Border E-Commerce. Thus, it is concluded that advanced technology, strategic policies, increased demand, and all others played a potential role in the success of Cross-Border E-Commerce today. However, traders face many challenges that need to be resolved to attain greater opportunities. Finally, the researcher emphasized the study's limitations and recommended future studies.

Keywords: International Trade, Cross-Border E-Commerce, International Marketing, Digital Payments, Systematic Literature Review

JEL Codes: F19, L81, P45

---

¹ Asst. Prof, Inonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, International Trade and Business Department, Malatya/Turkiye, omer.derindag@inonu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6693-0628>

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2022; 4(3), 352-372

İlk Başvuru:16.08.2022

Düzeltilmiş Makalenin Alınışı:07.09.2022

Yayın İçin Kabul Tarihi:11.09.2022

Online Yayın Tarihi:30.09.2022

Derleme Makale

Sınır Ötesi E-Ticaretin Yükselişi: Sistematik Bir Literatür Taraması

Ömer Faruk Derindağ¹

Öz

E-Ticaret dünya çapında neredeyse her yerde trend olmaya devam ediyor. Bununla birlikte, E-Ticaret yeni trendlerle sınır ötesi ticarete evrilerek, sosyal ve ticari hayatın her kademesine kapsamlı faydalar sağladı. Bu çalışma, sınır ötesi online alışverişteki yükselişi dikkate alarak, sınır ötesi E-Ticaret olgusunun literatüre nasıl yansıdığını kapsamlı bir şekilde ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmacı, sistematik bir literatür taraması yaklaşımı uygulayarak, 2010 ile 2022 yılları arasında yayımlanan n=45 araştırma makalesini seçmiştir. Analiz sonucunda, sınır ötesi E-Ticaretin daha önce benzeri görülmemiş COVID-19 pandemisinin de etkisiyle hızlı bir büyüme kaydettiği ortaya konulmuştur. BİT ve İnternetin ortaya çıkmasıyla birlikte, küresel bir satıcı olmak ve E-Ticaret yoluyla uluslararası ticaretin imkanlarından yararlanmak giderek yaygın ve daha kolay hale gelmiştir. Ayrıca, E-Ticaretin yükselişi yeni bir ekonomik büyümenin itici gücünü oluşturarak, perakendecileri ürünlerini farklılaştırmaya ve ilgi çekici bir kullanıcı deneyimi sunmaya yönelterek ederek inovasyonu tetiklemiştir. Öte yandan, kripto para birimleri gibi dijital ödeme modelleri, sınır ötesi E-Ticaretin de bu gelişmiş ödeme trendlerine adapte olmasını sağlamıştır. Böylece, sınır ötesi E-Ticaretin günümüzdeki başarısında; ileri teknoloji, stratejik politikalar, artan talep ve diğer tüm faktörlerin potansiyel bir rol oynadığı saptanmıştır. Bununla birlikte, ticaret yapanların daha büyük fırsatlar elde etmelerinin önünde çözülmesi gereken birçok zorluğun da olduğu vurgulanmıştır. Son olarak, araştırmacı çalışmanın sınırlılıklarını ortaya koymuş ve gelecek çalışmalar için önerilerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ticaret, Sınır Ötesi E-Ticaret, Uluslararası Pazarlama, Dijital Ödemeler, Sistemantik Literatür Taraması

JEL Kodları: F19, L81, P45

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, Malatya/Türkiye, omer.derindag@inonu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6693-0628>

1. Introduction

The rise of internet technology has transformed our life. From social, economic, political, and other perspectives, the Internet has brought great transformation across the globe. Talking particularly about the role of the Internet in the economic arena, (Svatosova, 2020) considers as further contributing to the traditional commerce approaches. More specifically, the rise of E-Commerce is one of the remarkable contributions of digitalization today. As noted by (Jain et al., 2021), increased communication and information gathering through digital platforms have further improved the existing trade patterns. Today, with increased access and ease of use, E-Commerce has become even more common regardless of the potential- barriers and differences. The importance of E-Commerce can be determined by the fact that; the global E-Commerce trade is expected to cross over 5.55\$ billion by the end of 2022 (Statista, 2022). This figure is further estimated to grow significantly in the upcoming years, indicating it as providing potentially profitable opportunities for online retailers worldwide. However, back in 2019, there were only 17.9% of total sales recorded in the E-Commerce sector. But today, the growth is even increased and is expected to reach 24.5% by the end of 2025 (Statista, 2022). On the other, (Farooq et al., 2019) also consider an increased E-Commerce dependency and preference due to retailers' utmost concern towards improved services, products, and effective customer-centric approaches. Consequently, these considerations lead to customer loyalty and a stronger trust in the online retailers and service providers.

Besides, Covid-19 further increased E-Commerce due to lockdown and an increased dependency on online platforms (Hudák et al., 2017). According to (Valarezo et al., 2018), online merchants, especially in the United States, China, Russia, and the United Kingdom, experienced record growth in E-Commerce during and after the Covid-19 outbreak (Abudurehman & Nilupaer, 2021). As a result, we consider E-Commerce as a part of our economic crisis management system. Besides, it also magnifies the importance of E-Commerce as facilitating our accessibility to products that were unimaginable earlier. As e-E-Commerce is facilitated by different factors, accessibility, and commerce beyond the border, also known as "Cross-Border E-Commerce," is a remarkable phenomenon (T. Chen et al., 2022). (Ma et al., 2018), in this regard, consider Cross-Border E-Commerce a pathway to create and sustain global sales and growth. Besides, it also provided potential economic opportunities to all the involved parties, including logistics and distributors (when involved). For instance, despite many retailers leading E-Commerce today, the recent records in sales and growth indicate Amazon as the world's largest E-Commerce platform regarding its record sales, access, Crowdsourcing, and revenue generation through Cross-Border E-Commerce (Y. Wang et al., 2017). As noted by (Hamed Taherdoost & 2, 2021), merging E-Commerce with Cross-Border trade has provided the global economies with a remarkable opportunity to improve their economy. Additionally, attraction towards global products further fuels customers' urge to purchase the products regardless of the geographical barriers. Consequently, today's E-Commerce trade facilitates customers individually and collectively, further highlighting the importance of Cross-Border E-Commerce in various ways.

Thus, by considering the potential importance and prospects offered by Cross-Border E-Commerce, this article is focused on analyzing the relevant literature specifically on Cross-Border E-Commerce (overall importance, role in the economic enhancements, and new payment approaches). The researcher adopted a systematic review approach and used the PRISMA method

for the data gathering purposes. This article is formally divided into four sections, including an introduction, methods, review of literature, and conclusion, which is further followed by the practical implications and limitations.

2. Research Methods

2.1 Research questions

By keeping in view, the study context, the questions are aimed at examining the importance of Cross-Border E-Commerce and innovative payments. In this regard, this study addressed three primary questions:

R1: What is the importance of Cross-Border E-Commerce today?

R2: How does E-Commerce contribute to the economy of different countries worldwide?

R3: How does cryptocurrency transform and facilitate Cross-Border E-Commerce?

2.2 Study Design

The researchers applied the overview approach rather than the synthesis technique to conduct the systematic review on the selected topic. The aim is to analyze the studies addressing different aspects concerning Cross-Border E-Commerce (Elbasir et al., 2021). Notably, an overview of the systemic review-based research helps to assess the quality of methods used in the selected literature, summarize findings, and examine certain areas of the evidence. Besides, it also helps to strengthen the ideas behind Cross-Border E-Commerce and its benefits and trends in the better possible way.

2.3 Eligibility Criteria and selection of the Studies

We custom-designed a data extraction table for this study, and two reviewers reviewed all the studies. The searched articles were screened for the relevance of data according to the eligibility criteria (See Table 1). We included all studies that examine Cross-Border and E-Commerce.

Table 1: Inclusion/ Exclusion Criteria Regarding Selected Literature

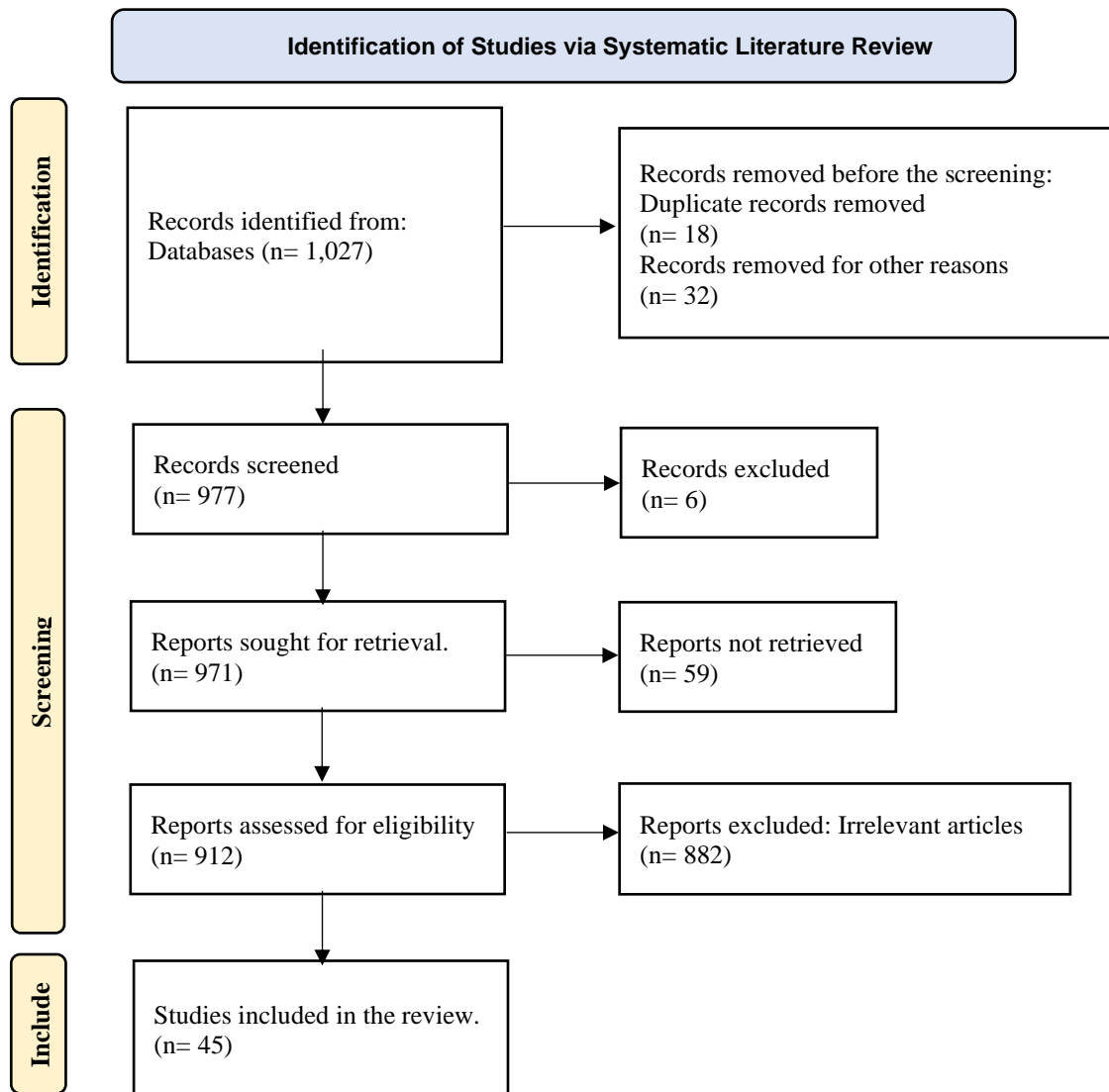
Inclusion Criteria	Exclusion Criteria
Literature regarding the Cross-Border E-Commerce	Literature regarding E-Commerce in general
Articles indexed in the Web of Science and Scopus	Journals that are not indexed in the Web of Science and Scopus
Literature addressing E-Commerce and international trade	Literature addressing commerce and trade in general

2.4 Data Sources and Search Strategies

The researchers searched and selected the literature addressing and highlighting Cross-Border E-Commerce (Hu & Luo, 2018; L. Liu et al., 2018; Ma et al., 2018). For the current systematic review, we searched for the literature to identify the published articles that reported on Cross-Border and E-Commerce. The researchers conducted a systematic literature search on the

Google Scholar database published by January 2022. The search was according to the PRISMA 2020 checklist criteria. The keywords used for the search were as follows: "Cross-Border", "E-Commerce", "Cross Border" and "E-Commerce" The search terms were kept broad to encompass all possibilities for functional studies. After removing the duplicates, the investigator independently reviewed all abstracts, and the full texts of articles regarded as eligible for consideration were selected for further analysis. We also excluded articles published more than 06 years from publication. This criterion ensured that we did not analyze outdated material. Therefore, after analyzing the 977 articles in general, the research shortlisted and selected a total of $n= 45$ articles fulfilling the selection criteria of the current research under the PRISMA method as suggested by (Training, 2019).

Figure 1. PRISMA Flowchart for the Literature Review

2.5 Data Extraction Process and Quality Assessment

The one investigator independently extracted data and input them into Microsoft Excel. We extracted the following data items: Title, Author, Year of study, Country, Publisher/Journal, and Reference. Quality assessment was done using version 2 of the Cochrane risk-of-bias tool for randomized trials (RoB-2) (Chandler, 2013). One independent reviewer assessed all domains, including bias arising from the randomization process, bias due to deviations from intended interventions, bias due to missing outcome data, bias in the measurement of the outcome, and bias in the selection of the reported result. Each risk of bias point obtains either "low," "some concerns," or "high" risk of bias (Cai & Zhu, 2020).

2.6 Strengths and Limitations

The strength identified during this review was the number of high-quality studies in the included studies. According to the quality assessment, all studies were considered high quality (Wells & Littell, 2009). The only limitation of this review is that it is a broad perspective of E-Commerce, and Cross-Border does not focus on a specific area.

2.7 Articles by Year, Methods, and Paradigm Models

The researchers calculated the selected article according to their publication years, paradigm models, and study designs. As shown in Table 2, most articles ($n= 23$ or 51.1%) were published from 2021 to 2022, followed by $n= 20$ or 44.4% of articles published between 2016 to 2020, $n= 02$ or 4.4% of articles published from 2011 to 2015. Further, according to the paradigm models, $n= 32$ or 71.1% of articles were based on the quantitative approaches, $n= 09$ or 20.0% were based on the qualitative approaches, and the remaining ($n= 03$ or 6.6%) were based on the mixed-method techniques. Finally, the calculation of the cited articles as per their research designs revealed that most of the articles ($n= 37$ or 82.2%) were based on a cross-sectional design, $n= 7$ or 15.5% were based on research essays or perspectives, while $n= 01$ (2.2%) article, was based on the qualitative approach.

Table 2. Frequency of Articles by Year of Publication

Variables	Constructs	<i>N</i>	%
Year	2011-2015	02	4.4%
	2016-2020	20	44.4%
	2021-2022	23	51.1%
Paradigm Model	Quantitative	32	71.1%
	Qualitative	09	20.0%
	Mixed-Method	03	6.6%
	Other	01	2.2%
Study Design	Cross-sectional	37	82.2%
	Longitudinal	01	2.2%
	Perspective/Essay	07	15.5%

3. Review of Selected Literature

3.1 Importance of Cross Border E-Commerce

Cross-Border E-Commerce is the practice of conducting online commerce across national or continental borders. It may occur between a business and a consumer (B2C), two businesses (B2B), or two private parties (P2P) (C2C) (Rusachenko, 2020). Although Cross-Border E-Commerce has progressed over the past two and a half decades, it has acquired tremendous momentum over the past two years as customers' shopping habits have shifted. The majority of clients prefer purchasing goods from abroad. There are numerous explanations for this. One of the largest is that it is less expensive to purchase a thing straight from its source of origin (Shi et al., 2020). Over the past few years, Cross-Border E-Commerce has expanded dramatically, taking the world by storm. To make their businesses stronger, more successful, and more lucrative, merchants are now spreading their markets outside national borders (Y. Wang et al., 2020). According to (Du & Yu, 2021), the Internet and technology have facilitated consumers' access to the websites of international businesses they find appealing. The benefits of Cross-Border E-Commerce make up their mind on the merits of Cross-Border E-Commerce if they are concerned about whether or not to leave their comfort zone and reach out to potential clients worldwide.

For example, Bloomberg estimated that the value of China's international online retail market is \$60 billion. And as disposable income rises, so does the desire for imported items. In recent years, Cross-Border shopping has also expanded rapidly in France. Almost half of all French shoppers now purchase from foreign retailers (He et al., 2021). There has been no recent uptick in online shopping that spans international borders. This industry has grown quickly thanks to the rising popularity of purchasing things online and the emergence of new E-Commerce platforms. Even though sophisticated selling choices are now available on sites like Amazon and eBay, the most effective way to expand into international markets is to create more marketplaces within current ones (Hong Hong, 2021).

Another example can be cited from Amazon, which has expanded to a few more nations and is likely still adding more. Recent interviews conducted by Statista with American consumers revealed that 27 percent of respondents purchase domestically and internationally, whereas 71 percent of Austrian consumers do so. The statistics indicate that both brands and sellers have an opportunity to offer their items on the worldwide market (Al-Fawwaz, 2022).

Cross-Border E-Commerce has taken the globe by storm due to its explosive growth and unprecedented COVID-19 emergence. The merchants can now sell their products to buyers in different countries. With the introduction of the Internet, it has become increasingly simple to become a global seller and reap the benefits of international E-Commerce (Giuffrida et al., 2021). Due to international E-Commerce, online shoppers continue to rise daily. Consequently, the following are some of the advantages of Cross-Border E-Commerce that can assist one's firm in reaching potential customers worldwide (Tang, 2021). Advances in technology make it easier to interact with customers in previously inaccessible markets. There are more international payment options, it is feasible to buy from a store kilometer away using a mobile device, and shipping and logistics advancements considerably increase the likelihood of rapid, secure deliveries (Elia et al., 2021).

Table 3. Summary of Studies about Cross-Border E-Commerce

Authors	Methods/Design	Source/Repository	Description
(Du & Yu, 2021)	An experimental approach, survey approach	Security and Communication Networks	The benefits of Cross-Border E-Commerce make up their mind on the merits of Cross-Border E-Commerce if they are concerned about whether or not to leave their comfort zone and reach out to potential clients worldwide.
(Giuffrida et al., 2021)	Review approach	International Journal of Logistics Management	The merchants can now sell their products to buyers in different countries. With the introduction of the Internet, it has become increasingly simple to become a global seller and reap the benefits of international E-Commerce.
(Tang, 2021)	Cross-sectional design, Survey method	Journal of Physics: Conference Series	Due to international E-Commerce, online shoppers continue to rise daily. Consequently, the following are some of the advantages of Cross-Border E-Commerce that can assist one's firm in reaching potential customers worldwide.
(X. Wang et al., 2021)	Case study, survey method	Industrial Marketing Management	Everyone wins when businesses like retailers and brands can expand into new markets with a growing economy. This is especially true in the case of Cross-Border E-Commerce. Domestic E-Commerce websites can grow their customer base and market share. They are given a chance to sell their goods all over the world.
(He et al., 2021)	Case study, survey method	Sustainability (Switzerland)	Bloomberg estimated that the value of China's international online retail market is \$60 billion. And as disposable income rises, so does the desire for imported items. In recent years, Cross-Border shopping has also expanded rapidly in France. Almost half of all French shoppers now make purchases from foreign retailers.
(Al-Fawwaz, 2022)	Case study, survey method	Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues	Recent interviews conducted by Statista with American consumers revealed that 27 percent of respondents purchase domestically and internationally, whereas 71 percent of Austrian consumers do so.

It is argued (N. Wang, 2021) that, by taking payments from customers in different countries, Cross-Border E-Commerce paves the way for businesses to grow, discover new opportunities, and reach a broader audience. When going global, it's important to keep an eye out for a few specific things. A business may have things that sell poorly in the native market but are extremely popular elsewhere. This can improve the chances of transferring stale inventory and shed light on what customers in regions where one hopes to expand value chains value most. The information from this analysis can then be used to shape future stock levels.

Everyone wins when businesses like retailers and brands can expand into new markets with a growing economy. This is especially true in the case of Cross-Border E-Commerce. Domestic E-Commerce websites can grow their customer base and market share. They are given a chance to

sell their goods all over the world (X. Wang et al., 2021). Because of the increased exposure to their brand in foreign markets, Cross-Border E-Commerce is advantageous to merchants. By catering to your target market's specific wants and needs, you'll be well on your way to building a globally recognized brand. The flexibility of E-Commerce to span international borders also makes it easier to tailor products to specific regional markets (Peng, 2021). E-Commerce has made it simple for consumers to shop anytime, anywhere, and on any device, regardless of store hours or location. Consumers have access to an almost limitless selection of items and goods and can readily compare pricing, features, brands, and companies (Goldman et al., 2021). This accessibility has made customers more tech-savvy, connected, and involved. A heightened emphasis on the customer experience resulted in expectations and rules for more accessibility online and the development of an online community of customers who frequently visit their website or online store (Yu et al., 2021).

3.2 Cross-Border E-Commerce in Economic Growth and Development

According to (Goldman et al., 2021), the world is becoming increasingly digital. This presents both opportunities and challenges, necessitating the modification of existing rules and the implementation of new policies in numerous sectors. Many nations are ill-prepared. The expansion of E-Commerce is one of the most noticeable effects of digitalization on the economy. According to the United Nations Conference on Trade and Development's most recent estimates, worldwide E-Commerce sales in 2018 totaled \$25.6 trillion, an increase of 8 percent over 2017. A growing proportion of E-Commerce comprises foreign transactions and contributes to international trade. For instance, the proportion of the 1.45 billion global internet customers who made Cross-Border transactions increased from 17% in 2016 to 23% in 2018. The COVID-19 dilemma has increased the value of E-Commerce and contactless payments, compelling governments to take action (Peng, 2021).

Africa is home to much of this digital innovation. Senegal's Ministry of Trade and Small and Medium Enterprises SMEs is working with the private sector to improve the country's infrastructure for E-Commerce, which would speed up the supply of necessities like food and medicine. The Ugandan government has requested digital solutions to aid health systems and public service delivery in the face of the COVID-19 pandemic (Nuruzzaman & Weber, 2020). In addition, platforms have been set up to facilitate the transportation of people from far-flung areas to market sellers and connect informal operators with established marketplaces. Central banks and regulators have taken measures like the Central Bank of West African States to lower the transaction costs of electronic payments, increasing the adoption of cashless e-government solutions, for instance, to facilitate the provision of monetary transfers to the most vulnerable groups (X. Wang et al., 2021).

Similarly, some organizations have persevered because of digital solutions that decrease the need for face-to-face contact, slowing the virus's transmission. Also, the crisis's extended physical separation and isolation have found pleasant relief in the virtual world. There will be far-reaching effects on commerce and progress from this acceleration of the digital transformation. It dramatically impacts how goods and services are created, delivered, and consumed by shaping the habits of consumers, workers, and policymakers alike (N. Wang, 2021). According to (Elia et al., 2021), sellers increasingly need to establish an online presence as more businesses and consumers search for things online. Otherwise, they disappear from the market. The country's Gross Domestic Product (GDP), a country with a high GDP is frequently an economy with a population that can afford to spend on a wide range of items (if a company is selling anything that's not regarded as

"necessary," the country probably won't receive much of a return from a country with a low GDP), the average consumer spends, the population, and the percentage of the population that lives in densely populated areas, which are more accessible to deliver to. With Cross-Border E-Commerce, the seller has the opportunity to enter the global market. Once the seller begins trading on the worldwide market, the brand gains greater awareness, increasing demand. Therefore, merchants can enhance their revenue on the global market (Panova & Hongsheng, 2019).

It is also indicated (Dieke et al., 2019) that, between January 2018 and January 2020, annual Cross-Border E-Commerce sales climbed by roughly 25% to over US\$ 60 million. The increase in trades reached over half a million and was the primary factor. As a result, this increase can be traced back to a larger pool of willing buyers. A total of 208,000 Uruguayans, or 7.5% of the adult population, are estimated to have made purchases from international online retailers over the same period, an increase of almost 17.8% from the previous year. The new digital importers shopped for less expensive items than the regime's long-standing users. The consequence was a drop of 7.5% in the average purchase made by each buyer during the two years. Over 90% of these sales were made in the US, with over 40% coming from clothes and gadgets (Fan, 2019).

Table 4: Summary of Studies on Cross-Border E-Commerce

Authors	Methods/Design	Source/Repository	Description
(Qu & Chen, 2014)	Case study, survey method	The Thirteenth Wuhan International Conference on e-Business	With a larger market share and lower obstacles to entry than conventional brick-and-mortar commerce, the present E-Commerce atmosphere encourages firms of all sizes to compete. This continual growth and activity increase the number of online experiences available to all clients.
(Anvari & Norouzi, 2016).	Review approach	Procedia - Social and Behavioral Sciences	The direct-to-consumer business strategy is highly effective for many businesses, including new and established digital-native firms. By 2022, it's projected that DTC companies would have served a total of \$103.4 million in clients.
(Sin et al., 2016)	Case study, survey method	Procedia Economics and Finance	In a market where brand loyalty is not assured, sustainable initiatives can help internet businesses win over customers and separate themselves from the competition. Whether updating their supply chains or packaging, online retailers are modernizing their companies to boost efficiency while reducing waste and lowering environmental effects.
(Peng, 2021)	Cross-sectional design, structured questionnaires	Proceedings - 2nd International Conference on E-Commerce and Internet Technology, ECIT 2021	The proportion of the 1.45 billion global internet customers who made Cross-Border transactions increased from 17% in 2016 to 23% in 2018. The present COVID-19 dilemma has increased the value of E-Commerce and contactless payments, compelling governments to take action

(Panova & Hongsheng, 2019)	Experimental study, SEM	International Journal of Business Performance and Supply Chain Modelling	With Cross-Border E-Commerce, the seller has the opportunity to enter the global market. Once the seller begins trading on the worldwide market, the brand gains greater awareness, increasing demand. Therefore, merchants can enhance their revenue on the global market.
(Elia et al., 2021)	Case study, survey method	Journal of Business Research	The country's Gross Domestic Product (GDP), a country with a high GDP is frequently an economy with a population that can afford to spend on a wide range of items (if a company is selling anything that's not regarded as "necessary," the country probably won't receive much of a return from a country with a low GDP), the average consumer spends, the population, and the percentage of the population that lives in densely populated areas, which are more accessible to deliver to.

E-Commerce, which may be loosely described as the use of the Internet as a medium for commercial transactions and the dissemination of market information, will become an increasingly vital factor in maintaining international economic expansion. The percentage of total goods traded on the Internet increased from 3% in 2005 to 12.1% in 2012, as reported by the McKinsey Global Institute (Mou et al., 2019). The online retail industry is projected to grow by 20.2% to \$1.5 trillion in the United States alone in 2018. Global sales in 2017 are anticipated to exceed 2.3 trillion USD, representing an average annual growth rate of 17.4 percent from 2012 to 2017. For instance, E-Commerce markets in the Asia-Pacific area surpassed those in North America in 2014 for the first time, demonstrating the significant impact of E-Commerce on regional shifting roles in the global economy (Cui et al., 2019).

Similarly, for business-to-business (B2B) vendors, E-Commerce has simplified much of the conventional buying cycle's complexity. By 2023, online business-to-business (B2B) sales in the United States are predicted to exceed \$1,8 trillion. The expansion of business-to-business (B2B) E-Commerce and its associated technologies has also contributed to increased order volume, more efficient supply chains, and lower order management expenses for wholesalers, manufacturers, and distributors (Koroma et al., 2022). Furthermore, Business-to-consumer (B2C) transactions have significantly benefited from online shopping. The direct-to-consumer business strategy is highly effective for many businesses, including new and established digital-native firms. By 2022, it's projected that DTC companies will have served a total of \$103.4 million in clients (Anvari & Norouzi, 2016). Before the recent changes in the business climate, having an online store was a nice-to-have. Now, it's a necessity for survival. As these platforms continue to expand, so will the number of available jobs in related industries, such as sales, marketing, design, web development, and information technology. Finally, E-Commerce has affected the market by changing how businesses maximize profits through the interaction of supply, demand, and production (Xianglian & Hua, 2013). According to (Qu & Chen, 2014), by the end of 2022, E-Commerce sales are expected to top \$1 trillion. With a larger market share and lower obstacles to entry than conventional brick-and-mortar commerce, the present E-Commerce atmosphere encourages firms of all sizes to compete. This continual growth and activity increase the number of online experiences available to all clients.

Concerns regarding online shopping's influence on the environment are growing as its popularity continues to climb. Today's consumers demand that corporations be more transparent and environmentally conscious. Sellers realize that it is vital to enhance the sustainability of their business practices and operations, given that consumers today want to purchase from eco-friendly companies. As noted by (Sin et al., 2016), in a market where brand loyalty is not assured, sustainable initiatives can help internet businesses win over customers and separate themselves from the competition. Whether updating their supply chains or packaging, online retailers are modernizing their companies to boost efficiency while reducing waste and lowering environmental effects. This will allow E-Commerce to become greener, faster, and more sustainable in the long run.

It is further stated (Y. Wang et al., 2020) that E-Commerce has exploded in popularity due to its many advantages to shoppers. The rise of E-Commerce drives new economic growth and encourages innovation among retailers by encouraging them to differentiate their products and provide an engaging user experience. More people will shop online, which is good for business and the economy. Governments worldwide have identified E-Commerce as an engine of future economic growth. The government needs to create policies that will support the expansion of E-Commerce in their economies while maintaining compliance with necessary laws and regulations (Hong Hong, 2021). While there is little doubt that E-Commerce has far-reaching policy implications policymakers also have a rare chance to embrace new ways of conducting business and create regulatory and tax collection measures that will sustainably help E-Commerce flourish for their countries' economies (Ma et al., 2018).

3.3 Digital Currency in Cross Border E-Commerce

Due to differences in economics, culture, and system between nations, the credit ratings of Cross-Border E-Commerce firms differ in the context of international transactions. Currently, there is no open enterprise credit sharing platform between countries, making it difficult for enterprises of different countries to evaluate each other's credit effectively during Cross-Border transactions. Consequently, it creates difficulties for enterprises on both sides of the transaction to trust each other, resulting in adverse selection consequences for enterprises and a negative impact on the growth of Cross-Border E-Commerce as a whole (Mohdhar & Shaalan, 2021).

According to a study (Chun, 2019), the traceability function of logistics is widely realized; however, its Cross-Border E-Commerce logistics are unsatisfactory in many cases. Cross-Border trade is driven by the desire to export products with competitive advantages to other nations. (Koroma et al., 2022) further cited an example of comparative advantages of oil in the Middle East, machinery items in Europe, food in Central America, and manufacturing in Asia are all examples. Nonetheless, the asymmetry of knowledge between the importing and exporting countries frequently results in unfavorable selection in the transaction of such products. In addition, some domestic illicit companies transform local counterfeit and substandard goods into foreign goods by forging logistics information. These not only hurt the fundamental interests of consumers but also hinder the growth of international E-Commerce and potentially lead to international conflicts (C. Liu et al., 2019).

Table 5: Summary of Studies about Cross-Border E-Commerce

Authors	Methods/Design	Source/Repository	Description
(Chun, 2019)	Review approach	Sustainability (Switzerland)	The traceability function of logistics is widely realized; however, its Cross-Border E-Commerce logistics are unsatisfactory in many cases. Cross-Border trade is driven by the desire to export products with competitive advantages to other nations.
(Jamra et al., 2020)	Cross-sectional design, survey method	Proceedings of the International Conference on Electrical Engineering and Informatics	Others believe that using cryptocurrency for making payments is advantageous since it eliminates the need for currency conversion, which can add time and money to international transactions. Like the early days of the Internet, when people rushed to buy domain names, trading and speculation were the first important use cases in cryptocurrencies. Yet, people are now witnessing the emergence of cryptocurrencies as a much more significant phenomenon.
(Mohdhar & Shaalan, 2021)	Review approach	Studies in Systems, Decision, and Control	Currently, there is no open enterprise credit sharing platform between countries, making it difficult for enterprises of different countries to evaluate each other's credit effectively during Cross-Border transactions. Consequently, it creates difficulties for enterprises on both sides of the transaction to trust each other, resulting in adverse selection consequences for enterprises and a negative impact on the growth of Cross-Border E-Commerce as a whole.
(Treiblmaier & Sillaber, 2021)	Case study method, survey method	Electronic Commerce Research and Applications	Due to the geographical location of Cross-Border E-Commerce and the different foreign exchange control policies of different countries, the current Cross-Border payment means cannot generally achieve real-time arrival, and the rapid change of exchange rate increases the risk of exchange rate fluctuation resulting from the enterprise's foreign exchange exposure in the payment process.
(Kim & Kim, 2022)	Case study method, Mixed method approach	Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing	With the expansion of international E-Commerce, numerous inconsistencies have evolved. In 2017, there were 352 litigation-related issues, a 162.69 percent increase from the previous year. Contract and payment-related conflicts accounted for up to 64.31 percent of these cases.

Due to the geographical location of Cross-Border E-Commerce and the different foreign exchange control policies of different countries, the current Cross-Border payment means cannot generally achieve real-time arrival, and the rapid change of exchange rate increases the risk of exchange rate fluctuation resulting from the enterprise's foreign exchange exposure in the payment process. Moreover, today's Cross-Border E-Commerce transactions are typically handled via the

E-Commerce platform, which stores all transaction data (Treiblmaier & Sillaber, 2021). Therefore, it is impossible to eliminate all payment process security threats. Under the current system for international E-Commerce, the Cross-Border payment platform cannot restrict the Cross-Border E-Commerce platform efficiently. In addition, the inconsistency of global financial policies and regulations makes it difficult to supervise Cross-Border payments effectively. This absence of oversight necessitates enterprise self-discipline, which increases businesses' credit risk and transaction costs during the transaction process (Shamili & Muruganatham, 2022).

Other researchers (Jamra et al., 2020) believe that using cryptocurrency for making payments is advantageous since it eliminates the need for currency conversion, which can add time and money to international transactions. Like the early days of the Internet, when people rushed to buy domain names, trading and speculation were the first important use cases in cryptocurrencies. Yet, people are now witnessing the emergence of cryptocurrencies as a much more significant phenomenon. Cryptocurrency has been utilized as a means of exchange. Many businesses have recently prioritized accepting cryptocurrency as payment since its beginnings. For example, BitPay, a global leader in cryptocurrency payments, has highlighted the speed and minimal friction of bitcoin transactions as major advantages over more conventional methods of making international payments (Mendoza-Tello et al., 2018).

In 2019, Cross-Border E-Commerce transactions in China surpassed 10.5 trillion yuan, a 16.66 percent rise from the previous year. Due to the increase in overseas E-Commerce consumption, Cross-Border E-Commerce has become one of the primary engines driving trade growth. Parallel to the expansion of Cross-Border E-Commerce transactions, Cross-Border payment-related issues and controversies also expand (Mendoza-Tello et al., 2018). According to (Kim & Kim, 2022), numerous inconsistencies have evolved with international E-Commerce expansion. In 2017, there were 352 litigation-related issues, a 162.69 percent increase from the previous year. Contract and payment-related conflicts accounted for up to 64.31 percent of these cases. Common conflicts and problems in Cross-Border platform payments include tampering with transaction information, misappropriation of cash, leakage of consumer information, transaction credit risk, etc.

Because Cross-Border E-Commerce is a form of international trade, it is underpinning individual and business transactions, and its complexity is far greater than domestic E-Commerce. Due to the participation of customs, inspection and quarantine, logistics, and other subjects, a substantial amount of human resources and material costs are required for the review, reconciliation, customs clearance, and other processes (Adewole et al., 2020). Therefore, businesses participating in Cross-Border E-Commerce must not only deal with Cross-Border logistics, exchange rates, and other unpredictability issues but also traverse several networks, thereby increasing the economic and time costs. Thus, the current scenario for Blockchain technology in an international E-Commerce environment: record sharing and traceability between domains as multiparty participation and multiparty supervision technology, Blockchain can ensure that transaction records can be traced at any time, but it may be susceptible to security flaws such as artificial key leakage during propagation (L. C. Chen & Farkas, 2019).

4. Discussion

The conventional trends in commerce and trade dominated the industry for several years. However, the evolving internet technology benefitted the local traders and brought up new ideas

regarding trade and commerce (X. Wang et al., 2021). According to (Tang, 2021), the new trends in commerce, also known as E-Commerce, further acknowledged the potential of the Internet regarding ease of use, and greater accessibility further led to buyers and sellers across the globe. In simple words, today, buyers can select and purchase products with just a simple click. On the other hand, the wide variety of different payment methods further facilitates the buyers to pay and enjoy the best delivery services that are fast, efficient, effective, and offer different benefits to both the buyers and the sellers (Anvari & Norouzi, 2016).

The current article also focused on E-Commerce regarding its reach and accessibility to other geographical regions. As noted by (Mu, 2022), perhaps one of the most prominent reasons behind increased Cross-Border E-Commerce is that it provides a pathway for the sellers to generate big revenue. As Cross-Border E-Commerce has exponentially grown during the past three years, there can be many other benefits, such as improved brand recognition. On the other hand, (S. Liu, 2013) considers competitive advantage as an important factor that has accelerated Cross-Border E-Commerce. As argued, successful companies in Cross-Border –E-Commerce today strictly keep the competitive advantage under consideration. Today, when there are thousands of alternatives, people consider the same brand, and retailers indicate strategies that differentiate a particular brand from its rivals. (He et al., 2021) stated that competitive advantage in an increased competition further signifies gaining a first-mover advantage that ensures an increased and on-time brand awareness. With greater accessibility to the global marketplace, it is important to stay ahead of the competition, especially in Cross-Border E-Commerce.

The cited literature in current research also affirmed the importance of Cross-Border on both micro and macro levels. Besides, its importance in Business to Business (B2B) and Customer to Customer (C2C) also remained prominent in the cited literature (Igelstr, 2021). Further, it is also worthwhile to note that, during the past few years, international economic progress and development indicated an increasingly fierce competition. As a result, individuals looking for the most suitable business and investment opportunities also developed several small and medium-level enterprises worldwide. The wider presence and availability of internet technology further attracted these small and medium size enterprise owners, which also led the local government to keep Cross-Border E-Commerce under consideration. Through these business enterprises, the governments determined their financial stability. They provided them with a business-friendly environment, tax, and trade tariffs, further increasing the interest in Cross-Border E-Commerce (Treiblmaier & Sillaber, 2021).

Besides, new payment methods such as online transactions, wire transfers, and particular cryptocurrencies have further transformed Cross-Border E-Commerce. However, the rise of Decentralized Finance (DEFI) can be traced back to the early 1990s and 2000s, as the focus on E-Commerce was accompanied by all the potential methods to ensure maximum user satisfaction (Adewole et al., 2020). But today, the role of Decentralized Finance (DEFI) in Cross-Border E-Commerce is acknowledged for several reasons that are also cited in the literature. Here (Koroma et al., 2022) cited an example of a "plug and play option" that allows the traders to upload and showcase their products and package them as eNFT. Affiliates further play their role, and finally, the designated vendors handle the shipping matters and collect the payment. On the other hand, major platforms such as PayPal and Wise's (formerly Transferwise) arrival into cryptocurrency further increase the value of digital assets in Cross-Border E-Commerce. Thus, this broader shift from traditional to digital currency indicates a transformation and an increased preference for Cross-Border E-Commerce shortly (Training, 2019).

5. Conclusion

Through the systemic review of the most recent research articles and reports, the importance of Cross-Border E-Commerce, its contribution to economic development, and the role of Blockchain in dealing with payment systems are extensively discussed. It is observed that advanced technology, strategic policies, increased demand, and others all played a potential role in the success of Cross-Border E-Commerce today. However, the evolving technology is still introducing new ways to improve the trends in Cross-Border E-Commerce. Also, traders face many challenges that need to be solved to attain greater opportunities. Finally, a strong need for international coordination between all the involved groups such as government, traders, suppliers, and providers should be considered.

6. Limitations and Recommendations for Future Studies

Despite an extensive systematic review of literature on Cross-Border E-Commerce, the current study has certain limitations. First, this study is not focused on any particular geographical location. Location, this study does not involve any quantitative or qualitative methodology. Instead, the focus remained on the review of the existing study. Finally, the third limitation involves a finite number of selected literature, further narrowing its scope. However, the review and conclusion made by this study also provide recommendations for future researchers. Specifically, technological modifications such as Artificial Intelligence in Cross-Border E-Commerce can further highlight the role and other aspects of the relevant phenomenon.

References

- Abudurehman, A., & Nilupaer, A. (2021). Optimization model design of cross-border e-commerce transportation path under the background of preventing and controlling COVID-19 pneumonia. *Soft Computing*, 25(18), 12007–12015. <https://doi.org/10.1007/s00500-021-05685-6> (Accessed: 06.07.2022)
- Adewole, K., Saxena, N., & Bhadauria, S. (2020). Application of Cryptocurrencies Using Blockchain for E-Commerce Online Payment. *Blockchain for Cybersecurity and Privacy*, 263–305. <https://doi.org/10.1201/9780429324932-16> (Accessed: 06.07.2022)
- Al-Fawwaz, A. (2022). The Chinese wave: Cross-border e-commerce development in Africa. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 25(S1), 1–17 (Accessed: 01.08.2022)
- Anvari, R. D., & Norouzi, D. (2016). The Impact of E-commerce and R&D on Economic Development in Some Selected Countries. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 229, 354–362. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.07.146> (Accessed: 08.06.2022)
- Cai, L., & Zhu, Y. (2020). The challenges of data quality and data quality Assessment in the Big Data Era. *Data Science Journal* 14(2) 1–10 <https://doi.org/10.5334/dsj-2015-002> (Accessed: 08.08.2022)
- Chandler, D. M. (2013). Seven challenges in image quality assessment : past, present, and future research. *International Scholarly Research Notices*, 2013(905685). <https://dx.doi.org/10.1155/2013/905685> (Accessed: 02.08.2022)
- Chen, L. C., & Farkas, D. (2019). Individual risk perception and choice using cryptocurrency for transactions. *40th International Conference on Information Systems, ICIS 2019* <https://core.ac.uk/download/pdf/301384301.pdf> (Accessed: 01.07.2022)
- Chen, T., Qiu, Y., Wang, B., & Yang, J. (2022). Analysis of Effects on the Dual Circulation Promotion Policy for Cross-Border E-Commerce B2B Export Trade Based on System Dynamics during COVID-19. *Systems*, 10(1). <https://doi.org/10.3390/systems10010013> (Accessed: 05.01.2022)
- Chun, S. H. (2019). E-commerce liability and security breaches in mobile payment for e-business sustainability. *Sustainability (Switzerland)*, 11(3). <https://doi.org/10.3390/su11030715> (Accessed: 10.06.2022)
- Cui, Y., Mou, J., Cohen, J., & Liu, Y. (2019). Understanding information system success model and valence framework in sellers' acceptance of cross-border e-commerce: a sequential multi-method approach. *Electronic Commerce Research*, 19(4), 885–914. <https://doi.org/10.1007/s10660-019-09331-0> (Accessed: 01.07.2022)

Dieke, A. K., Arnold, R., Bender, C., Hillebrand, A., Niederprüm, A., Taş, S., Thiele, S., & Wielgosch, J. (2019). *Development of cross-border e-commerce through parcel delivery. Appendix A, Country fact sheets* (Issue February). <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1c50224c-574e-11e9-a8ed-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-search> (Accessed: 01.07.2022)

Du, J., & Yu, Z. (2021). Building a Cross-Border E-Commerce Ecosystem Model Based on Block Chain + Internet of Things. *Security and Communication Networks*, 2021. <https://doi.org/10.1155/2021/6451721> (Accessed: 01.07.2022)

Elbasir, M., Elareshi, M., Habas, M., Jeljeli, R., & Salloum, S. A. (2021). *Media and Non-media Students' Feedback and Improvement of University Teaching and the Learning Environment*. 4, 754–765. https://doi.org/10.1007/978-3-030-76346-6_67 (Accessed: 09.06.2022)

Elia, S., Giuffrida, M., Mariani, M. M., & Bresciani, S. (2021). Resources and digital export: An RBV perspective on the role of digital technologies and capabilities in cross-border e-commerce. *Journal of Business Research*, 132(April), 158–169. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.010> (Accessed: 09.06.2022)

Fan, Q. (2019). An exploratory study of cross-border E-commerce (CBEC) in China: Opportunities and challenges for small to medium size enterprises (SMEs). *International Journal of E-Entrepreneurship and Innovation*, 9(1), 23–29. <https://doi.org/10.4018/IJEEI.2019010103> (Accessed: 09.06.2022)

Farooq, Q., Fu, P., Hao, Y., Jonathan, T., & Zhang, Y. (2019). A Review of Management and Importance of E-Commerce Implementation in Service Delivery of Private Express Enterprises of China. *SAGE Open*, 9(1). <https://doi.org/10.1177/2158244018824194> (Accessed: 09.06.2022)

Giuffrida, M., Jiang, H., & Mangiaracina, R. (2021). Investigating the relationships between uncertainty types and risk management strategies in cross-border e-commerce logistics. *International Journal of Logistics Management*, 32(4), 1406–1433. <https://doi.org/10.1108/IJLM-04-2020-0158> (Accessed: 22.07.2022)

Goldman, S. P. K., van Herk, H., Verhagen, T., & Weltevreden, J. W. J. (2021). Strategic orientations and digital marketing tactics in cross-border e-commerce: Comparing developed and emerging markets. *International Small Business Journal: Researching Entrepreneurship*, 39(4), 350–371. <https://doi.org/10.1177/0266242620962658> (Accessed: 22.07.2022)

He, Y., Wu, R., & Choi, Y. J. (2021). International logistics and cross-border e-commerce trade: Who matters whom? *Sustainability (Switzerland)*, 13(4), 1–20. <https://doi.org/10.3390/su13041745> (Accessed: 24.03.2022)

Hong Kong, L. (2021). Construction and Development Strategy of Cross-border E-commerce Ecosystem in Era of Digital Economy. *ACM International Conference Proceeding Series*, 60–65. <https://doi.org/10.1145/3463531.3463540> (Accessed: 22.07.2022)

Hu, B., & Luo, Q. (2018). Cross-border E-commerce Mode Based on Internet +. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 394(5). <https://doi.org/10.1088/1757-899X/394/5/052014> (Accessed: 22.07.2022)

Hudák, M., Kianičková, E., & Madleňák, R. (2017). The Importance of E-mail Marketing in E-

commerce. *Procedia Engineering*, 192, 342–347. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2017.06.059> (Accessed: 04.08.2022)

Igelstr, E. (2021). Cochrane 's Risk - of - Bias Tool for Non - Randomised Studies (ROBINS - I) Is Frequently Misapplied: A Methodological Systematic Review. *Journal of Clinical Epidemiology*. <https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2021.08.022> (Accessed: 11.07.2022)

Jain, V., Malviya, B., & Arya, S. (2021). An Overview of Electronic Commerce (e-Commerce). *Journal of Contemporary Issues in Business and Government*, 27(3). <https://doi.org/10.47750/cibg.2021.27.03.090> (Accessed: 12.07.2022)

Jamra, R. K., Anggorojati, B., Kautsarina, Sensuse, D. I., & Suryono, R. R. (2020). Systematic Review of Issues and Solutions for Security in E-commerce. *Proceedings of the International Conference on Electrical Engineering and Informatics, 2020-Octob.* <https://doi.org/10.1109/ICELTICs50595.2020.9315437> (Accessed: 01.07.2022)

Kim, S. I., & Kim, S. H. (2022). E-commerce payment model using Blockchain. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*, 13(3), 1673–1685. <https://doi.org/10.1007/s12652-020-02519-5> (Accessed: 15.07.2022)

Koroma, J., Rongting, Z., Muhideen, S., Akintunde, T. Y., Amosun, T. S., Dauda, S. J., & Sawaneh, I. A. (2022). Assessing citizens' behavior towards blockchain cryptocurrency adoption in the Mano River Union States: Mediation, moderation role of trust and ethical issues. *Technology in Society*, 68, 101885. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.101885> (Accessed: 12.07.2022)

Liu, C., Xiao, Y., Javangula, V., Hu, Q., Wang, S., & Cheng, X. (2019). NormaChain: A blockchain-based normalized autonomous transaction settlement system for IoT-based e-commerce. *IEEE Internet of Things Journal*, 6(3), 4680–4693. <https://doi.org/10.1109/JIOT.2018.2877634> (Accessed: 08.07.2022)

Liu, L., Jiang, X., & Wu, J. (2018). *Research on The Development of Cross-Border E-commerce in China: Take Alibaba as an Example*. 56(Feb), 201–205. <https://doi.org/10.2991/feb-18.2018.47> (Accessed: 16.07.2022)

Liu, S. (2013). *An Empirical Study on E-commerce's effects on Economic Growth*. *Icetms*, 81–84. <https://doi.org/10.2991/icetms.2013.260> (Accessed: 02.07.2022)

Ma, S., Chai, Y., & Zhang, H. (2018). Rise of Cross-border E-commerce Exports in China. *China and World Economy*, 26(3), 63–87. <https://doi.org/10.1111/cwe.12243> (Accessed: 16.07.2022)

Mendoza-Tello, J. C., Mora, H., Pujol-López, F. A., & Lytras, M. D. (2018). Social Commerce as a Driver to Enhance Trust and Intention to Use Cryptocurrencies for Electronic Payments. *IEEE Access*, 6, 50737–50751. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2018.2869359> (Accessed: 02.07.2022)

Mohdhar, A., & Shaalan, K. (2021). The future of e-commerce systems: 2030 and beyond. In *Studies in Systems, Decision and Control* (Vol. 335, Issue March 2021). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-64987-6_18 (Accessed: 29.07.2022)

Mou, J., Ren, G., Qin, C., & Kurcz, K. (2019). Understanding the topics of export cross-border e-commerce consumers feedback: an LDA approach. *Electronic Commerce Research*, 19(4), 749–777. <https://doi.org/10.1007/s10660-019-09338-7> (Accessed: 31.07.2022)

- Mu, W. (2022). Analysis and Warning Model of Logistics Risks of Cross-Border E-Commerce. *Discrete Dynamics in Nature and Society*, 2022. <https://doi.org/10.1155/2022/5140939> (Accessed: 31.07.2022)
- Nuruzzaman, M., & Weber, A. N. (2020). Supply Chain in Cross-Border E-Commerce. *IGI Global*, 54–77. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-5823-2.ch003> (Accessed: 30.07.2022)
- Panova, Y., & Hongsheng, X. (2019). Expansion of cross-border e-commerce through digital enterprise development. *International Journal of Business Performance and Supply Chain Modelling*, 10(4), 339–368. <https://doi.org/10.1504/IJBPSM.2019.105717>
- Peng, Q. (2021). A Study on the Influence of Internet Cross-border E-Commerce on China's Import and Export Trade and Development Strategy. *Proceedings - 2nd International Conference on E-Commerce and Internet Technology, ECIT 2021*, 255–258. <https://doi.org/10.1109/ECIT52743.2021.00062> (Accessed: 09.07.2022)
- Qu, L., & Chen, Y. (2014). The impact of financial liberalization on China's economic growth. *The Thirteenth Wuhan International Conference on E-Business*, 65–72. <https://aisel.aisnet.org/whiceb2014/101> (Accessed: 22.07.2022)
- Rusachenko, J. (2020). Challenges of cross border e-commerce. *Thesis*, 1–49. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/346264/Rusachenko_Juhani.pdf?sequence=2 (Accessed: 22.07.2022)
- Shamili, P., & Muruganatham, B. (2022). Enhancing the Decentralized Application (Dapp) for E-commerce by Using the Ethereum Blockchain. *Lecture Notes in Networks and Systems*, 341(February), 679–694. https://doi.org/10.1007/978-981-16-7118-0_58 (Accessed: 22.07.2022)
- Shi, Y., Wang, T., & Alwan, L. C. (2020). Analytics for Cross-Border E-Commerce: Inventory Risk Management of an Online Fashion Retailer. *Decision Sciences*, 51(6), 1347–1376. <https://doi.org/10.1111/dec.12429> (Accessed: 22.07.2022)
- Sin, K. Y., Osman, A., Salahuddin, S. N., Abdullah, S., Lim, Y. J., & Sim, C. L. (2016). Relative Advantage and Competitive Pressure towards Implementation of E-commerce: Overview of Small and Medium Enterprises (SMEs). *Procedia Economics and Finance*, 35(October 2015), 434–443. [https://doi.org/10.1016/s2212-5671\(16\)00054-x](https://doi.org/10.1016/s2212-5671(16)00054-x) (Accessed: 22.07.2022)
- Statista. (2022). *Retail e-commerce sales worldwide from 2014 to 2025*. [https://www.statista.com/statistics/379046/worldwide-retail-e-commerce-sales/#:~:text=In 2021%2C retail e-commerce,7.4 trillion dollars by 2025](https://www.statista.com/statistics/379046/worldwide-retail-e-commerce-sales/#:~:text=In%2021%2C%20retail%20e-commerce,7.4%20trillion%20dollars%20by%202025) (Accessed: 22.07.2022)
- Svatosova, V. (2020). The Importance of online shopping behavior in the strategic Management of E-Commerce competitiveness. *Journal of Competitiveness*, 12(4), 143–160 <https://doi.org/10.7441/joc.2020.04.09> (Accessed: 25.07.2022)
- Tang, X. (2021). Research on the Development of Computer Cross Border E-Commerce from the Perspective of International Trade. *Journal of Physics: Conference Series*, 1992(2). <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1992/2/022060> (Accessed: 25.07.2022)
- Taherdoost, H & Madanchian, M. (2021). Empirical modeling of customer satisfaction for E-Services in Cross-Border E-Commerce. *Electronics*, 10(13),

1547. <https://doi.org/10.3390/electronics10131547> (Accessed: 20.07.2022)

Training, D. (2019). *A Guide for Systematic Reviews: PRISMA*. 57(1), 57–58. <https://doi.org/10.5152/tao.2019.4058> (Accessed: 25.07.2022)

Treiblmaier, H., & Sillaber, C. (2021). The impact of Blockchain on e-commerce: A framework for salient research topics. *Electronic Commerce Research and Applications*, 48(April 2020), 101054. <https://doi.org/10.1016/j.elerap.2021.101054> (Accessed: 25.07.2022)

Valarezo, Á., Pérez-Amaral, T., Garín-Muñoz, T., Herguera García, I., & López, R. (2018). Drivers and barriers to cross-border e-commerce: Evidence from Spanish individual behavior. *Telecommunications Policy*, 42(6), 464–473. <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2018.03.006> (Accessed: 25.07.2022)

Wang, N. (2021). Research on the influence of the cross-border e-commerce development of small and medium-sized enterprises in Dongguan in the post-epidemic era. *Proceedings - 2nd International Conference on E-Commerce and Internet Technology, ECIT 2021*, 176–180. <https://doi.org/10.1109/ECIT52743.2021.00047> (Accessed: 25.07.2022)

Wang, X., Xie, J., & Fan, Z. P. (2021). B2C cross-border E-commerce logistics mode selection considering product returns. *International Journal of Production Research*, 59(13), 3841–3860. <https://doi.org/10.1080/00207543.2020.1752949> (Accessed: 25.07.2022)

Wang, Y., Jia, F., Schoenherr, T., Gong, Y., & Chen, L. (2020). Cross-border e-commerce firms as supply chain integrators: The management of three flows. *Industrial Marketing Management*, 89(September), 72–88. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2019.09.004>

Wang, Y., Wang, Y., & Lee, S. H. (2017). The effect of cross-border e-commerce on China's international trade: An empirical study based on transaction cost analysis. *Sustainability (Switzerland)*, 9(11), 1–13. <https://doi.org/10.3390/su9112028> (Accessed: 25.07.2022)

Wells, K., & Littell, J. H. (2009). *Study Quality Assessment in Systematic Reviews of Research on Intervention Effects*. 1(1), 52–62. <https://doi.org/10.1177/1049731508317278>.This (Accessed: 24.07.2022)

Xianglian, C., & Hua, L. (2013). Research on e-Commerce Logistics System Informationization in Chain. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 96(City), 838–843. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.08.095> (Accessed: 24.07.2022)

Yu, Y., Huo, B., & Zhang, Z. (2021). Impact of information technology on supply chain integration and company performance: evidence from cross-border e-commerce companies in China. *Journal of Enterprise Information Management*, 34(1), 460–489. <https://doi.org/10.1108/JEIM-03-2020-0101> (Accessed: 24.07.2022)